

Édes Anyanyelvünk

2016. JÚNIUS

XXXVIII. ÉVF. 3. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Áder János:
Köszöntő

Balázs Géza:
Társaságtörténet

Horváth László:
Önzöz(ik)

Kemény Gábor:
Kielöz, besül, belenget

Buvári Márta:
Szálkák

Grétsy László:
Még egyszer az *-i* birtoktöbbségitő jel
használatáról

Nyelvtankönyvek:
Baranyai Katalin, Fűzfa Balázs,
Lengyel Klára, Magyarai Sára

Saly Noémi:
Egy nyolcvanéves budai nyelvemlék

H. Varga Gyula:
Az 50. magyar nyelv hetéről

És: új szavak,
keresztrejtvény, nyelvész-leletek



Pólya Tibor: Kútnál

É
A

**2016. június 15–19. Sátorlajaujhely–Széphalom,
PIM Kazinczy Múzeum, A Magyar Nyelv Múzeuma**

Június 15. 15.00 Pomozi Péter: Magyar nyelvközösség: széthullás vagy újjászületés; Balázs Géza: Manyisi. Egy ámokfutás története. A magyar nyelvstratégia 20 éve

20.00 Élő Tetten ért szavak

Június 16. 9.30 Veszelszki Ágnes: Netnyelvészet; Balogh Andrea: Gamernyelv

14.00 Kirándulás a megújult füzéri várhoz

20.00 Pölcz Ádám zongoraestje

Június 17. 9.30 Pusztay János: Európa kettős szorításban

14.00 Magyarai Sára: A nyelvtanítás tízparancsolata; Magyaratanári kerekasztal

20.00 Haza, a magasban (Pusztay János irodalmi estje)

**Harmadik nyelvésztábor,
hatodik anyanyelvi juniális**

Június 18. 10.00 A legnagyobb magyarok: Fűzfa Balázs: A reformkor Szombathelyen kezdődött (Széchenyi István arcképéhez), Pomozi Péter: Széchenyi és a nyelvstratégia, Pomogáts Béla: Bánffy Miklós (író), Balázs Géza: A Bolyaiak, Pusztay János: Reguly Antal, Egey Emese: Újszászy Kálmán, Minya Károly: Bugát Pál; Halász Csilla: A legnagyobb magyarok nyughelyei

Délután: Vadételfőző verseny

Június 19. 9.00 Túra a Magyar Kálváriához

A szakmai programok látogatása ingyenes. A múzeumi kiállítások és programok látogatása belépőjeggyel lehetséges. Érdeklődés, információ, regisztráció: iroda@e-nyelv.hu, 30-318-9666.

Pólya Tibor (Szolnok, 1886. április 25. – Szolnok, 1937. november 29.) festő, grafikus.

Budapesten, Szolnokon és Párizsban tanult. 1912 és 1919 között a kecskeméti művésztelep tagja volt, majd az 1930-as években a szolnoki művésztelep tagja és egyik vezetője.

Impresszionista stílusban festett tájképeket és figurális kompozíciókat. Jelentős karikatúrista, könyvborító- és plakáttervező volt. Krúdy Gyula és Karinthy Frigyes műveihez is készített illusztrációkat.

Munkáinak nagy sikere volt a képes és művészeti folyóiratokban, még a Nyugatban is jelentek meg grafikái. 1917-től 1924-ig minden évben volt kiállítása az Ernst Múzeumban. 1925-ben és 1928-ban Amerikában járt, és a Kossuthszobor leleplezése alkalmából New Yorkba utazott 500 tagú küldöttség útjáról albumot adott ki.

TARTALOM

Áder János: Köszöntő	3
Lengyel Klára: Szerep és szófajtság	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Társaságtörténet. . .	5
Horváth László: <i>Önzöz(ik)</i>	6
Kemény Gábor: Új szavakat tanulok. <i>Kielőz, besül, belenget</i>	7
Buvári Márta: Szálkák.	8
Grétsy László: Még egyszer az <i>-i</i> birtoktöbbségitő jel használatáról	9
Élményközpontúság a tankönyvekben? Fűzfa Balázzsal beszélget Balázs Géza	10
„Magunkat fejlesztve fejlesztettünk”. Baranyai Katalin , az OFI vezető szerkesztője válaszol Balázs Géza kérdéseire	11
Magyarai Sára: Nyelvtanoktatás Romániában	12
Saly Noémi: <i>Padjupál a Dapánban</i> . Egy nyolcvanéves budai nyelvemlék.	13
H. Varga Márta: <i>Amely ~ amelyik</i>	14
Büky László: Bosnyáknyakú tyúk	15
Olvasóink írják	15
Várnai Zsuzsa: Kisebbségi identitás vizsgálata arktikus városokban	16
Kulcsár István: Miről szóljon az ének?	17
Sz. Györfly Sarolta: Fürkésző.	17
Láng Miklós: Böngészgetek, javítgatok.	17
Vízkeleti Szilveszter összeáll.: www.manyszi.hu	18
H. Varga Gyula: Fél évszázad a magyar nyelv szolgálatában	19
Hírek, tudósítások	20–21
Pontozó	22
Keresztrejtvény.	23
Új szavak, kifejezések (90.)	23
K. G. összeáll.: Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek 24	
Ifjúsági melléklet (Szerk.: Barthalos Márton). . I–IV	

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVAPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvapólok Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu,
Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,
Muhi Anna (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com
v. személyesen: szerda 9.30–11.30, PIM

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Bencédy József (elnök),
Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet,
Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelfoztetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvapólok Szövetségének tagjai

a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasok-

nak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvapólok Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,



a Nemzeti Kulturális Alap,



a Magyar Művészeti
Akadémia,



a Consequit Csoport,



a Magyar Fejlesztési
Bank
segíti.



ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Tisztelt ünneplő Anyanyelvápolók!

Kodály Zoltán gyakorta idézett gondolata szerint „*a nyelv nem erdő, hanem kert, és akkor kertészekre is van szükség*”.

Bizony nagy szükség van olyan jó kertészekre, mint akik az idén ötven éve gyűltek össze először az Anyanyelvápolók Szövetségében.

Mindannyian tudjuk: mai világunkban a nyelv már nem pusztán önmaga törvényei szerint változik, már nem az az önszabályozó rendszer, amely az elmúlt századok és ezredek során megteremtette önmagát. Mai életünk eszközei, szokásai roncsolhatják – de segíthetnek is megőrzésében.

Szerencsére akadnak, akik személyes küldetésüknek tekintik anyanyelvünk gondozását. Erőfeszítésekben nemcsak egymásra vannak utalva, hanem minden magyarul beszélőre is. Ezért olyan fontos a magyar nyelv hete, amelynek rendezvényeivel mindent megtesznek azért, hogy fölhívják a figyelmet arra, hogy anyanyelvünket nemcsak használni kell, hanem ápolni is.

Anyanyelvünk ünnepe idén egybeesik a költészet napjával. Ritka csillagállás eredménye ez, de kifejezi, hogy a kettő milyen szorosan összetartozik. Magyar nyelv nélkül nem lenne magyar költészet. Költészetünkre pedig már csak azért is szükségünk van, hogy nyelvünk legszebb hangjaiban gyönyörködhessünk. Verseink nélkül is megértenénk egymást, de nyelvünket általuk tanuljuk meg igazán szeretni.

Ha pedig bizonytalanok vagyunk, hogy helyesen mondunk-e valamit, a legjobb, ha Arany Jánost kérdezzük meg.

Akár köznapi, akár ünnepi formában, de anyanyelvünk elválaszthatatlan életünktől. Nem lehetünk közömbösek sorsa iránt. Ha gazdagodik, mi is többek leszünk, ha pusztul, ha romlik, belőlünk is elvész valami. Ahogyan a vízre és a levegőre – két éltetőnkre – is vigyáznunk kell, úgy szellemi létünk és nemzeti közösségünk létfeltételeként anyanyelvünk is védelemre szorul.

Amennyire komolyan vesszük iránta való felelősségünket, annyira leszünk képesek megőrizni egyediségét, változatos színeit. Amennyi gondolatot szánunk az ápolására, annyira segít rendezetten és szabatosan kifejezni gondolatainkat. Amennyire hűségesek vagyunk hozzá, annyira őriz meg minket magyarnak. És amíg megvan, addig maradunk meg mi is.

Őnök fél évszázada kimagasló szerepet vállalnak magyar nyelvünk kertjének gondozásában. Köszönöm eddigi erőfeszítéseiket, és köszönöm, amit a jövőben tesznek a boldogulásunk és megmaradásunk zálogát jelentő édes anyanyelvünkért.

Budapest, 2016. április 08.



Áder János

Áder János

Szerep és szófajiság

Szófaj és jelentés

Tanárjelölt hallgatóim gyakori kérdése, hogy helyes-e a kisiskolások nyelvtankönyveiben az a felfogás, mely szerint a szófajok elsősorban jelentésük alapján határozhatók meg (az ige cselekvést, történést jelent, a főnév tárgyat, dolgot, a melléknév tulajdonságot stb.), ha ezzel szemben egy-egy konkrét mondatban ennek ellentmondó szó- és szófajhasználattal találkozhatunk. Az alsó tagozatosok úgy tudják, hogy az élőlényt/dolgot/fogalmat jelentő szó főnév, később pedig kiderül, hogy nem minden főnév nevez meg élőlényt/dolgot/fogalmat, illetőleg az élőlényt/dolgot/fogalmat jelentő szavak nem mind főnevek. – Örök kérdés ez; a válasz pedig azért nem egyszerű, mert a szófajiságot, illetőleg a nyelvi szerkezet tulajdonságait a diákok csaknem tíz éven keresztül tanulják. Értelmi képességeiknek megfelelően tudásukat folyamatosan bővítenünk kell és lehet.

Az alapszófajokkal az általános iskola 3. osztályában kezdenek ismerkedni a gyerekek. Megtanulják, mi az ige, mi a főnév és a melléknév. Ebben az életkorban kizárólag a lexikai szófajiságot szabad tanítani.

Lexikai szófajiság

A lexikai szófajiság a szótári jelentéshez kapcsolódó nyelvtani, nyelvhasználati információ. Egy szónak nem csupán a jelentéstartalmával vagyunk tisztában, hanem mondatbeli használati lehetőségeivel és lehetséges alakjával (egyszerűbben: toldalékolhatóságával). Egy ismerős szónak legtöbbször szótári szóként is pontosan meg tudjuk állapítani a szófaját. A *lép* hangsort szóként azonosítjuk; tudjuk, hogy van ilyen főnév, és van ilyen ige, tehát a mondatban úgy használjuk, ahogyan a többi főnevet és a többi igét. A *hat* vagy számnév, vagy ige. Az *asztal* főnév, a *hanyatt* határozószó, az *és* kötőszó. A lexikai szófajiság egészen biztosan összefügg a szó jelentésével, és összefügg a szokásos használatával is. A *lép*, a *hat*, az *asztal* szavak szófaját azért tudjuk (valószínűleg helyesen) a mondatkörnyezet ismerete nélkül is, mert e megszokott hangsorokhoz a megszokott jelentést és a megszokott mondatbeli viselkedést társítjuk. A szó jelentésével és felismerhető alakjával tehát egybeesik bizonyos szófajiság. Valójában erre az információkapcsolatra épít a kisiskolai nyelvtan, amikor az igét cselekvést jelentő szóként, a melléknévet tulajdonságot jelentő szóként stb. tanítja.

Jelentéstípus

Egy ismeretlen hangsornak elég a jelentéstípusát megismerni ahhoz, hogy megközelítőleg sikeresen használjuk egy mondat szerkezetben. Ha a kezembe nyomnak egy addig ismeretlen tárgyat, és *lony*-nak nevezik, a *lony*-ról csak annyit tudunk, hogy egy tárgy/dolog neve, ezért a szót nyilvánvalóan főnévként fogjuk használni: *Add már ide azt a lonyt!* – Ha azt tudjuk meg, hogy cselekvést jelöl, igeiként helyezzük a mondatba: *Egész nap lonytam.*

Grammatikai szerep

Kisiskolás korban a gyerekek megtanulják a megismert szófajok grammatikai jelentéseinek és az ezekhez társuló morfológiai jelölő elemeknek a zömét. A mondatbeli szerepeket 5. osztálytól tanulják a diákok. A 7. osztályosok tisztában vannak az alapvető mondatrészszerkezetekkel, mondatbeli formákkal, szerkezeti eszközökkel. Erdemes kipróbálni, hogy a 12-13 éves tanulók az ismeretlen szó, pl. a *lony* szófajiságára (tehát jelentéstípusára) már a használati mód alapján képesek rájönni, anélkül, hogy megismernék a jelentését: *Jaj, de lony vagy!*; *Péter*

a leglonyabb. A mondatbeli szerep és a szerephez társuló forma (a második mondatban a fokozás) alapján kitalálják, hogy az ismeretlen szó tulajdonságot jelöl, azaz melléknév. A hetedik osztályos tanulók zöme nem csupán a konkrétól az általános felé következtet, hanem fordítva is: az általánostól a konkrét felé. Csombor Rita tanárnő hetedik osztályos tanítványai egy közös (egyetemi) gyakorlaton remek beszélgetést folytattak hallgatóikkal a Lewis Carroll Alice Tükörországban című meséjéből kiválasztott vers két fordításáról. (Ezúton is köszönöm Pomázi Bence egyetemi hallgató ötletét.) Rövid példaként bemutatom Tótfalusi István és Weöres Sándor fordításából az első versszakokat:

A Gruffacsór

*Nézsorra járt, nyalkás brigyók
turboltak, purrtak a zepén,
nyamlongott mind a pirityók,
bröfityent a mamsi plény.*
(Tótfalusi I. fordítása)

Szajkóhukky

*Volt egy brillós, a csuszbugó
Gimbelt és gált távleingibe,
Minden mimicre purrogó,
Mómája ingibe.*
(Weöres S. fordítása)

A hetedikes gyerekek ragyogóan fel voltak készítve szófaj- és mondatból is, tisztában voltak a szavak alakjának és szerepének megfeleléseivel, ezért az ismeretlen szavak szófaját jól meg tudták közelíteni. Innentől kezdve már csupán az volt a kérdés, hogy melyik szó mit is jelenthet, melyik ismert szóval lehet szinonim. A tanulók élvezték a nyelvi jelenségek alaki, funkcionális és szemantikai kapcsolatainak keresését, rengeteg ötlettel álltak elő (még új grammatikai megfjtésekkel is!).

Mondatbeli szerep – valódi szerep

A tanári pályát választó hallgatóim figyelmét fel szoktam hívni arra, hogy a mondatbeli szerepet érdemes valódi szerepként felfogni. A lexikai szófajiság nem több annál, mint hogy meg tudjuk mondani: egy-egy szó milyen szerepre „született”, illetőleg egyes szerepekben milyen formát fog ölteni. Az ige mindig állítmányi szerepű, a főnév elsősorban alanyi, tárgyi, birtokos jelzői szerepű, a melléknév főleg minőség-, mennyiségjelzői szerepű, a határozószó mindig határozói szerepű, és így tovább. A szerep azonban (mint ahogyan a színházban is) sajátos karaktert, személyiséget kíván meg. Mint ahogy nem lehet bárkié a címszerep, állítmány sem lehet minden szófaj; az állítmányi szerepnek meg kell felelni. Ezt megszokva kialakul tehát az eddigi gondolatmenet és következtetési rend fordítottja: megszokjuk, hogy ahogyan a szerepek karaktert formálnak, úgy a mondatrészszeretek szófaját változtatnak. Ha egy szót állítmányi szerepben igei toldalékokkal látok el, akkor igeiként kezelem, pl. a *szabad* melléknévet sokan használják múlt időben igeiként: *szabadott*. Főnévként – aktuálisan – az összes névszót használhatom, pl. a *szépről beszél* (a *szép* lexikai melléknév); a *keveset is megfélezi* (a *kevés* lexikai számnév); *gondolj az egyedül maradtakra* (a *maradt* melléknévi ige-név); *inkább ilyenekkel foglalkozz* (az *ilyenekkel* lexikai melléknévi mutató névmás).

A mondat, vagyis a nyelvhasználat egészen pontosan kijelöli egy-egy szó aktuális szófaját. Pl. *Jó lenne, ha mozoghatnék már!* (*mozoghatnék* – ige); *Mozoghatnék kom van!* (*mozoghatnék kom* – főnév); *A kerítés mellett egy számár áll* (*számár* – főnév); *Ez a számár Pista már megint elveszítette az esernyőjét* (*számár* – melléknév). A mondatrészszeretek grammatikai jellegét megismerve, a 7–8. osztályban könnyen megtaníthatjuk az aktuális szófajváltás fogalmát. Természetesen a terminust főleg megismertetni, de fontos ismertetni azt a jelenséget, hogy a mondatbeli szerep megváltoztatja a szófajiságot. A szófajok meghatározásának szempontjai (1. a mondatbeli viselkedés, 2. a toldalékolhatóság ténye és fajtája, valamint 3. a jelentés típusa) ebben az életkorban válik érthetővé, és a szófajokról szerzett tudás így lesz teljes.

Lengyel Klára

Miért érdekes?

Társaságtörténet

Egyik reggel egyetemi fachomban (a küldemények tárolójában) egy könyv vár Szathmári István tanár úrtól: a Magyar Nyelvtudományi Társaság története, dedikációval. Másfél hete köszöntöttük 90. születésnapján. Már a trolibuszon kinyitom, olvasgatom. Érzem, hogy az ablaknál mellettem ülő hölgy bele-belenéz. Éppen azt olvasom, hogy mi történt 1949-ben... A Nefejejs utcánál leszálláshoz készülődik, felállok, helyet adok. A hölgy megszólal: – Ellenőrizze, hogy Semsey Andor benne van-e, a Társaság alapításában nagy szerepe volt. Ha recenzit ír róla, figyeljen oda. És leszállt. Visszalapozok. Már a Városligetnél járunk, amikor a 27. oldalon megtalálom Semsey Andor nevét, aki adománnyával megteremtette a Társaság alapjait. Szathmári tanár úr mindenre figyel. Minden alkalommal elmondja, hogy a nyelvtudomány lényege a filozfság. De ki volt a hölgy?

Egy évszázad

Kezdetektől fogva szerepel az Édes Anyanyelvünk impresszumában, hogy „megjelenik a Magyar Nyelvtudományi Társaság támogatásával”. Ez a támogatás csak erkölcsi, de igen sokat jelent a lapnak, a közérdekű nyelvészet, nyelvművelés ügyének. A Társaság 1904-ben alakult meg, 2004-ben ünnepelte 100. születésnapját, s ennek okán jelent meg – már a 110. évfordulót is meghaladva – 2015-ben Szathmári István tollából *A Magyar Nyelvtudományi Társaság története, 1904–2005* (MNYT–Tinta, Budapest, 2015) című munka, a társaságtörténet. Szathmári István professor emeritus (és nem emirátus, ahogy Szépe György tanár úr halálhírét közölték lapok) 90. évével, eddigi 67 évnnyi folyamatos nyelvész-tanári működésével alighanem a Társaság történetének legjobb személyes ismerője. Már debreceni egyetemista korában kapcsolatba került a társasággal, amelynek volt választmányi tagja, titkára, főtítkára, jelenleg egyik alelnöke. A Társaság százéves történetét személyes emlékein túl főleg a Magyar Nyelvben közölt jegyzőkönyvekből, hírekből állította össze. De miért érdekes, és miért fontos egy ilyen társaságtörténet?

A társaság (vagy társulat, mai hivatalos szóval: egyesület) egy-egy szakterület formális szervezete. A legnagyobb múltú ilyen szerveződések a polgárosuláshoz kapcsolódnak: így a legkorábbiak a különféle kollégiumi önképzőkörök, majd a felvilágosodás-reformkor szerveződései, köztük az első – nyelvművelő céllal! – a komáromi tudós társaság (1789), az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság (Marosvásárhely, 1791/1793), s meg kell említeni, hogy a Magyar Tudományos Akadémiát Tudós Társaság, sőt eleinte Nyelvművelő Társaság néven kezdeményezték. 1841-ben alakult meg a Magyar Természettudományi Társulat (jogutódja 1953-tól a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, rövidítve: TIT), 1889-ben a Magyar Néprajzi Társaság. Részben ennek mintájára, alapszabályának figyelembevételével jött létre 1904-ben a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Egy-egy ilyen társaságnak a küldetése koronként változott. Hol az adott tudomány legfelsőbb fóruma volt, hol inkább tudománynépszerűsítő (ismeretterjesztő) feladatokat látott el, hol mindkettőt. A Magyar Nyelvtudományi Társaság vezetői és tagjai mindvégig a magyar nyelvtudomány legjelesebb képviselői voltak. Bár a felolvasóülések látogatottsága az utóbbi évtizedekben visszaesett, a hozzájuk kapcsolódó köszöntők ünnepi hangulatot teremtenek. Mindig megható ese-

mény egy-egy kollégánk köszöntése 70., 80., sőt olykor 90. születésnapja alkalmából. Tovább folynak a vitaulések, vándorgyűlések, különféle szimpóziumok-konferenciák, létrejöttek, majd átalakultak a Társaság szakosztályai. A Társaság tudományos jelentőségét, jellegét, történetét, cselekvési színtereit krónikás hűséggel mutatja be a Magyar Nyelv című saját folyóirata, amelynek fejlécén 1949-ig ez állt: Közérdekű folyóirat a művelt közönség számára. Az ennél korábbi (1872-ben induló) Magyar Nyelvőr ugyancsak közérdekű feladatra vállalkozott: nyelvédelemre, nyelvtisztításra.

A társaságtörténet egyben tudománytörténet is. Bár tudományos anekdotákban nem bővelkedik a kötet, de adatokban igen. Megtudhatjuk, hogy mikor kik voltak az elnökök, alelnökök, főtítkárok, titkárok, kik voltak a Magyar Nyelv szerkesztői, kik tartottak (reprezentatív) közgyűlési előadást, kik kaptak kitüntetést stb. Szathmári tanár úr áldozatos munkája bepillantást enged egy letűnő korbá: amikor a tudomány és a nagyközönség szoros viszonyban volt egymással, amikor valódi tudományos kérdéseket boncolgatott együtt a tudóstårsadalom és a művelt nagyközönség. Közösségteremtés volt ez a javából, ami egy nemzeti tudomány esetében elsősorú feladat.

Fél évszázad

Ismerünk hasonló próbálkozásokat. Balassa Iván kérésére Kósa László írta meg a Magyar Néprajzi Társaság százéves történetét (1889–1989) (MNT, Budapest, 1989). Az 1967-ben indult magyar nyelv hete rendezvénysorozat idén, 2016-ban ért el a jubileumi, 50. rendezvényhez. Úgy éreztük, hogy egy ilyen rangos, ugyancsak a nyelvtudomány szinte egészét megmozgató rendezvénysorozatnak érdemes összeállítani a történetét.

Magunk is meglepődtünk, hogy mennyire nincs könnyen hozzáférhető anyag. Az Országos Széchényi Könyvtár – bár egyik feladata a kisnyomtatványok gyűjtése – nem tudott a segítségünkre lenni. A „nyelvhét” elindítója, a TIT átalakult, nem őriztek meg a legkorábbi időkbeli meghívókat, fényképeket, programfüzeteket. Szerencsére Grétsy László tanár úr gondosan eltette ezeket a dokumentumokat (sőt, időközben írt egy-egy összefoglalót is az eseménysorozatról), így a központi rendezvények és néhány helyi programfüzet segítségével össze tudtuk állítani az 50 év történetét. Ezekből a dokumentumokból született meg ünnepi kiadványunk: *Fél évszázad a magyar nyelv szolgálatában. A magyar nyelv hete 1967–2016.* (szerk.: Balázs Géza, ASZ–IKU, Budapest, 2016). A kötet azt is példázza, hogy mennyire fontos a személyes figyelem, emlékezés, a helytörténeti gyűjtőmunka (H. Varga Gyula aprólékos gondossággal gyűjtötte össze a nyelvhét Heves megyei történetét), s az, hogy legyen akarat efféle dokumentumok őrzésére, gyűjtésére és elemző publikálására.

Mind a Magyar Nyelvtudományi Társaság, mind például a magyar nyelv hete története nagyon sok tanulással szolgál. Az első: a felejtés rohamos, még egy-két évtizeddel korábbi tudománytörténeti események is hamar a múlt homályába vesznek. A második: a dokumentálás nagyon esetleges. Igen szerény a Magyar Nyelvtudományi Társaság vagy a magyar nyelv hete történetének fényképanyaga, holott mindkét időszakban már bőven volt lehetőség fényképek készítésére. A harmadik: elolvasva egy ilyen dokumentumkötetet, mindennél hitelesebben bontakozik ki egy korábbi világ arculata, mentalitása. A dokumentumok böngészése során történelmi események, ember sorsok elevenednek fel, s tanulságul szolgálnak számunkra is, ha mással nem, akkor azzal, hogy nem velünk kezdődött a világ, ténykedésünk nagyon csekély, bár hisszük, fontos lépés a tudomány történetében. Ám máshogyan élni nem érdemes. Jó, hogy néha fölébresztenek minket. Fontos a tudománytörténet. Akkor is, ha többnyire nem jár érte elismerés.

Balázs Géza

A Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökei: Szily Kálmán (1904–1921), Szinnyi József (1922–1943), Zsirai Miklós (1944–1951), Knieza István (1953–1959), Bérczi Géza (1959–1975), Benkő Loránd (1976–2005), Kiss Jenő (2005–).

Önzőz(ik)

Az Édes Anyanyelvünk februári számában (2016/1: 9) Zimányi Árpád érdekes gyűjteménnyel igazolta a névszóhoz járuló -z igeképző elevenségét. A nagyrészt új igékből álló példacsokorban az 'önző módon viselkedik' jelentésű *önzőz* is helyet kapott, szintén újnak minősítve.

Felbukkant az *önzőz* abban a részletben is, amelyet néhány évvel korábban Mínya Károlynak a napjaink nyelvújítását áttekintő elemzéséből közölt egy internetes kiadvány (Napút Online 2009/8.). Ebben az alkalmi neologizmusként bemutatott szó másféle jelentésmeghatározással szerepelt: 'valakit önzőnek nevez'.

A két adatközlés alapján nyilvánvalónak tűnik, hogy ugyanannak az igének más-más jelentésével, egyszer tárgyatlan, máskor tárgyas használatával van dolgunk, és a szó mindkét jelentésében neologizmus. Valójában azonban az adatpár tagjai részletesebb, pontosabb jellemzést kívánnak, és a koruk megállapítása sem egyszerű.

Először az készített hozzászólásra, hogy saját emlékeim szerint az ige nem nevezhető újdonságnak. Majd az is felvetődött bennem, hogy a két adat talán nem egészen ugyanannak az igének a képviselője. Végül pedig felülvizsgáltam az ige tárgyasságának kérdését is. A kérdés-

„Ne önzőzz, ott van tisztán a Totocs!”

kör áttekintésében azonban nem egészen ezt a sorrendet követem. Az internetről származó adatok közlésében megelégszem az évszám megadásával, a forrásbeli írásmódon pedig nem változtatok.

Zimányi Árpád és Mínya Károly egyaránt *önzőz*-ként közli az igét. Lehetséges azonban, hogy alakilag is érdemes volna különbséget tenni azzal, hogy az 'önző módon viselkedik' jelentést ikes, azaz *önzőzik* formához kapcsoljuk. Saját nyelvérzékem hajlik erre a megoldásra, és ezzel aligha vagyok egyedül. Mondhatnánk akár azt is, hogy két igével állunk szemben: *önzőzik* formájú tárgyatlannal és *önzőz* alakú tárgyassal; a kettő között pedig funkciómegoszlás figyelhető meg.

A nyelvhasználatban azonban ez a feltételezett megoszlás nem következetes: az 'önző módon viselkedik, önzősködik' jelentés a gyakorlatban hol az iktelen, hol az ikes formához társul. Egy-egy sportnyelvi példát idézek az internetről, a futball világából, természetesen 'önzően játszik' jelentésárnyalatban: „Hihetetlen ügyes játékos Ramires de szinte minden meccsen el***** [csillagozás az eredetiben!] 3-4 ígéretes akciót azzal hogy *önzőz* és cselezgetni akar” (2013), illetve: „Szerinted C. Ronaldo *önzőzik* jobban vagy Messi?” (2012). Az ikes alak más közegből, sztárpletykából is adathozható: „Kate Winslet *önzőzik*” (2013); a hír címe ként szereplő mondat a filmszínészek önző viselkedésére utal, arra, hogy elvált férjeitől megtagadja a gyerekek láthatását.

Hogy az 'önzősködik' jelentésű *önzőz(ik)* nem neologizmus, azt sajnos csak személyes emlékeim alapján állíthatom, írásos adatokkal nem tudom igazolni. Csupán remélhetem, hogy az olvasók bíznak „szóbeli közlésem” hitelességében.

Ezt az igét az 1970-es évek közepén és második felében az ELTE Radnóti Miklós Gyakorlóiskolájának gimnazistájaként sokszor hallottam (nem nekem címezve) néhány osztálytársamtól a tornatermi focizás közben. Elsősorban felszólító módban, pontosabban tiltásként, ilyenféle szövegkörnyezetben: „Ne *önzőz*, ott van tisztán a Totocs!” A példabeli esetben a játék iramához illően tömör mondat körülbelül ezt sűrítette magába: 'Ne önzősködj, ne akarj egyedül kapura törni a védőfalon keresztül! Ott van a kö-

zeledben Tóth Péter, ő megszabadult a védőktől, jobb helyzetben van nálad. Add át neki a labdát!' Efféle megrovásra, figyelmeztetésre persze nemcsak az éppen játszó között került sor, hanem gyakran hangzott fel ehhez hasonló bekiabálás a „nézőtérrel”, azaz a bordásfal elé fektetett padokról is. És a nézők beszélgetéseiben olykor felbukkant az ige kijelentő módban is, ikesen (!), egy-egy osztálytársunk jellemzésére: „Klasszul focizik, csak néha *önzőzik*.”

Az ige használatára csakis sportnyelvi környezetből emlékszem. Ha valaki nem adta kölcsön a társának a tollát vagy a leckéjét, ha valamilyen magánügyben, erkölcsi kérdésben viselkedett úgy, hogy azt önzésnek lehetett (volna) minősíteni, akkor sohasem hangzott el a *Ne önzőzz!* mondat.

A képhez az is hozzátartozik, hogy emlékezetem szerint a gimnáziumi éveim óta nem hallottam az *önzőz(ik)* igét. Hogy az 1970-es években mennyire volt ismert és gyakori, azt negyven év távlatából nem tudom megállapítani, de mindenesetre már akkor is használták. Igaz, az valószínűleg látszik, hogy az új évezredben a korábbinál szélesebb körű és sűrűbb lett az előfordulása.

Mint a bevezetőben említettem, Mínya Károly az *önzőz* igét 'valakit önzőnek nevez' jelentéssel, azaz tárgyasként szerepelteti. A szemléje készítésének idején a Google segítségével 5 adatot talált rá; közülük ezt idézi: „Te vagy az első, aki a topicnyitóban feltett kérdésre válaszol, és nem pervervez meg *önzőz*, meg nem »nemnormáliszoz«. Azaz nem ítélek.” A példát önmagában látva az *önzőz* igealakot az *engem* tárggyal egészítettem ki. A csevejoldali idézett, 2009-ből való részletét alaposabban megvizsgálva viszont kiderült, hogy ott az *önzőz* valójában 'az *önző* szóval dobálózik, önzést emleget' jelentésű, tehát tárgyatlan. Nem tudom, hogy a fennmaradó négy adat milyen lehetett, de az biztos, hogy a példaként kiválasztottra nem érvényes a megadott jelentés.

Az interneten vizsgálódva nem sikerült 'önzőnek nevez valakit' jelentésű *önzőz* igét találnom. Fel-felbukkan ilyen jelentésben az igekötős és tárgyas *leönzőz*, de ez persze nem ugyanaz az ige. Például: „De ez így, hogy [a párod] *téged önzőz le*, semmi megértést nem tanúsít... felháborító” (2014).

Van tárgyas *előnzőz* is, de ezzel az igével, amelynek 'gólhelyzetet' önző megoldást választva elront' a jelentése, már a sporthoz kanyarodunk vissza: „Még a bomba formában lévő Messi is *előnzőz* mérkőzésenként 3-4 *helyzetet*” (2007).

Az adathiány ellenére nem merem azt állítani, hogy a nyelvhasználatban sohasem fordul elő igekötő nélküli és tárgyas *önzőz* ige 'önzőnek nevez <valakit>' jelentéssel, noha szeretném hozzátenni, hogy alkalmazását (a *leönzőz*-ével többé-kevésbé szemben) inkább 'sokszor, folyamatosan önzőnek nevez <valakit>' árnyalattal tudom elképzelni.

Az „alkalmi neologizmus” minősítést merésznek gondolom, mivel az ige kora – éppen a lehetséges, de alkalmi volta miatt – nehezen vagy egyáltalán nem állapítható meg.

A 'valamilyennek nevez' jelentés kifejezésére a -z igeképző inkább negatív jelentéstartalmú szavakhoz járulhat, így éppen az *önző*-höz kapcsolódása is lehetséges.

Hadd szemléltessem befejezésül a „negatív melléknév + -z igeképző” alkalmi kombinációt egy 2010-ben írt, szójátékos és a műfajhoz illően abszurd limerickemmel:

Vigyázz, kislány, itt a hiúz!
Nincs, aki a bajból kihúz.
Legyen lány vagy fiú,
Őszerinte hiú:
A hiúz mindenkit hiúz.

Horváth László

Új szavakat tanulok

Kielőz, besül, belenget

Ezek az igekötős igék nincsenek benne értelmező szótárainkban, sőt a Nagyszótárban sem (igaz, az utóbbi még nem tart a *ki-* igekötőnél). De a beszélt nyelvben és a sajtóban már észrevéttük magukat. Örülhetünk-e ennek, vagy dohogjunk miatta, erről szól ez a cikk.

Kielőz

4-1-re nyertek a „vörösök” a „hattyúk” ellen, és **kielőz-ték** ellenfelüket a tabellán – írja a Nemzeti Sport online kiadása egy angol első osztályú bajnoki mérkőzésről. A „vörösök” a Liverpool játékosai, a „hattyúk” a Swansea-éi, de most nem ez az érdekes. Hanem az, hogy a győztes csapat **kielőzte** ellenfelét a bajnoki táblázaton.

Az internetes találatok alapján ez eredetileg az autósok „szakkifejezése” lehetett: *A jármű meglassít* [ez is szokatlan: nem *lelassít*, hanem *megglassít*], *B jármű kielőzi*, *A jármű belekanyarodik. Ki a hibás?; Es én csak tátott szájjal néztem, hogy kielőz engem, épp befér elém, kielőzi az előttem lévő két autót, épp befért eléjük, majd megint elkezd előzni.* De van-e különbség megelőz és kielőz között? Meg kell kérdeznünk egy autóstól.

Előfordul tárgy nélkül, illetve tárgyatlan igeként is: *Mérhetetlen nyugalom árad belőle, és nem lépi át a sebességhatárt a kombi Volvóval, ha gyerekek ülnek benne, ellenben kielőz 180-nal, amikor három kamion száguld szembe, ha nincs gyerek a kocsiiban* (Gerlóczy Márton: *A szabadság testvérisége*).

Az internetes sajtó már átvitt értelemben is alkalmazza: *A csehek gyorsítanak, a lengyelek belassulnak, Szlovákia kielőz* (egy gazdasági elemzés címe).

1999-ben – a teljes napfogyatkozás kapcsán – már írtam ebben a lapban a *kitakar* (értsd *eltakar*, esetleg *letakar*) igéről. Azóta a *kitakar* szinte általánossá vált: *kitakarják a nyilatkozó arcát*. Lehet, hogy ilyen karrier vár a *kielőzre* is? Én mindenesetre szeretném *kielőzni*, akarom mondani: *megelőzni* ezt a változást.

Besül

Néhány évvel ezelőtt egy fővárosi napilap sportrovata ezt a címet adta az Arsenal–Bayern München labdarúgó-mérkőzést beharangozó tudósításának: *„Besül-e a londoni ágyú?”* A futball iránt érdeklődők pontosan tudják, hogy *ágyúsoknak* a londoni Arsenal csapatának tagjait becézik. De mit értsünk azon, hogy *besül* az ágyú? Talán elsül? Vagy éppen ellenkezőleg: nem sül el? (Vagyis győz vagy nem győz az ágyús egyesület csapata – nem mindegy.)

A *besül* ige példáit gyűjtögetve az utóbbi értelmezés látszik valószínűbbnek. Ha egy gép *besül*, akkor leáll, nem működik (bizalmasan: *bedöglik*), esetleg tönkre is megy. Egy példa az internetről: *Ilyen az, ha besül egy dízelmotor* (cím). *Műszaki hiba miatt pörgött fel a dízelmotor, és ment padlógázon egészen a megsemmisüléséig.* És mivel az emberi szervezet is tekinthető gépnek, szerkezetnek, nem meglepő, hogy ilyen bejegyzést is találunk (helyesírását javítottam): *Van olyan hogy: Izombesülés? Mondta pár ember, hogy ha sokat gyúrok ugyanarra a részre (pl. bicepsz), nem hagyok regenerálódási időt, akkor az besül, és többet nem nő! Igaz ez?*

De *besülhet*, azaz kudarcot vallhat, meghiúsulhat bármely terv, vállalkozás, elgondolás stb. is. *„Ha a trükk besül”* (cím a Nemzeti Sportban), és emiatt a kapus nem tudja védeni a tizenegyest, kénytelen ő maga berúgni a büntetőt. További címek a világhálóról: *Besül a terv?*, *Besül a dugóterv* (a nyári sávlezárás terve), *Besül a szlovák nyelvtörvény*. Sőt maga Amerika is *besülhet*: *Kik a leginkább el-*

lenállók, ha Amerika besül? Amennyiben az Egyesült Államok gazdasági növekedése tovább lassulna az ideihez képest, az ázsiai gazdaságoknak lenne a legnagyobb esélyük a továbbra is gyors bővülésre. Az ellenkező véglét: az is *besülés* (vagy inkább *felsülés?*), ha valaki óriási lángost készít vendégének, de az nem eszi meg: *Aron besül az óriáslángossal* (cím). A Popdaráló műsorvezetője Fekete Laci részére extra méretű lángost készített, azonban kár volt minimális energiát is befektetnie, ugyanis nagy emberünk nem él ilyen eledellel. *Aron annyit elért, hogy egy egész ország láthatta, milyen az, ha a legerősebb ember éhes.*

A példákban derült ki, hogy ha a londoni ágyú *besül*, akkor *nem sül el*, *csütörtököt mond*, *bedugul*, ennél fogva az ágyús csapat sem arathat sikert. Egyébként így is történt.

Belenget

Az utóbbi időben a nyomtatott és az internetes sajtóban gyakran találkozhatunk egy szlenges kifejezéssel, a *belenget* igével. A szleng.blog.hu honlap a szót így magyarázza: *„Gyakran homályos, illetve nehezen teljesíthető vagy teljesíteni egyáltalán nem szándékozott ígéretet tesz; megígér”. Két példát is ad rá, de ezek olyan durva nyelvezetűek, hogy csak a lényegüket idézhetem: belengetett valami sokkal jobb melót; belengettél egy grátisz killa fehérjét.* (A „grátisz killa fehérje” is megérne egy kisebb cikket: a *killa* bizonyos források szerint az angol *killer* ’gyilkos’ eltorzítása, a *fehérje* vagy táplálékkiegészítőt, vagy „fehér port”, azaz kábítószert jelent.)

A napisajtó a *belenget* szót általában politikusok ígéreteivel kapcsolatban használja, többnyire gúnyos mellékízzel: *belenget ilyen-olyan adócsökkentéseket; belenget egy olyan javaslatot, hogy...* Ebben az értelmében fordul elő a következő blogbejegyzésben is: *Sokszor adok ennek hangot itt a blogban, és ha valaki esetleg belenget valami változásról szóló ígéretet a gyerekek helyzetével kapcsolatosan, hát nagyon szkeptikus tudok lenni...* De felbukkanhat könyvkritikában is: *A könyv maga nem engedi meg olvasójának, amit nagy hanggal belenget, hogy gondolkodnánk el azon, hogyan is viszonyuljunk a háborús generáció dolgaihoz, épp ellenkezőleg, csak avagy-vagy állásfoglalást enged meg* (a mondat végén az egyeztetési hibát kijavítottam). A lényeg az, hogy aki *belenget* valamit, az könnyelmű vagy rosszhiszemű ígéretet tesz, nem szabad hinnünk neki.

Ezekhez képest szinte ritkaságnak számít, ha eredeti konkrét jelentésében alkalmazzák, mint ebben a mondatban: *Ettől még elképzelhető, hogy [...] a kamerák keresztműzében belenget egy papírt.* Pár hét múlva meg ugyanott szépen be is jelentheti, hogy a hatóság mindent rendben talált.

Cikkem végére egy olyan példát hagytam, amelyben szintén konkrét, de másféle értelme van a *belenget* igének. Bohumil Hrabal egyik nekrológiájában ezt olvashattuk: *Belenget mindenkinek, onnan a vágatóló csupasz hátáról, meglehet, ő volt az utolsó szabad ember Európában, az utolsó, akinek az öntörvényűsége erény volt.* Ez a *belenget* bizony nem más, mint a jó öreg *beint*, vagyis – a Nagyszótár III. kötetének körültekintő meghatározásában – „(kéz)mozdulattal, rendsz. az egyik kar behajlításával) ellenkezést, helytelenítést kifejezve (indulatosan) nemet mond vmire vkinek”. Hogy ez a mozdulat voltaképpen mit jelent, azt nagyjából mindenki tudja. De ez már nem ebbe a lapba való.

Kemény Gábor

Fogalomzavarok

Vörösmarty 180 évvel ezelőtt írta a Szózatot. Az erről kiadott emlékérmét a tévében így mutatták be: *Elülső oldalán nemzeti fohászuk első versszaka látható, hátoldalán a költő arcképe.* Az Éremkibocsátó Kft. honlapján a címsorban ez áll: *hazaszeretetünk jelképe ezüstérmén – eddig jó, de így folytatódik: nemzeti fohászuk születésének 180. évfordulója alkalmából.*

A fohász könyörgés a feljebbvalóhoz. Nemzeti fohászuk a Himnusz: „Isten, áldd meg a magyart!” A Szózat azonban nem fohász, hanem, mint címe is mutatja, szózat a nemzethez: *Hazádnak rendületlenül légy híve, ó, magyar!* Vörösmarty nem fohászodik, hanem felszólítja a nemzet tagjait a hazához való hűségre. A himnusz eredetileg ünnepélyes egyházi ének, de a nemzeti himnuszok nem mind ima jellegűek, például a franciák himnusza, a Marseillaise harci induló. Ilyenformán lehetne a Szózat a nemzeti himnuszunk, ha nem volna másik. Második himnuszunknak is tekintjük, de semmiképpen sem fohász.

Valamelyik fejfájás elleni szert rendszeresen így reklámozzák: *Viszlát, fejfájás!* A gyermekrendelőben egy plakáton, amely szintén gyógyszert ajánl, ez áll: *Viszlát, hasfájás!* Talán már elfelejtették, minek a rövidítése a *viszlát?* – *Viszontlátásra!* Ráadásul a rövidített forma kifejezetten bizalmas. Igaz, mondjuk olyannak is, akit valószínűleg nem fogunk viszontlátni, mégis barátságos búcsú, amelyben elvileg benne van, hogy szívesen találkozoznánk újra az illetővel. No de a fejfájást vagy a hasfájást ki kívánja viszontlátni – még ha nem sikerül is örökre megszabadulni tőlük? Régen a nemkívánatos személyt *volt szerencsém* vagy *alászolgája*, esetleg kurta *jónapot* köszönéssel küldték el. Most a *jó napot* csak találkozáskor járja, az *alászolgája* és a *volt szerencsém* pedig végképp kiment a használatból. A gyógyszerreklámba persze egyik sem illene, de írhatnák ezt: *búcsút mondhat az fejfájásnak vagy elfelejtethet a fejfájást.*

Egy jégpályáról így tájékoztattak egy vidéki lapban: „A jég most már kellő vastagságú, nem kell tovább dagasztani a felső réteget.” Aki ezt írta, arra gondolt, hogy a *dagad* a *vastagszik*, *hízik* szóval rokon. Csak hát a rokon értelmű szavak nem azonos értelműek. A *dagad* szóban benne van a lazaság, puhaság, puffedség. A *széltől dagad a vitorla. Földdagad valakinek az arca. Dagasztani* a tésztaát szoktuk, ebben nemcsak az van benne, hogy a tészta *megkel*, hanem az is, hogy *gyúrjuk*. A jég pedig sem föl nem fúvódik, sem gyúrni nem lehet. A havat, azt igen.

Sokszor elhangzott, hogy a devizahitel *hibás termék*. A bankok terméknek nevezik kölcsönajánlatukat, azt a módot, ahogyan kiadják és visszaszerzik a pénzt. A *termék* szó a *termel* igéből ered. Termelni elsősorban növényt lehet, ami *terem*. Átvitt értelemben termelésnek nevezzük az iparcikkek előállítását is. Az ércet, szénét *kitermelik* a földből. *Szellemi termék* a találmány, a műalkotás. De mit termel a bank?

Összekevert szólások

Örökzöld téma ez is. Bizonyára nem egyszer fejtették már ki – nem sok eredménnyel –, hogy a *vaj* nem a *füle mögött* van valakinek, hanem a *fején*, a *füle mögött* csak *valami* van; s hogy a dió nem *nehéz*, hanem *kemény*, a *lóláb* pedig, amely *kilóg*, nem lóhoz tartozik, hanem arról lehet fölismereni az emberi alakot öltött ördögöt.

Most ezt olvastam: *Meglett a következménye, hogy Lengyelország összerúgta a port Brüsszellel.* – Aki a *port* rúgja, az *táncol*. Aki összevész valakivel, az a *patkót* rúgja össze vele. Nem kötelező szólásokat használni. Csak az díszítse beszédét ilyenekkel, aki érti is őket!

A stílustan egyik vadhajtsása

A 2014. decemberi számban Gerstner Károly írt a kényszerzsinonimákról, a szóismétlés rosszul értelmezett, túlzott kerüléséről, sok „szép” példát említve. Én is írtam már erről máshol. Ha nincs rokon értelmű szó, idegen szavakat vesznek elő, ha az sincs, akkor körülírást. *Népszavazás – referendum; szavazás – voksolás; költségvetés – büdzsé; robbanás – detonáció.* A gyógyszernek van másik magyar neve: *orvosság*, de még a *patikaszer* és a *medicina* szóval is változtatják. A *rendőrök* hol „*az egyenruhások*”, hol *zsaruk*, pedig az utóbbi szó az alvilág nyelvéből való. Az alkotmánybírósgát rendszeresen *taláros testületként* emlegetik, Szaúd-Arábia a *sivatagi királyság*, a pápa pedig a *katolikus egyházfő*. Másoknak is szemet szúr ez a buta divat. A nyelvmuvelés.hu honlap egyik hozzászólója írta többek között, hogy a *tűzoltók* „beceneve” *lánglovag*, a *kapust* pedig *hálóórnek* keresztelték el a hírközlők.

Még rosszabb, ha a csereszó jelentése nem is ugyanaz, mint a helyettesíteni kívánt szóé. A minap arról adtak hírt, hogy Indiában egy *leopárd* lakott területre tévedt. A tudósító hozzáfűzi: „A képen látható, amint a *vadmacska* nyugodtan sétál az iskola folyosóján.” A *leopárd* ugyan macskaféle, de a *vadmacska* sokkal kisebb fajtája a macskaféléknek, a mi erdeinkben is előfordul, ellentétben a *leopárral*.

Más nemzeteknek, amelyek nyelvében sokkal kevesebb a rokon értelmű szó, semmi gondot nem okoz, hogy többször szerepel egy szó a szövegben. Legfeljebb mondat szerkezettel kerülik el az ismétlést – náluk ez rendszerint mellékmondatokkal, vonatkozó kötőszavakkal történik. Mi a szórenddel, gyakran a tárgyas ragozással való vissza-utalással tudjuk megoldani ugyanezt. Sem ismétlésre, sem csereszóra nincs szükség, ha két mondat alanya azonos, vagy ha a második tagmondat az előzőnek az utolsó szaváról mond valamit. Például: *Az osztrák külügyminiszter azzal vádolta Görögországot, hogy a mediterrán országnak nem érdeke a migránsok megállítása.* Ehelyett egyszerűen: *azzal vádolta Görögországot, hogy nem érdeke a migránsok megállítása.*

Végül: ha az új mondatban más helyzetben, más toldalékkal szerepel a megismételt szó, nem rímel, akkor nem zavaró.

Az egyértelműséget mindenképpen az szolgálja, ha ugyanazt a dolgot ugyanúgy nevezzük.

Merre van az oda?

A magyarra jellemző a pontos helymeghatározás. Rengeteg ragunk, névutónk van. Minden helyviszonyhoz megvan a *hol*, *honnan*, *hova* kérdésre felelő változat: *alatt, alá, alól; fölött, fölé, fölül; mellett, mellé, mellől; mögött, mögé, mögül.* Ezt nevezik irányhármasságnak. A mutató helyhatározószókból megkülönböztetjük a közelre és a távolra mutatókat: *itt – ott, ide – oda, innen – onnan.* A közelre mutatókban magas, a távolra mutatókban mély magánhangzó van. Ugyanígy a mutató névmásokban: *ez – az, ennyi – annyi, ilyen – olyan, ekkora – akkora* stb.

Az igeikötők ragokból és határozószókból alakultak: a *be-* igeikötő azonos eredetű a *-be* raggal. Az *ide* és az *oda* határozószó változatlan formában igeikötőként is működik. Ha az *itt* és az *ott* határozószót senki sem téveszti össze, vajon miért tévesztik össze az *ide* és az *oda* igeikötőt?

A népi nyelvhasználatból ismerős, hogy valaki így kér magának valamit: *Add oda!* Újabban azonban tévében, sőt szinkronizált filmben is egyre gyakrabban hallunk ilyet: *odaadta nekem* – pedig a filmek szinkronját talán csak ellenőrizni valaki! *Nekem* csak *ideadni* lehet. Bármennyire elterjedt is ez a tévesztés, nem hagyhatjuk jóvá, mert rendszerhiba. Nem mondhatunk le a pontosságról, a megkülönböztetés lehetőségéről!

Buvári Márta

Még egyszer az *-i* birtoktöbbsesítő jel használatáról

Azért „még egyszer”, mert legutóbbi számunkban (2016/2:17) H. Varga Márta szerzőnk már foglalkozott vele „Bugyii vagy bugyijai?” című cikkében. Azt mutatta be és szemléltette grammatikailag jól megalapozott és stílusosan is igényes írásában, hogy az *i*-re végződő főnevek „újabbán egyre gyakrabban fordulnak elő a birtoktöbbsesítő jel hosszabb alakváltozatával, így: *bugyi-jai-m, bugyi-jai-d, bugyi-jai*”. Én a cikk megállapításaival lényegében egyetértve a következőkben az *újabbán* határozószóval megjelölt háttérrel igyekszem egy kicsit közelebről is megvilágítani.

Néhány sor e jelenség „előzményiról”

Mindenekelőtt azt tartom fontosnak olvasóinkban tudatosítani, hogy az *újabbán* itt a szokásosnál kissé tágabb jelentésben értendő. Ez esetben nem néhány hónapról vagy évről van szó, hanem legalább három-négy évtizedről. Az 1980-ban megjelent, de még a hetvenes években íródott Nyelvművelő kézikönyvben a kötet egyik jeles szerzője, Tompa József ezt írja róla: „A több birtokra utaló személyragok (ma már úgy mondjuk: személyjelek; G. L.) tövégi *i* hang után régebben csak rövid – tehát *j* és *a, e* magánhangzó nélküli – változatukban voltak helyesek: *kocsiim, -id, -i, -ink, -itok, -ik; kifliim* stb. A mai nyelvi szokás azonban annyira a hosszabb toldalékoknak kedvez, hogy ezek használata nemcsak nem tekintendő helytelennek, hanem a közvetlen, keresetlen hangú megnyilvánulásokban stílusosabb is: *kocsijaim, -jaid, -jai, -jaink, -jaitok; kiflijeim* stb. (A *ki, mi, ami* stb. névmás ragos alakja is ilyen: *kijei, mijei.*)” Hozzáteszem: napjainkban, tehát több évtized eltelte után ez még inkább így van. Csak hébe-hóba találunk ilyenféle alakokat: *buliim, ciciid, fagyii, holmiink, pasiitok, zokniik*. Ma már a *bulijaim, cicijeid* és társaik számítnak megszokottnak, természetesnek.

Aligha tévedek, ha úgy vélem, hogy ez az *i* végű szavakat tekintve már lényegében végbement nyelvi változás összefügg, legalábbis összevethető egy bő két évszázaddal korábbi hasonlóval; azzal, amelynek során a mássalhangzós végű főnevek több birtokra utaló, *-im, -id, -i* stb. birtokos személyjeles alakjai kezdtek el hasonló módon kibővülni. Csokonai még így írt: „Ajkad *virági* szebbek, / Mint rózsza bíbora, / És *csókid* édesebbek, / Mint a Tokaj bora” (Lillám szácskája). Vörösmarty így: „*Fürtidben* tengervészes éj” (Az úri hölgyhöz). Kölcsey ekképpen: „S elsűjtád *villámidat* / Dörgő fellegedben” (Himnusz). Arany emígy: „Nem hagyta *cselédit* – ezért öli bú!” (Szondi két apródja). S hogy Petőfi se maradjon ki: „*Barátim*, csak vigasztalással / Ne szomorítanátok engem!” (A cím az első sorral azonos.) A 19. század második felében azután egyre inkább eluralkodott a bővebb *barátaim, csókjaid, cselédei* stb. változat. Olykor előfordul ugyan még később s a legkiválóbbaknál is, mégpedig nem csupán szándékolt stíluselemként a hagyományos forma. Íme, egy példa József Attilától: „*Könnyim* csorognak – majd kiapadnak” (Keresek valakit). Ez azonban semmit sem változtat az A. Jászó Anna főszerkesztésében 1991-ben megjelent, A magyar nyelv könyve cí-

mű munka következő summázásának helyességén: „*A barátim-, barátid-*féle alakok régiesek, visszaszorulóban vannak.”

Egy pillantás a jelenre és a sejthető jövőre

Olvasóink az eddig előadottak után azt gondolhatnák, hogy a két változásforma összekapcsolásával le is zárhatnám mondanivalómat. Ám ennek még nincs itt az ideje, s ezt H. Varga Márta is jól tudja, sőt már jelezte is, midőn a *bugyii* → *bugyijai* változást vizsgálva így fejezte be cikkét: „A változás sok esetben már más (nem *-i*-re végződő) magánhangzós tövet is érint: *cipő-jei-m, írő-jai-nk* stb. Ezeknek szokatlansága, szabálytalansága még inkább szembeötlő.” Nos, itt is szükségesnek tartom a jelenségnek szélesebb keretbe helyezett s a jövő felé is kitekintő vizsgálatát. Egyetértek azzal, hogy ez utóbbiak a nyelvközösség tagjainak többsége – vagy legalábbis jelentékeny része – számára még szokatlanok s szabálytalanok, de tudomásul kell vennünk, hogy léteznek, s már ezek sem teljesen újak. A már idézett, csaknem négy évtizede megjelent Nyelvművelő kézikönyvben is szerepelnek már. Ott ezt olvashatjuk róluk: „Más tövégi magánhangzó után mindamelllett ma is kerülnünk kell a nyelvjárási hatásra terjedő, hosszadalmas toldalékváltozatokat: *utcái, csészei, ásoi* (nem pedig *utcájai, csészejai, ásojai*).” Akkor még talán jogos volt a nyelvjárási hatás emlegetése s annak sugallása, hogy ezt még ne!, de ma már látható, hogy minden magánhangzóra végződő főnév belesodródott – illetve épp ezekben az években sodródik bele – a tárgyalt s immár több évszázadot átfogó nyelvi változás áramába. A Kossuth rádió egyik reggeli műsorából pl. ezt jegyezhettem föl: „Hiába van, hogy valakinek jó szőlője van, ha a *hordójaira* nem igen figyel oda”. Ugyancsak a rádióból való ez a mondat: „Vásáry Tamásnak már nem volt ismeretlen ez a hely, ugyanis korábbi *turnéjain* már többször szerepelt ebben a koncertteremben.” Egy családfakutató internetes fórumon erre figyelek fel: „Galambfalvi Pál *unokájai* vagyunk”. Egy internetes hírportálon, amely különféle érdekes tárgyakat mutat be, az „Edényfogó kesztyű” című leírásban ezt olvashatjuk: „Edényfogó fülek után most elkészültek az edényfogó *kesztyűjeim* is.” Ugyancsak az interneten böngészve „Gyakorikérdések.hu” fejléc alatt erre a kérdésre bukkanok: „Dél-Amerikának milyen nagy *folyójai* vannak?” A szintén internetes „Móricgáti újság” 2009. februári számában ezt olvasom: „Eltűnnek a tanyák *utolsójai* is, az emberek is, az emlékek is.” És számos más helyen és esetben tűnnek fel – egyelőre még inkább csak az élőbeszédben – az *adujaim, borsójaid, hintájai, kancsójaink, melójaitok, ultijai* stb. formák.

Az élet nem áll meg, a nyelv örökösén változik. Elődeink végigélték a *barátim* → *barátaim* változást, mi most vagyunk benne a *holmiid* → *holmijaid* átalakulás sűrűjében, s már kopogtatnak, előbb-utóbb szinte bizonyosan be is jönnek a köznyelv kapuján a *cipőjei, írójai, kályhájai, pólójai* stb. formák. Én még véletlenül sem használnám ezeket a bumfordinak, esetlennek érzett változatokat, ám nyelvészlogikám mégis azt súgja: nem baj, ha jönnek! Ez nem nyelvromlás, hanem egy természetes folyamatnak, egy nyelvi változásnak újabb etapja, amelyet nincs okunk elmarasztalni. De azt én is megerősítem, hogy az utóbbiak, vagyis az *unokájai* és társaik köznyelviékké csak akkor lesznek, ha már ugyanúgy elterjedtek, mint a *bulijai-, cicijei-, fagyijai-*félék.

Grétsy László

Élményközpontúság tankönyvekben?

Fűzfa Balázssal beszélget
Balázs Géza

Megalkottad az „élményközpontú irodalomoktatás” koncepcióját. Az világos, hogy az oktatás legyen élményközpontú, az is, hogy az irodalom tele van élményekkel, de mi a módszer?

Köszönöm a kedves feltételezést, de a fogalmat és a koncepciót nem én alkottam meg. Ugyanakkor az is igaz, hogy én úgy kezdtem el 33 éve az irodalom általi élményszerzés köré építeni tanítási eszköztáramat, hogy nem tudtam arról, hogy mások, másutt ezt már régen kitalálták... Alapvetően „ösztönös pedagógia” ez a részemről. Mindig is lényeges pontja volt a módszereimnek, egyben szerintem az egész élményközpontúságnak is alapja az asszociativitás, az órai rögtönzés. Egy tanórát csak a főbb pontjaiban lehet megtervezni. Annyi mindentől függ a végeredmény, hogy azt el sem tudjuk képzelni előtte. 35 gyerek egészen másképp viselkedik, ha süt a nap – azaz „Ég a napmelegtől a kopár szik sarja” – vagy ha esik az eső – „cseperészetet a bádogeresz már”. Egyiknek fáj a feje, a másik éhes, a harmadik szomjas, a negyedik tegnap majdnem eltörte a lábát, néhányan szerelmeseik, másoknak válnak a szülei... – ha mindezeket nem tudjuk gondolatilag és érzelmileg bekapcsolni a tanításba, ha nem tud ezekről az életeseményekről is beszélni az aznapi irodalomóra, akkor a veszett fejsze nyele az egész irodalomtanításunk.

Legendásak a módszereid...

Idén januárban kivittem a 12. osztályosaimat Kőszegre ottlikozni, s ugyanott ültünk az Iskola ebédlőjében, ahol annak idején Bébé, Medve és Szeredy Dani, meg persze Ötvenyi, Merényi, Colalto és a többiek ültek mindennap, és egyszer csak szóltak a diákjaim, hogy nézzek kifelé – háttal álltam az ablaknak –, akkor nem hittem a szememnek, mert „[a]ztán komolyan rákezdett, hullt a hó szakadatlan, s ahogy teltek az órák, inkább erősödni látszott, mint alábbhagyni. Mértanóra jött, utána földrajz. A tanterem ablakait szinte elvarázsolta ez a kavargó, fehér színjáték; mintha egy óceánjárón utaznánk valahová, nem tudtam levenni a szemem az egyhangú és csodálatos látványról. Részeg lett az ember, olyan hirtelenül érkezett a hősés. Erre a lehetőségre nem is gondoltam” (Ottlik Géza: *Iskola a határon*). Akkor azt mondtam magamban, hogy ezért a pillanatért megérte 33 évet ezen a pályán tölteni. Az élményközpontúság azt jelenti, hogy a gyerek a 12. osztály végén – és a húszéves érettségi találkozáson – úgy érezze, hogy „irodalom nélkül lehet élni, csak nem érdemes”. Ha ez felmerül benne, akár csak egyetlen pillanatra is, akkor valóban tettünk valamit az ő boldogsága érdekében.

Tankönyveid (*Irodalom 9–12, Krónika Nova Kiadó*) alcíme: *Érettségi-központú irodalomkönyvek műszövegekkel. Ma-napság sokan le akarják beszélni a tankönyvszerzőket a kronológiáról.*

Könyveimben ugyan fellelhetők a kronológia elemei, ugyanakkor a kötetek egészének felépítése alapvetően koncentrikus. Amikor a tankönyveket írtam – 2007 és 2011 között –, ez a struktúra látszott kellőképpen újszerűnek számomra, ugyanakkor még vállalhatóan a kiadó részéről is. Nyilván olyan sorozatot kellett írnom, amelyet nagy valószínűséggel engedélyezni is fognak. A problémaközpontúságot, élményközpontúságot, asszociativitást, kreativitást tartom fontosnak, nélkülözhetetlennek az irodalomtanításban.

Több új irodalomtörténeti kifejezést használsz: *beszédmód, magatartásmodell, megismerési alakzat, látásmód.* Ez nem nehezíti meg a tankönyv használatát?

Ha egy tanár már 9.-ben ezek beépítésével kezdi el a tanítást, akkor nem lesz probléma. Másrészt gondoljunk arra, hogy hány és hány szakkifejezést használnak más tantárgyakban a diákok! Soha senki nem kérdőjelezte meg a dezoxiribonukleinsav, a molekuláris genetika vagy a cosinus-tétel elnevezését, bezeg ha magyarból három idegen szó van egy tankönyvben, arról már egy csomó újságcikk jelenik meg, hogy miért tömjük tele a szegény gyerekek fejét terminus technicusokkal. Nyilván az irodalomtudománynak is megvan a maga szaknyelve, s ebből én csak ízelítőt adok, hiszen a tankönyvrendelet amúgy is megkötötte a kezemet. Máig tudom a szövegét, persze csak nagyjából: „9–10. osztályban a mondatok 35%-ánál több nem lehet hosszabb 150 karakternél, és az idegen szavak együtthatója nem haladhatja meg a 0,8-et” (valahogy így szólt). A tankönyvírás tehát nem más, mint gúzsba kötve táncolás. Ugyanakkor tulajdonképpen még ma is csodálkozom egy kicsit, hogy ezeket a tankönyveket egyáltalán engedélyezték, hiszen meglehetősen mások, erősen különbözőnek a forgalomban lévő sorozatoktól.

A színes, változatos, egy oldalon sok apró részletre tördelt mondanivaló szinte egy honlapra hasonlít. Nem tartasz attól, hogy ugyanolyan felszínes, futó olvasásra csábít, mint egy honlap?

Új olvasásmódot kívánnak a tankönyveim, ez tény, de eleve ez is volt a szándékom. Mint említettem, a végcél valamilyen elektronikus tartalom létrehozása volt, s ezért találtuk ki a szerkesztőmmel, Fábian Terézcel és a grafikussal, Szabó Lászlóval együtt ezt a formát, amely jobban hasonlít egy honlapra, mint egy tankönyvre. A használók, tanárok és diákok egyaránt visszaigazolták ezt a formát és struktúrát. Egyik tanár-recenzensem, Boldog Zoltán „Trendi tankönyvmagazin”-nak nevezte a 12.-es kötetet (akkor még csak az jelent meg), s ennek én borzasztóan örültem. Valaki más azt is hozzátette ehhez, hogy „végre egy olyan irodalom-tankönyv, amely miatt nem kell szegénykeznie a gyerekeknek, ha a buszra vagy a villamoson olvassa”.

Hol állsz az irodalom- és/vagy nyelvtanoktatás vitában? Másként: *szükségesnek tartod-e a külön nyelvtanórát?*

Jómagam úgy vélem, nincs szükség külön irodalom- és nyelvtanórára. Ezt amúgy a határainkon túli magyar iskolákban sokfelé hasonlóképpen gondolják, tehát bőven akad rá példa. Pár éve a tankönyvpiacon is megjelentek az első szintézisteremtő könyvek, melyek egyben tárgyalták a nyelvtant és az irodalmat. A központosítással azonban sajnos ezek is a perifériára kerültek, pedig ez az egyik leginnovatívabb irány volt az elmúlt évtizedben! Nézetem szerint erős szükség van viszont arra, hogy a magyar nyelv és irodalom tantárgyon belül a tanítás arányai elmozduljanak a nyelviség felé. Másképpen szólva, ha nem tudjuk elég érdekessé tenni az órákon az irodalmi mű nyelvi megalkotottságának a mibenlétét diákjaink számára, akkor az irodalom tantárgy néhány évtizeden belül marginalizálódni fog a magyar oktatási rendszerben (ahogyan ez Nyugaton már nem egy helyütt megtörtént).

Tankönyveid jelenlegi helyzete?

A 9.-es könyv még most is rendelkezhető a hivatalos tankönyv-listáról, a többi közvetlenül a kiadótól szerezhető be (mellesleg szinte irracionálisan olcsón). Egyébként néhány száz példányban fogy évente mindegyikből – ez egy tankönyv esetében persze nagyon kevés, a kiadó részéről fenntartani a kínálatot ráfizetés és luxus. Ugyanakkor persze fontos a kiadónak és nekem is, hogy a sorozat legalább meg tudott kapaszkodni az egyre szűkülő piacon. Megjegyzem, hogy a tankönyvsorozat-hoz – az elfogadtatás körül nem kevés vihart kavart – OFI-s kerettantervet is készíthettem, tehát van ma Magyarországon olyan kerettanterv és tankönyvsorozat, amely az élményközpontúságot, nem pedig a kronológiát és az ismeretközpontúságot helyezi előtérbe. Tény, hogy kevesen tudnak erről, de legalább létezik mindkettő.

Az interjú teljes – csaknem kétszeres – terjedelemben olvasható az E-nyelv Magazin című internetes lapban (www.e-nyelvmagazin.hu). (A szerk.)

„Magunkat fejlesztve fejlesztettünk”

Baranyai Katalin, az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI) vezető szerkesztője válaszol Balázs Géza kérdéseire

Mit jelent az, hogy új, „állami”, központi nyelvtankönyv? Minek alapján írónak, ki szervezi ezt a munkát, kik vesznek benne részt?

Pontosítanom kell ezt a közbeszédből idézett állítást: nem létezik egyetlen, kizárólagos állami nyelvtankönyv, mint ahogyan másféle tantárgyból sincs ilyen. A központi intézkedések (az Országgyűlés 2013-as tankönyvtörvénye és az OFI tankönyvkiadói kijelölése) óta valóban csökkent az előírásoknak (NAT, kerettanterv) megfelelő tankönyvek száma. De a mostani központi (OFI) tankönyvlistán a felső tagozaton háromféle tankönyvcsaládból választhatnak a tanárok: a Széplaki Erzsébet által írt (apáczaís – AP) nyelvtankönyvekből, az Antalné Szabó Ágnes és Raázt Judit nevéhez kapcsolható Magyar nyelv és kommunikáció sorozatból és az OFI saját fejlesztésű Magyar nyelv című tankönyveiből. Középkorában kétféle sorozat van, a korábban ugyancsak Antalné Szabó Ágnes és Raázt Judit által írt Nemzeti Tankönyvkiadó-tankönyvek átdolgozott kötetei (NT jelzéssel) és az OFI-sorozat tankönyvei, munkafüzetei (FI jelű könyvek). Az „ofis” tankönyvek a TAMOP 3.1.2-B/13-2013-0001 jelű uniós támogatású projekt keretében születtek, a köznevelési tartalmi megújítására, a digitális taneszközök és a Nemzeti Köznevelési Portál párhuzamos fejlesztésével együtt.

Az „ofis” könyvek esetében nem beszélhetünk hagyományos értelemben vett tankönyvszerzőkről. Rá kellett hangolódni a mai igényekre, a mai gyerekekre és az anyanyelvhasználat mai helyzetére. Sokan dolgoztak egy-egy tankönyvön, mindenkinek közvetlenül köze volt vagy a tudományterülethez, vagy közvetlenül a tanításhoz, többen gyakorlattal rendelkező fejlesztők, tankönyvesek. A szerzők széles körből kerültek ki, tudós szerzőink névsorának a változatossága jelzi, hogy éppen ideje volt szélesebb sávot nyitni az anyanyelvtanításnak: szemléletben és módszertanilag is.

A tankönyvkészítés fázisában a bírálók a felállított szabályozási rendszer szerint az akadémiai szintig követték a munkánkat, eléggé figyeltünk a média visszajelzéseire is, és természetesen a nagy külső apparátust jelentő kipróbáló tanárookra, akik önkéntesen jelentkeztek. Lényegében a sokféle konzultáció és kommunikációs csatorna bekapcsolása miatt óriási kompetenciafejlesztés zajlott a nyelvtanításban. Most úgy érzem, hogy olykor a hiányzó konszenzust pótoltuk a magyar nyelvtudomány kevésbé összehangolt irányzatai között egy-egy kérdés tankönyves alkalmazásával, mire a tizenkettedikes tankönyv elkészült. Magunkat fejlesztve fejlesztettünk.

Miben újak ezek az „ofis” tankönyvek? Mi a legfőbb újdonságuk?

Tankönyveinkben nem az egyes szerzőknek vagy valamely nyelvtudományi, esetleg módszertani felfogásnak adtunk primátust. Abból indultunk ki, hogy tankönyvfejlesztőink a mai tantárgyi és pedagógiai elvárásokat a helyzetből és a célból következően (konceptcionálisan) beépítik a könyveinkbe. A szerkesztőség összehangolta a munkát az előírt két éves kerettantervi haladásmenetre és a felső tagozat/középkorú váltásra is; szorosan követi az irodalomtankönyveket, és tekintettel van a rokon műveltségterületekre. A szerkesztők az első perctől segítik, hogy a koncepció, a minőség és a vizuális megújulás összehangolt lehessen: egymással és a szerkesztőkkel összekapcsolva dolgoztak menet közben is. Munkájukat folyamatosan követték a tudományos és pedagógiai lektorok (szakértők), nemegyszer külső (egyetemi/intézeti) konzulensek is,

még mielőtt (szabály szerint) a tantárgyi szakmai bizottságok (egyetemi-módszertani szakértők, gyakorló tanárok, civil egyesületek képviselői), majd a Nemzeti Tankönyvintézet megvizsgálta a megvalósulás minőségét. Sok szakembert mozgató ez a struktúra, azért tudta a feladatait ilyen tempóban teljesíteni. Közben megtörtént a három tankönyvkiadó egybekapcsolása, megkezdődhetett a fent említett korábbi nyelvtankönyvsorozatok frissítése a munkákat jegyző szerzők és korábbi szerkesztők bevonásával. A tankönyvek megjelenését egyéves kipróbálói szakasz követi, majd a bírálóknak és értékeléseknek megfelelő átdolgozás, és azután kerülnek a könyvek Oktatási Hivatal (OH)-akkreditációra. E komoly és kemény időszakban a következők voltak a munkafázisok: kiadványainkat tankönyvenként 40–50 tanár naplózta és véleményezte naponta, a tanításban lebontható legkisebb szövegegységig, írásban és gyakori személyes visszacsatolással is. Fárszó, de online kompetenciát fejlesztő „társalkotói/bíráói” munkájukért díjazást is kaptak. Az értékeléseket szakemberek vizsgálták meg, és szűrték több lépésben és szinten – így készült el az idén kibocsátott „új generációs” tankönyvváltozat.

Hogyan áll ez a munka? Mely tankönyvek vannak készen, melyek megjelenés előtt, s mikor lesz készen az összes?

Az eddigi két és fél éves, viszonylag gyors megújítást szolgáló projektben már minden évfolyamra elkészült az ún. kísérleti „ofis” tankönyv, munkafüzettel együtt. Valamennyi könyv megfelel az „A” kerettantervnek, és tankönyveink alkalmasak lehetnek a „B” kerettantervre is, amikor minden évfolyamon véget ér a kipróbálói szakasz, és megtörténik az átdolgozás. Tartalmukat tekintve máris megfelelnek az elvárásoknak.

Örömmel jelentem, hogy az első megújult-átdolgozott saját könyveink a napokban kapták meg az OH-engedélyt, így az 5. és a 9. évfolyam már az „új generációs” nevet viseli. Egyúttal csatlakozik hozzájuk az új nemzedékek számára fontossá vált digitális feldolgozás és tartalomszolgáltató felület is. A váltást a kétféle tankönyv között a tankönyvjegyzéken jól látható /1 szám és több más megkülönböztető jel is mutatja. Ha az ütemezés szerint haladunk (jelenleg a hatodik és tizedik osztályos tankönyvek átdolgozása indul, és a hetedik és tizenegyedik osztályos kipróbálás feldolgozása folyik), akkor a most induló, legutolsó kipróbálói év után befejezhetjük az átdolgozásokat, tehát az öt éves időszak végére minden évfolyamon lezárul a kísérleti szakasz.

Milyen sorrendben vezetik be ezeket a tankönyveket?

A könyvek cseréje (kísérletiről új generációra) folyamatosan történik.

Korábban volt szó „tartós tankönyvről”, ez ugye azt jelenti, hogy nem megy át a tanuló tulajdonába, vissza kell adni, és később mások is tanulhatnak belőle. Ezek ilyen tankönyvek?

A tartós tankönyvvel a kormány célja a tankönyvárak mérséklése. A tankönyvek továbbadása (környezet)nevelési és szemléletváltási kérdés, ám a gyakorlatban megvalósítani nehezebb, mint gondolnánk. Az eldönthető tárgyak korábban kell visszafordítani a szemléletet. Azzal, hogy csak a munkafüzetekbe szabad írni, tankönyvkészítői fegyelmet is megkövetelt.

Mit tehet egy magyartanár, ha nem akar ebből a tankönyvből tanítani?

Az „ofis” könyvek választása nem kötelező. A döntés előtt érdemes megismerni a könyveket. Ez a Nemzeti Köznevelési Portál (NKP) segítségével tanárnak és szülőnek minden regisztrálás nélkül, könnyen sikerülhet: a kísérleti tankönyvek és az új generációs tankönyvek teljes terjedelmükben letölthetők és olvashatók itt: www.nkp.hu. Ugyancsak el lehet érni a portálon a többi (AP és NT jelzésű) nyelvtankönyvről készült rövid leírásokat és ajánlókat. A tankönyvkatalóguson a tankönyvek borítóképe, tartalomjegyzéke, néhány oldalas betekintő és rövid ismertető található. Fontos érv, hogy az „ofis” könyvek olcsóbbak.



Fotó: Bolyai Önképző Műhely

Nyelvtanoktatás Romániában

Romániában gyakran tapasztaljuk, hogy az iskolai munkában nem használják az előíró jellegű dokumentumokat. Többszörösen érvényes ez a nyelvtanításra.

Az általános iskolában elméletközpontú grammatikát tanítanak: a nyelvtanóra szabályok magoltatásából áll, az alkalmazott tudás, a problematizáló feladatok nem jellemzők. Középsiskoláinkban az a hiedelem terjed, hogy nincs szükség nyelvtanításra, miközben a tanterv és az érettségi követelményrendszer is számon kér leíró nyelvészeti tudást, de pragmatikai, kommunikációközpontú megközelítést is.

Milyen nyelvi nevelést tükröznek tanterveink? Az alsóbb tagozaton leíró nyelvtan tanítunk, amely a dokumentumok alapján funkcionális szemléletű. Ezt tükrözik a tanterv kompetenciái is: a szóbeli közlés, a szóbeli kifejezőképesség, a szövegolvasás és szövegértés, az írásbeli kifejezőképesség (fogalmazás). Ezek nyelvi, nyelvtani tartalmakkal operálnak: a szóbeli közlés és kifejezőképesség a beszédminőségre vonatkozik, az írásbeli kifejezőképesség helyesírás, nyelvtani szabályok működtetését igényli, mint ahogyan stilisztikai és pragmatikai tudás alkalmazását is.

A kompetenciák olyan tartalmakban jelennek meg, mint pl.: *A szóbeli szöveg összetevői. A mondatok megszerkesztése. A mondat. Az egyszerű mondat. Modalitás szerinti osztályozás. Vagy: A tanulók saját nyelvi változatának szavai és azok köznyelvi megfelelői.* De szintén nyelvi, nyelvtani jellegűek: *Saját nyelvi változatok beszédbeli szerepe. Szócsalád. Szórend.*

Ehhez képest azt tapasztaltuk, hogy szabályközpontú, elméletorientált tanítás folyik. A magyartanárok gyakran szó szerint kérik számon a meghatározásokat, és nagyon csekély mértékben tudják az alkalmazott tudást megjeleníteni.

A középsiskolákban ennél is rosszabb a helyzet: a legtöbb pedagógus és diák úgy tudja, nincs is nyelvtanítás. Miközben a tanterv és az érettségi követelményrendszer ilyen kompetenciákra, képességekre épül: *A kommunikációs képességek fejlesztése: a tudatos nyelvi viselkedés alakítása. A szövegolvasás képességének elmélyítése, az olvasói szerep gyakorlása. Az esztétikai magatartás gyakorlása. Itt külön hangsúlyozzuk a tudatos nyelvi magatartás fejlesztését, melynek alapja a helyes beszéd és a helyesírás működtetése; a nyelvhelyességi vétségek és stílustalanságok, stílustörések felismerése és javítása.* Tartalmi pedig: *Szóbeli és írott szövegek jellemzői. A kommunikációs helyzethez és a tárgyhoz igazodó megnyilatkozás. A magyar helyesírás alapelvei; az egybeírás és különírás szabályai; a tulajdonnevek írásának szabályai; az idegen szavak helyesírása; a központozás szabályai.*

Ezek a dokumentumok konkrétan nyelvi, nyelvtani tartalmakra épülnek, miközben a mindennapi tudásban való alkalmazhatóságra törekednek.

Kérdés, hogyan viszonyul egymáshoz tanterv és tanóra. Megfigyeléseinkkor többször talákoztunk azzal, hogy végzős diákok négy éven keresztül egyáltalán nem foglalkoztak a tantervi témakörökkel. Tapasztaljuk, hogy olyan világban élünk, ahol a helyes beszéd és a helyesírás leértékelődött: például hivatalos dokumentumokban sem használják a mellékjeleket; a diákok között a természettudományoknak, informatikának nagyobb a presztízse, mint a társadalomtudományoknak, főleg a nyelveknek. Ilyen kontextusban a csak szabályokat, elméletet közvetítő nyelvtan eleve negatív megítélésben részesül.

Tanterv és tanóra viszonylata fordítottan arányos: az oktatási dokumentum gyakorlatorientált, de a mindennapokban az elméletközpontúság jellemző. Ennek okát abban látjuk, hogy a pedagógusok nagy része a tanítási órát, az oktatási folyamat tervezését nem a tantervekre építi. Bár például az általános is-

kolai tanterv külön színes megjegyzésben rögzíti: *A tanárnak a tankönyv tartalmát a tanterv követelményeinek megfelelően kell alkalmaznia és az osztály/tanulócsoport igényeihez kell igazítania.* Azaz felhívja a magyartanár figyelmét, hogy munkáját ennek a dokumentumnak a segítségével kell terveznie és szerveznie.

Véleményünk szerint annak, hogy nem használják a tantervet, az az oka, hogy pedagógusaink sokszor nem tudnak tájékozódni ezekben a dokumentumokban, nem tudják, mit hogyan kell értelmezniük. A megfigyelések alapján arra következtetünk, hogy a tanárok egy része nincs tisztában a nyelvtani alapfogalmakkal, szabályokkal sem, nincs megfelelő módszertani tudásuk, hogy az elméletet, a szabályt alkalmazott tudásként kérjék számon.

Fontos kérdés: milyen módon körvonalazódik a nyelvi nevelés fontossága a nyelvmegtartás szempontjából? El-elfelejtjük, hogy az iskola szerepe mégiscsak az, hogy a közösség számára hasznos egyéneket neveljünk. Túl a szocializációs feladaton, a tárgyi tudás elsajátításán, fontos, hogy harmonikusan fejlett fiatalokat neveljünk. Ennek a harmonikus fejlettségnek egyik jele, hogy szóban és írásban egyaránt ki tudja fejezni érzéseit, gondolatait. Mindez pedig csak a megfelelő nyelvhasználaton keresztül valósulhat meg.

Kliszéként ismételjük, hogy legkönnyebben az anyanyelvén tanul a gyerek; az önkifejezés is általában az anyanyelven a legegyszerűbb, viszont kisebbségi helyzetben az anyanyelven való tanulás a nyelvmegtartással és ezáltal az identitás megtartásával is összefügg. Ezért fontos, hogy a magyar tannyelvű iskolában olyan nyelvtanítási szemlélettel dolgozzunk, amely a minőségi kommunikáció alapja, s ezáltal a magas szintű tudás záloga, mely végső soron a nyelvmegtartást is elősegíti.

A megfelelő nyelvi tudás (kódváltás beszédhelyzetenként, a választékoság működtetése stb.) biztonságot nyújthat a fiataloknak, ezáltal a nyelv presztízse is magasabb lehet számukra.

A fenti problémafelvetésből következik, hogy a mindennapi iskolai gyakorlatban tudatos nyelvhasználóvá nevelünk-e. Ennek megválaszolásához definiálnunk kell a *tudatos nyelvhasználó* terminust. Ide tartozik az írott és beszélt nyelv változatainak tudatos használata: a nyelvi kódváltás képessége, a nyelvi kreativitás, a nyelvhasználati, szövegértési és szövegalkotási képességek alkalmazása. Valójában a beszélő akkor lesz tudatos nyelvhasználó, ha tudja, hogy milyen kontextusban milyen módon szólhat meg, felismeri helyét a csoporton belül, és beszédmódját tudatosan alakítja mindehhez. Vagyis ha szükségesnek véli, képes a gyors kódváltásra szókinccsen, hangzásban, hangmagasságban, beszédritmusban stb. egyaránt, illetve választékoságra, nyelvi kreativitásra törekszik, miközben a megértés és önkifejezés tükrében képes együttműködni hallgatóságával.

A fenti meghatározás alapján újabb kérdés merül fel: az az iskolai rendszer, amelyben a diákok egyre kevesebbet beszélnek, képes-e bármilyen módon a nyelvi tudatosságot fejleszteni? Egyáltalán az az életmód, amely passzív befogadóvá tesz (lásd zenehallgatás éneklés helyett), lehetővé teszi-e a fent említett képességek gyakorlati kibontakozását? Nyilván retorikai kérdéseknek szánjuk mindezt, és figyelemfelhívó szándékkal érintjük tanulmányunk során.

Magyari Sára

Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad

Hogyan (ne) tanítsuk a nyelvtant? címmel rendezett „tandem-konferenciát” a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport és a Magyar Szemiotikai Társaság 2016. április 26-án és 28-án Nagyváradon és Budapesten. Magyari Sára gondolatait vitaindítónak szánjuk a 3. nyelvészta-borban (Sátoraljaújhely, 2016. június 17.) tartandó nyelvtanítási fórumhoz. (A szerk.)

Padjupál a Dapánban

Egy nyolcvanéves budai nyelvemlék

A régi Budapest remek vadászterületet nyújtott volna a többnyelvűség kutatóinak. Elég belelapozni a *Czím- és lakjegyzék* kötetébe (a neten ma már könnyen megtehetjük): a nevek elképesztő sokfélesége mögött virít a nyelvi sokszínűség.

Maradjunk most a jobbparton. Buda visszavívása után az itt rekedt török asszonyok és gyerekek mellé vegyes nemzetiségű zsoldosok, majd rácok jönnek ezrével, a megmaradt vagy újonnan érkező magyarok és németek közt felbukkannak olasz kövezők és kéményseprők, morva pallérok, zsidó kereskedők, az első két kávézó pedigréjéig. Ahogy Mészöly Miklós Anno című írásában elképzeli azt a bábeli nyelvzavart: „Hayvas [Anna Mária örmény gyermekelemesztő] olyan németességgel beszél, amit esetleg egy görög-zsidó mészáros ért meg, aki kunsági pásztorokkal alkuszik örményül, akik viszont török szavakat kevernek a magyarba, hogy Constanztot, a cseh vásárbiro legényét megtéveszték: nem elhajtott marhákról van szó.”

A 19. század végi építkezéseken a Felvidék ácsai és malteroszlányai dolgoznak tömegével. A kiegyezés és az első világháború között úgy tódl Budapestre a munkát, boldogulást kereső nép a Monarchia minden szegletéből, mint Amerikába – és a Tabánba is jut belőlük. A két-, sőt háromnyelvűség mindvégig természetes, és fontosságát mindenki érzi: cseregyerekek költöznek „német szóra”, „magyar szóra” idegen családokhoz az ország másik végébe, a tehetősebbek francia kisasszonyt fogadnak, a leggazdagabbak svájci és angol intézetekben neveltetik csemetéiket. Az iparoslegények, vendéglős- és pincéránoncok kötelező vándorévei is idegen nyelvű környezetben telnek.

A német és a magyar nyelv harcáról sokan és sokat írtak már, hétköznapi, békés együttélésük dokumentumairól viszont tudtommal nemigen. Nincs is belőlük sok? Vagy csak feláratlanok? Magánlevelek, naplók, konyhai receptkönyvek között kellene kutakodni.

A budai oldal mindig lassabb volt, mint a pesti. Amott a kereskedelem és a szolgáltatások, majd az építkezések és a gyárak jelentik a megélhetés fő forrásait, míg itt a filoxéravészig mindenki a szőlőből élt, négy lomha évszak tempójában.

Lakner Sándor 1845-ben riportot ír a *Honderúbe* Buda örömeiről. A híres tabáni kávéházban, a Szarvasban vasárnap reggel mise helyett dominózó polgárokat ekképpen festi le:

„Egy pár filiszterileg gépszerűs dominóhős üldögélt a gyér asztalok egyikénél, phlegmatico-mathematicus képekkel számítottatva ujjaiakon filléres nyereség- vagy veszteségeiket. Kíváló példányai ma csupán fővárosunkban lelhető mintapolgároknak, kik... fejvakarva borzadoznak ama rettentő csapás ellenében, miszerint a magyar szó Buda városában is széliében lábacsckára kapogatni kezdeget.”

Ez a „lábacsckára kapogatás” sem volt valami gyors folyamat. Budának ekkor még nem volt magyar újságja – német viszont régóta igen: az első hazai német nyelvű hírlap, az *Ofnerischer Mercurius* hetilap az 1730-as években, az *Ofner Zeitung* pedig 1796-tól tudósította a budai bürgereket a legfontosabb helyi és nemzetközi eseményekről. Ez utóbbi *Vereinigte*

Ofner-Pester Zeitung néven egészen az 1850-es évekig működött. Az 1890-es évek elején az álmos Buda a túlélésért küzdve összekapja magát, és pörögni kezd. Aztán annyi helyi lapot tart el hosszabb-rövidebb ideig, amennyit a rohanó Pest egyetlen városrésze sem – odaát mindenki csak a nagy országos és fővárosi napilapok híreire kíváncsi, míg a budaiakat a maguk dolga érdekli. A több folyamatosan is nekirugaszkodó *Budai Hírlap* mellett jön a *Buda és Vidéke*, a *Budai Újság*, a *Budai Szemle*, a *Budai Kalendárium*, a *Buda*, a *Budai Napló*, a *Buda Lapja*, a *Budai Híradó*, majd a sor végén a *Budai Krónika* – s olyan, szűkebb közönséghez szólók is, mint a *Budai Sport*, a *Budai Lloyd*, a *Budai Ingatlan* meg a *Budai Képes Lapok*, illetve a nevében kivételesen nem „budaiaskodó” *Szabadpolgár*.

A *Budai Hírlap* 1936 farsangján imígyen szólítja meg a „dapáni ibarosog” dolgos népét:

MEGHÍVÓ

Mi „Dapániak” und gömnyégére valósiag – ekészen Putaörsik –, susztereg, schneiderereg, allerhand ibarosog hamernugn aszdad a „klängeldnyavaládbul” ami mekfan ekész éfpen. Schluss. Deshalb agarung egyed nagyod muladni farsank udolján – najja.

Asz fan vor Aschermitwoch Feber 25. esde 5 óragor. (Tabán, Iparoskör, I. ker. Attila krt. 50.) Agi appan a grosse Muripan mitmachol, asz a fain menázsíd padjupan felesékéfel zusam mitbringolja. A koszt gözös, asz asszony – ná! – A padjupol fokung elemözsiálni, mintengi a másépul. Auf asz a

„Dapáni ibaros padjupálra”

einládolunk minten anständig mesderd, mit „Hund und Familie”.

Elvárjuk, ha csag nicht hebdigás fan mek, iparoskollékiálitádbul együd freszholung, szaufulung, naccher dancolung bis in fru.

Lesz Muzik, klavir, noch hankász – cálen – fizedni – nikszi!

Tabán, (lecte Atem) 1936. február 20.

Mit Krusz asz elnyögség

Azaz:

Nekünk, tabániaknak és környékére valósiaknak – egészen Budaörsig –, susztereknek, szabóknak, mindenféle iparosoknak elegendünk van

abból az „aprópénz-nyavalyából”, ami egész évben van. Vége. Ezért akarunk egy nagyot mulatni farsang utolján – najja.

Ez Hamvazószerdán, február 25-én este 5 órakor lesz (Tabán, Iparoskör). Aki ebben a nagy muriban részt vesz, az a finom ennivalót batyuban feleségével együtt hozza el. A koszt közös, az asszony nem! A batyuból fogunk elemözsiálni, mindenki a máséből. Erre a

„tabáni iparos batyubálra”

hívunk minden tisztességes mestert „kutyástól és családostól”. Elvárjuk, ha csak nem hektikás, iparos kollegialitásból együtt falunk, iszunk, aztán táncolunk reggelig.

Lesz zene, zongora, de hangászt nem fizetünk!

Tabán (az utolsó pillanatban), 1936. február 20.

Üdvözlettel az elnökség

A meghívó szemlátomást teljesen kétnyelvű közönséghez szól, szerzője is folyékonyan beszél mindkét nyelvet, és minden karikatúrisztikus túlzás dacára (vagy épp azért) gyanakodhatunk: a tabáni nép körében még ekkoriban is természetes, hogy mindenki azon a nyelven szólal meg, amelyik épp az eszébe jut, keverve a szavakat, s tekintettel arra is, akihez beszél. Szívderítő multikulti, ne kapjunk a fejünkhez!

Saly Noémi



Avar Mihály Vendéglője Budapest I, Kereszt utca 19

Az Avar család vendéglőjük udvarán, 1931

Amely ~ amelyik

A magyar nyelvtan tanításának szempontjai a magyarnak idegen nyelvként való oktatásában részben eltérő, sajátosság követelményeket támasztanak a nyelvleírással szemben: a mondat- és szövegalkotásra készülő nyelvtanulók egzakt szabályokat, pontos listákat, egyértelmű útbaigazításokat várnak egy-egy nyelvtani jelenség használatával kapcsolatban nyelvünk működése rejtett összefüggéseinek felfedezése érdekében. Ahhoz, hogy megérthessük a magyarul tanuló külföldi diákok problémáit, ún. külső, nem anyanyelvi grammatikai tudatosságot kell kifejlesztenünk magunkban.

Az ebben a cikkben tárgyalt kérdést Kiss Gabriella, a Zágrábi Egyetem Hungarológia Tanszékének magyar nyelvi lektora és tanítványai, a másodéves magyar szakos horvát diákok tették fel. A pontos szabályok felállításának kényszerítő szükségére nagy nyelvi tudatosságot feltételez a diákok részéről. Ennek kialakításában bizonyára elismerésre méltó érdemei vannak a lektornak és a tanészék minden munkatársának. Ezúton is köszönöm a kérdést, és most megpróbálom válaszolni is rá.

A vonatkozó névmások – *aki, ami, amely(ik)* – használati szabályait a magyar anyanyelvi beszélők általában jól ismerik, jóllehet az *ami* és az *amely* helyes megválasztásában gyakran bizonytalanok vagyunk. Ez alkalommal azonban nem erről az örökzöld témáról kívánok elmélkedni, hanem az *amely* és az *amelyik* névmások használati szabályainak a megfogalmazására teszek kísérletet.

A gondolkodást egy nyelvtanulói kérdés indította el, nevezetesen: „Ha leszögezzük, hogy az *amelyek* az *amely* és az *amelyik* többes száma egyaránt, akkor a következő mondatban miért az alanyi ragozás a helyes: *Azokról a filmekről beszélgettünk, amelyeket együtt néztünk meg.* Ha ezt a mondatot egyes számba tesszük, akkor a tárgyas ragozási paradigmából kell választanunk a megfelelő alakot: *Arról a filmről beszélgettünk, amelyiket együtt néztük meg.*”

Elsőként azt kell leszögeznünk, hogy az *amelyek* névmás eredendően csak az *amely* többes száma:

aki – akik,
ami – amik,
amely – amelyek,
amelyik – amelyik(ek).

Az *amelyik* használatára a következő útbaigazítást olvashatjuk a Nyelvművelő kézikönyvben: „vonkozhat dologra és személyre is, mégpedig akkor, ha **több közül egyet kiemelünk** [a kézikönyv kiemelése H. V. M.]. Pl.: azt a könyvet kérem, *amelyik* a múltkor is nálam volt; Rettenve sikolt fel, *amelyik* belényül (Arany: Családi kör). Ha azonban nem a több közül való kiemelésre alkalmazzák,

használatát pongyolaság, illetve népiesség. Pl.: szülőháza, *amelyikhez* [helyesen: *amelyhez*] oly sok kedves emléke fűződött...”

Az *amelyik* névmásnak – jelentése, illetve funkciója, a „több közül egyet, az egyiket” miatt – voltaképpen nincs is többes száma. Ezért tettem zárójelbe a fentiekben az *amelyik(ek)* alakot. Ennek ellenére analógiás hatás folytán (*amely – amelyek; amelyik – amelyik(ek)*) a nyelvjáráásokban, sőt a köznyelvben is előfordul.

Az *amelyik* egyébként nem szimpla vonatkozó névmás, hanem az *amely* vonatkozó névmás kiemelős jeles (*-ik* jeles) alakja. Ez a jel előfordul más névmásokon is, pl. (*bár*)*mely-ik, egy-ik, más-ik*. Ezekben az *-ik* ugyanúgy a szótest részének tekinthető, akárcsak a *-dik* sorszámnévképzőben megbúvó *-ik* jel. Ez az *-ik* önálló toldalékként ma már csak a fokozott mellénevekhez kapcsolódva fordul elő (pl. *az okosabb-ik, a legokosabb-ik*), és ilyenkor egyedítésre, megkülönböztetésre, kiemelésre szolgál. Erre utal egyébként a szóalak előtti (kötelezően kített) határozott névelő is.

Ebből az egyedítő, konkrét jelentésből fakad aztán az, hogy minden *-ik* toldalékos névmás és melléknév tárgyese (*melyiket, az egyiket, a másikat, a szebbiket* stb.) határozott tárgynak tekinthető, pl. *Melyiket kéred? Az egyiket v. a szebbiket kérem.* Az *amelyik* névmás – eredeti jelentésének megfelelően – az előzményekből ismert személyek, tárgyak, dolgok közül az egyikre utal, kiemeli a többiek közül, s így mintegy határozottat teszi. Ebből pedig az következik, hogy az *amelyiket* névmás után tárgyas ragozással használunk, pl. *Azt választod, amelyiket akarod.* Minthogy azonban a többi vonatkozó névmási tárgy (pl. *akit, amit, amelyet*) határozatlan tárgynak minősül, azaz alanyi ragozással jár (pl. *Ismered azt a könyvet, amelyet most olvasok?; Azt választod, amit akarsz; Azzal a lánnyal találkoztam, akít te is ismeresz*), vélhetőleg analógiás hatásukra ma már olykor az *amelyiket* névmási tárgy mellett is alanyi ragozásba kerül az ige, főképp akkor, ha az *amelyik* kiemelő jelentése háttérbe szorul, pl. *Azt az ételt szeretem legjobban, amelyiket édesanyam főz.*

Leszögezzük, hogy az *amely* és az *amelyik* névmások szemantikailag ma már többé-kevésbé ekvivalensnek tekinthetők. Jelentésük körülbelül úgy viszonyul egymáshoz, mint az *-ik* jel nélküli és az *-ik* jeles melléknévi formák, pl. *a fiatalabb nővérem ~ a fiatalabbik nővérem, az okosabb fiam ~ az okosabbik fiam.* Az *-ik* kiemelős jeles formák nyomatékosabbak: hangsúlyosabbá teszik az egyébként is konkrét fogalmat (a redundancia meglehetősen gyakori a nyelvben). Kétségtelenül megnehezíti a magyarul tanuló diákok helyzetét, hogy a vonatkozó névmások tárgyragos alakjának megítélése tárgyhatározottság szempontjából nem egységes. Csúpan az *amelyik* névmás tárgyese minősül határozott tárgynak, a többi alanyi ragozású ígét kíván maga mellé. Egyre gyakrabban tapasztalom, hogy nemcsak a magyarul tanuló külföldiek, hanem a magyar anyanyelvi beszélők is bizonytalanok a helyes igealak megválasztásában az *amelyiket* vonatkozó névmási tárgy után.

H. Varga Márta

Kazinczy-érmes diákok, 2016.

A 2016. évi versenyen Kazinczy-érmet nyert gimnáziumi tanulók: Balog Péter (Lánczos Kornél Gimn., Székesfehérvár, tanára: Ujvári Eszter), Baráth Benjámin (Kőrösi Csoma Sándor Református Gimn., Hajdúnánás, tanára: Vargáné Sárosi Ildikó), Hoffmann Márk (Balassi Bálint Gimn., Bp., tanára: Ficzezné Molnár Mária), Kálosi Zsófia (Selye János Gimn., Komárom, tanára: Spátay Adrienn), Petik Abel (Budai Ciszterci Szent Imre Gimn., tanára: Mihály Anikó), Piti Alexandra Nóra (Szegedi Radnóti Miklós Gimn., tanára: Dr. Tóth Márton), Szallós-Kis Csaba (Brassai Sámuel Elméleti Líceum, Kolozsvár, tanára: Iszlai Enikő), Szanyó Veronika (Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimn., tanára: Unti Judit), Tarlós Ferenc (Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimn., Pécs, tanára: Somosné Molnár Katalin), Vámos Árom (Kazinczy Ferenc Gimn., Győr, tanára: Grábics Júlia), Beke Noémi (Kazinczy Ferenc Gimn., Győr, tanára: Grábics Júlia), Dóczé Bálint Jonatán (Selye János Gimn., Komárom, tanára: Farkas Adrianna), Földi Violetta (Kökönyösi Gimnázium, Komló, tanára: Ignáczné Somogyvári Szilvia), Horváth Réka Judit (Baár-Madas Református Gimn., Bp., tanára: Marton Ágota Flóra), Marx Éva (Móra Ferenc Magyar Művelődési Egyesület, Csóka, tanára: Tóth Lívia), Maszlavér Diána (Eötvös József Gimn., Tata, tanára: Csúzyné Harasztosi Julianna), Oszvald Balázs (Padányi Katolikus Iskola, Veszprém, tanára: Baradits-Stummer Márta), Sükösd Gergő (Sárbogárdi Petőfi Sándor Gimn., tanára: Barabás Irén), Tamáskovics Dorottya Lilla (Diósgyőri Gimn., Miskolc, tanára: Kovács Miklós), Tar Dániel (Debreceni Ady Endre Gimnázium, tanára: Subiczné Palotai Erzsébet). Szakképző iskolai tanulók: Antal Kinga Kincső (Vántus János Gyakorló Zeneművészeti Szki., Szeged, tanára: Kovács Józsefné), Dallos Diána (Boronkay György Műszaki Szki., Vác, tanára: Ferenczi Adrienn), Darai Zsófia Dominika (Székesfehérvári Széchenyi István Műszaki Szki., tanára: Keczerne Szalai Éva), Horváth Richárd (Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szki., Bp., tanára: Varga Anikó), Jánky Eszter (Nemes Nagy Agnes Művészeti Szki., Bp., tanára: Bogdán-Sákovics Eszter), Kalmár András (Tömörkény István Művészeti Szki., Szeged, tanára: Horváth Szabolcs), Kiss Réka (Közgazdasági és Közigazgatási Szki., Veszprém, tanára: Halami Gergely), Kulcsár Csenge Kata (Pécsi Művészeti Szki., tanára: Marcsó-Molnár Gabriella), Makai Tímea Kamilla (Pálffy Vízügyi Szki., Szolnok, tanára: Nagy Lajosné Kemény Katalin), Marczis Lilla (Gárdonyi Géza Ciszterci Szki., Eger, tanára: Dr. Szabó Zsuzsanna), Német Viktória (Csány László Közgazdasági Szki., Zalaegerszeg, tanára: Dömötörfi Nóra), Rákay Gerda (Ferenczi Sándor Egészségügyi Szki., Miskolc, tanára: Tóth Éva), Szócs Andrea (Puskás Tivadar Távközlési Technikum, Bp., tanára: Szabó Miklós), Szuromi Zsuzsanna (Széchenyi István Két Tanítási Nyelvű Szakközépiskola, Békéscsaba, tanára: Szabó Ila), Varga Emese (Széchenyi István Két Tanítási Nyelvű Szki., Békéscsaba, tanára: Szabó Ila).

Bosnyáknyakú tyúk

A Mura és a Dráva összefolyása fölötti dombok egyikén vettek parasztportát 1945 körül, és építettek rá házacskát nagymamám testvérhúga és férje, aki nyugdíjazásáig nemespátrói tanító volt. Szerette a vidéket, botanizált, vadászott, hegedült, zongorázott, Nyugatot és Babitsot olvasott, hogy mást ne mondjak az evangélikus kántortanítóról, Héricsz Jenőről. Pedig lehetne, hiszen az ő nagyapja is, édesapja is nevezetes tanító volt ugyanott 1881-től, amint ezt a Nemespátróban 1997-ben kiadott életrajzi áttekintéséből – Héricsz Sándor evangélikus néptanító emlékezete – kitetszik.

Többször nyaraltam Jenő bátyáméknál a Szentmihályhegyen, a terület korábban Légrádhhoz tartozott. Az élet nekem, kisvárosi gyereknek sok érdekességgel szolgált: forrásra kellett menni vízért, nyulakat etetni friss akác-hajtással, rákászni a patakban, mézpörgetésben segédkezni, malacot moslékoltatni, a veteményesben borsót szedni, szentiváni almát rágsálni, lángost enni a kenyérsütő kemence mellett, éjjel elkergetni a rókát a tyúkol mellől, magasból nézni a folyókat és így tovább. Szabadon kószálhattam a hegyben, akárcsak a tyúkok a ház mögötti réten. Többnyire sárga magyar tyúkok sereglettek a kakas köré, ha talált valami finomságot asszonynépének, közöttük néhány bosnyák.

Az állatok neveinek egy része ősi eredetű, a *ló* szavunk ugorkori, hasonlóképp a *lóra ülni* kifejezés is, amelyik például így fordul elő a Bécsi kódexben: „Ki fel *ëlle* te louaidra” (*ëllik* ’ül’). A *tyúk* török jövevényszó, nyilván tőlük ismerték meg őseink azt a jószágot, amelyet azután maguk is tenyésztettek. A magyar parlagi tyúkot a XIX. század végétől tenyésztették ki, mert addigra a tatárjárás, majd a török százötven éve alatt behozott különféle fajtákkal összevevőzték.

A bosnyák tyúk különös fajta, kopasz a nyaka egészen a begye felső harmadáig, s csupán fején van kevés tollacska. Tibetből származik, a XVII. században került Erdélybe. 1840-től tenyésztett Szeremley Károly tanfelügyelő ilyen

tyúkokat Erzsébetvárosban. Vitt belőlük az 1875. évi bécsi kiállításra. Itt is, később is nagy sikere volt a *Siebenbürger Sperbe* néven bemutatott kapirgálóknak, vagyis *erdélyi kendermagosoknak*, amelyeket díszállatként is tartottak; annak idején Németországban egyesületeket hoztak létre a tenyésztői. A tyúkocskák tartása Erdélyből a szerb és bosnyák hegyvidékre is áterjedt. A parasztság szívesen használta kotlósként, mert nagyon jól vezette a kis csibéket, még a „rántani való csirkéket” is összetartja egyik néprajzi leírója szerint.

A megszokottól eltérő, fekete tollazatú, vörös nyakú tyúk a délvidékről került a magyar falvakba, ahol idegenkedtek ugyan tőle, de jó tulajdonságai miatt tartották is. Manapság különböző fajtáit kisállattenyésztő intézetben igyekeznek megőrizni a jövőnek; van fehér és kendermagos is.

A magyar gazdálkodásba vont (haszon)állatok megnevezésében sokszor megjelenik a (viszonylagos) idegenhelyűség megjelölése: *török ~ asztraháni ~ szevasztopoli ~ lengyel lúd, szimentáli marha, báznai sertés, lipicai ló, muraközi ló* stb. A Szentmihályhegyen a sajátos küllemű tyúkot *bosnyák tyúknak* emlegették, vagy *bosnyáknyakúnak*, vagy egyszerűen *bosnyáknak*. Nyilván a *kopasz nyakú tyúk* és a *bosnyák tyúk* szerkezet vonódott össze *bosnyáknyakúvá*. Mondták *erdélyi kopasznyakú tyúknak*, *török tyúknak*, de *csóré* vagy *csóri* (’meztelen’) *tyúknak* is. *Szeremley-tyúk* elnevezés is járta, de nem a parasztság körében, hanem jobbára szakmai leírásokban. Bosnyák földről származó háziállat a *bosnyák ló* is, ez megtalálható A magyar nyelv értelmező szótárában is. A *bosnyáknyakú* szó az Új magyar tájszótárban Nagykanizsáról, Balatonkeneséről és Dunaszentgyörgyről van adatolva.

Az idők folyamán magam is tanítófele lettem, ugyan nem faluban, hanem valamikori urasági cselédekből alakuló településen, amelyik ma már Nagykanizsához nőtt. Az iskola az Elek-kastélyban volt, közvetlen mellette termelőszövetkezeti tulajdonná vált és attól kezdve omladozó gazdasági épületek, istállók. A kastély elhanyagolt parkjában bogarászó tyúkok között régi ismerőseim, a bosnyáknyakú tyúkok is – mint a helyiek mondták – kodácsoltak, kodáltak.

Büky László

OLVASÓINK ÍRJÁK

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Mindenekelőtt bocsánatot kérek, hogy billentyűzetemen csak rövid *ö* és *ü* betűt van, így az ebből fakadó helyesírási hibák, bár bántóak lehetnek, nem tudatlanságból származnak.¹

Azért ültem le az írógép mellé, mert *Mihezartás miatt* című írása nagyon megörvendeztetett. Ugyanis már régóta szándékoztam jómagam is írni erről. Még most is emlékszem rá, hogy az elemi iskolában milyen határozottan hívták fel figyelmünket a *miatt* okhatározói és a *végett* célhatározói értelmére. Pedig ez nem tegnap volt, hiszen mi, a temesvári Magyar Vegyes Líceum 1957-ben érettségiző diákjai, jövőre már a hatvanéves találkozóinkat tartjuk.

Ugyanígy megköszönöm Dóra Zoltán írását, amelyben a népies beszédben előforduló, de a sajtóban és a köznyelvben is egyre inkább elterjedő *igazándiból* használatát kifogásolja. Mert *igazán* megér egy cikket ez a téma is, és nem *igazándiból*, sőt még *igazából* sem, mert az ember az *igazából* nem enged.

Ami engem még zavar, az a *fókuszál*, amit mostanában mindenre használnak, pedig mennyivel szebb a magyaros *összpontosít*. Attól eltekintve, hogy az ellipszisnek például két

¹ Az itt közölt levelet Kemény Gábor kapta Németországból. Az ékezeteket pótoltuk. (A szerk.)

fókusz (azaz gyújtópontja) van, és akkor már két helyre kéne *fókuszálni*, pedig az erről szónokló valószínűleg csak egy helyre akar. De ennél még helytelenebb kijelentést hallottam a napokban a televízióban: „A legnagyobb fókusz az építkezésen van” – mondta a riporter. És még egy szó, amelyet az utóbbi időben helytelenül használ sok bemondó: *felbecsülni* helyett *megbecsülni*-t mond. Például azt hallottam, hogy „nehéz megbecsülni, hogy milyen sebességgel száguldott” vagy „nem tudjuk megbecsülni, hogy hány menekült választja majd a bolgár utat”. Ezt mind *felbecsülni* nem tudjuk! „*Megbecsültük* azt a keveset, amit kaptunk a háború alatt” vagy „*megbecsül* magát a gyermek, és nem rakoncátlanodik”.

De ha már soraimmal zavarom, írjak egy pár szót magamról is. Temesváron születtem 1940. október 23-án. Ott is érettségiztem, és ott végeztem a Tudományegyetem matematika-mechanika szakát 1963-ban. Temesváron tanítottam a Műszaki Egyetemen harminc évig matematikát vegyész- és villamosmérnököknek (1963–1993), majd ugyanezt tettem Németországban még húsz esztendeig (1993–2013).

Évek óta tagja vagyok az Anyanyelvpolók Szövetségének, és jó barátja voltam Maróti Pistának. (Requiem aeternam dona ei, Domine.)

Köszönöm, hogy „meghallgatott” – írásban. A legjobbat kívánva maradok üdvözlettel

Prof. Dr. Klepp Ferenc

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Kisebbségi identitás vizsgálata arktikus városokban

Enontekiö (Finnország), Dugyinka, Hanti-Manszijszk (Oroszország). Hogy mi a közös bennük? Mindhárom arktikus város. Lakóik olyan többnyelvű, multikulturális közösségek, amelyekben őslakos népek és újonnan betelepülők is megtalálhatók. Az őslakos közösségek mindhárom városban kisebbségben élnek, akadnak köztük többnyelvűek, de nagyrészt csak a többségi nyelvet (az orosz vagy a finn) beszélik.

A világon kb. 7000 nyelvet beszélnek, ezek jelentős része – különböző számítások szerint a világ nyelveinek fele – ma már veszélyeztetett vagy eltűnőben van. Egy nyelv általában úgy válik veszélyeztetetté, hogy a beszélők önként vagy kényszerűségből a többség által használt nyelvre térnek át. Ezzel gyakran együtt jár az etnikai és a kulturális identitás átalakulása is. Mindezt ma különböző társadalmi folyamatok gyorsíthatják fel, jellemzően a gyors technikai fejlődés és a globalizáció, ami egyre több esetben vezet nyelvhalálhoz, amikor az adott nyelvet már egyetlen ember sem beszéli a Földön. Ezekben a folyamatokban kulcsszerepet játszik a városi lét, ami felgyorsíthatja az őshonos kisebbségi népek nyelvi és kulturális beolvadását.

Négyéves kutatásunk¹ három város: Dugyinka (Oroszország) nyenyec, enyec, nganaszan, dolgán evenki, Hanti-Manszijszk (Oroszország) manysi és Enontekiö (Finnország) számi őshonos közösségeire koncentrált. A projekt kutatói helyszínén végzett terepmunka során tárták fel az őshonos arktikus népek nyelvhasználati szokásait, nyelvi attitűdjét, valamint változó nyelvi és kulturális identitásának alakulását.

Világszerte kiemelkedő figyelem fordul az északi, arktikus területen beszélt nyelvek felé. Ide tartoznak többek között Kanada, Oroszország, Skandinávia és Alaszka népei is. Ezeket a területeket az teszi hasonlóvá, hogy lakói a 20. századig többé-kevésbé meg tudták őrizni nyelvüket és identitásukat. A terület átfogó képének megrajzolásából tulajdonképpen csak a meglehetősen nagy diverzitást felmutató szibériai, különösen a nyugat-szibériai nyelvek hiányoztak. A hagyományos életmód feladása és a városba költözés egészen annak a közelmúltban történt általánossá válásáig a kulturális beolvadás és a nyelvcsere szinonimája volt. Éppen ezért a kutatók elsősorban a nyelvi és kulturális kapcsolatok hatásának kevésbé kitért kisebbségi beszélőkkel történő együttműködésre törekedtek. A legutóbbi időkig az őshonos területeken lévő városokban vagy közigazgatási központokban élő beszélők, az ő nyelvhasználatuk, a városi élet során létrehozott nyelvi változatok nem képezték tudományos érdeklődés tárgyát. Ahogyan azokról a kisebbségi közösségekhez – elsősorban a fiatalabb felnőtt és a középkorú nemzedékhez – tartozókról sem adnak számot a mai arktikus közösségekben végzett kutatások, akik a városba költözés után visszatérnek szülőhelyükre, vagy életük során a város és a vidék között mozognak.

¹ A *Kisebbségi nyelvek az urbanizáció folyamatában: a városi többnyelvűség összehasonlító vizsgálata sarkkörti őshonos közösségekben* című kutatásunk (2015–2019) az MTA Nyelvtudományi Intézetének Finnugor és Nyelvtörténeti Osztályán indult a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, NKFI K-112476.

A kutatás során a következő kérdésekre keressük a választ: (1) Milyen mértékben része a kisebbségi nyelv a kisebbségi identitásnak? (2) A kisebbségi kultúra milyen más elemeit tudja megőrizni azok a közösségek, melyek a városba költözés következtében elszakadtak hagyományos életmódjuktól és környezetüktől? (3) Hogyan viszonyulnak a városban élő kisebbségi közösség tagjai a kisebbségi nyelvhez? (4) Mennyire van jelen a kisebbségi nyelv a közösség mindennapi életében, és ez hogyan vethető össze a beszélők nyelvi attitűdjével? (5) Milyen módon használják a városi kisebbségek a rendelkezésükre álló nyelvhasználati szintereket? (6) Milyen szerepet játszanak az alternatív oktatási intézmények és a közösségi média a nyelv megőrzésében? Különösen kiemelt kérdésként kutatjuk, hogy a városban élő kisebbségek átadják-e a kisebbségi nyelvet gyermekeiknek, generációról generációra.

Első lépésként megvizsgáljuk a nyelvi tájképet a választott közösségekben. Mi is az a nyelvi tájkép? Egy, a nyelvészetben is új kutatási terület, amely a nyelvhasználat és a kultúra összefüggéseit vizsgálja, a társadalom sokszínűségét, a személyközi viszonyokat, a politikai ideológiákat és a nyelvhasználatot egységben mutatja meg. A nyelvészek ma már nemcsak jegyzetfüzettel és diktafonnal járják a világot, digitális fényképezőgép is van náluk, amivel pillanatképeket rögzítenek, hogy összetett és árnyaltabb képet kaphassanak egy közösség nyelvhasználati szokásairól, kultúrájáról.

Egy terület nyelvi tájképét a hivatalos táblák, reklámtáblák, utcanevek, helynevek, kereskedelmi egységek feliratai és hivatalos épületek hivatalos táblái és nem hivatalos feliratai határozzák meg. A hagyományos értelemben vett nagyobb nyilvános terek (utcák, terek, közlekedési eszközök, középületek stb.) mellett a tér más dimenzióit is kutatjuk. Érdekes számunkra a belső tér is, akár a névjegyek, étlapok vagy a Facebook-csoportok nyelvhasználati, de ellátogatunk különböző intézményekbe is. Különös figyelmet fordítunk az iskolákra, oktatási intézményekre s azokra a közösségi szinterekre, ahol az őslakos kultúra kiemelt szerepet játszik (folkloriközpontok, művelődési házak, múzeumok, különböző szervezetek, valamint az őslakosok által szervezett kulturális események, ünnepek, alkalmak). Legalább ilyen érdekes lehet a tájképről hiányzó elemek vizsgálata is. Ha nincsenek, miért nincsenek feliratok az utcákon, iskolákban, más intézményekben?

A három vizsgálat alá vett város kisebbségi közösségei nagyon különbözőek, jelentősen eltérnek maguk a városok is, valamint a többségi államok is, melyekben található. Amíg például a finnországi számik nyelvi és kulturális revitalizációs törekvései intenzívebbek, lehetőségeik számottevőbbek, addig az Oroszországban élő kisebbségek jogai korlátozottabbak.

Kutatásunk minden tekintetben összehasonlító jellegű. A vizsgált közösségeket jellemző környezeti feltételeket és lehetséges jövőképük elemeit a többi kisebbségről gyűjtött párhuzamos adatokkal összevetve fogjuk értékelni. A kutatásban feltett kérdéseinkre a rendelkezésre álló háttéranyagok elemzésével, interjúkon, esettanulmányokon, valamint részt vevő megfigyelésen keresztül keressük a válaszokat. Eredményeink a Nyelvtudományi Intézet honlapján lesznek elérhetők a kutatás végén.

Várnai Zsuzsa

A szerző az intézet Finnugor Kutatócsoportjának tud. munkatársa. (A szerk.)

Miről szóljon az ének?

A rendszerváltás előtt a rádióban, felvonulásokon gyakran hangzott fel az a mozgalmi dal, amelynek refrénje úgy kezdődött, hogy *Április négyről szóljon az ének...* Anélkül, hogy belemennénk a felszólítás érdemi-érzelmi tartalmának, politikai háttérének taglalásába, bátran leszögezhetjük, hogy nyelvtanilag helytelen, sőt fülsértő. Tudniillik az ének (vagy bármi más) legfeljebb április *negyedikéről* szólhat (ott volna). Mint ahogyan egy másik, ugyancsak jeles nappal kapcsolatos induló – nyelvtanilag helyesen – arra hívta fel a dolgozókat, hogy köszöntsék nótaszóval május *elsejét* (és nem május egyet).

Nem véletlenül van ott a pont a hónap sorszámával megkülönböztetett napja után (az adott esetben: április 4.). Az ugyanis a hónap x-edik napja. Ennek megfelelően beszélünk március *tizenötödikéről* (létezett ilyen című újság is) vagy október *huszonharmadikáról*, netán december *huszonötödikéről*. De nem! Rádióban, televízióban mind gyakrabban hallhatunk arról, hogy teszem azt, „a kiállítás június *kilencről* június *huszonnyig* látogatható”. Számos színész- és rádiós nemzedék beszédtanára, Fischer Sándor alaposan belénk verte, hogy a dátumokat (is) helyesen, a nyelvtani szabályoknak megfelelően kell kimondani.

Egyébként az a gyanúm, hogy ezt, legalábbis elvben, azok a mai bemondók is tudják, akik ennek ellenére – jó vagy rossz lelkiismerettel – azt sulykolják a rádióhirdetéseket hallgató közönségbe, hogy igyekezzen ám megnézni a szóban forgó kiállítást, mert az június *kilencről* csak *huszonnyig* van nyitva. A dátum illetően való eltorzításával a bemondó összesen hat szótaggal rövidíti meg a mondókáját. Am azt hiszem, hogy ez csak félig a saját bűne. A hat szótag lenyelésére ugyanis kenyéradó gazdája, a hirdetemény közreadója kényszeríti rá, mivel az idő pénz, a reklámidő pedig kivált az.

Tartok azonban attól, hogy Fischer tanár úr, aki arra is igyekezett megtanítani bennünket, rádióbemondókat, -riportereket, hogy tisztességesen mondjuk ki a szavakat, nemcsak a dátumok közepének lenyelése miatt forog a sírjában. Mert mit gondoljunk arról a hadaró vállalkozóról, aki a *vállalat* emlegeti, arról a szakszervezeti vezetőről, aki azzal dicsekszik, hogy *szakszervezetük* mi mindent tett a *munkavállalók* érdekében, vagy arról a politikusról (hivatásos beszélő!), aki *Magyarország* helyzetét taglalja?

Azt javaslom, hogy az *utóbbiakról* (vagy ahogyan ma sokan mondják névelő nélkül, szerintem ugyancsak helytelenül: *utóbbiakról*) ne szóljon az ének!

Kulesár István

FÜRKESZŐ

„*Rekordot* döntött a banki hitelkártszámok száma.”

Értelmező szótáraink szerint a *rekord* szó, amely eleinte csak a sportban elért csúcseredményt jelentette, újabban „minden eddig felülmúló kiváló teljesítmény” értelemben is használatos. Meglepő fejlemény, hogy az utóbbi időben ez a főnév kifejezetten negatív értelemben is hallható (főleg a híradásokban, de rádiós és televíziós interjúkban is). Legújabb példám:

„*Rekord* mennyiségű, mindössze 100 példányban jelent meg X. Y. könyve.”

„*Rekordot* döntött ezen a héten a súlyos közlekedési balesetek száma.”

„*Rekord* összegű kártérítést fizettek a pedofília áldozatainak.”

„Ebben az országban a munkanélküliség *rekord* közeli, 16%-os.”

És, bár nem *rekord*, ez a mondat is hasonló az előbbiekhöz: „A bűnesetnek *ki-magasló* a veszélyessége.”

„*köszönöm, köszönjük*”

– mondja néhány rádiós és tévés műsorvezető az általa vezetett program lezárásaképpen. Talán itt elég lenne a többes szám első személyű alak is. Egrészt, mert abban benne van az egyes szám első személy is, másrészt ismétlése nem tükröz valami furcsa álszerűséget.

„*legendás kor*”

„A P-ügy még a *legendás kornak*, a kilencvenes éveknek első nagy leszámolója volt.” Már amennyire a sötét bűnügyekkel terhelt kilencvenes éveket *legendás kornak* lehet nevezni.

„*siker sikereinek cölöpe*”

Ezzel a kifejezéssel illette valaki száz évvel ezelőtt született vagy költőnk műveit. Nem hiszem, hogy a megszólaló ezzel a túlságosan nagyot akaró, zavaros kifejezéssel életében megörvendeztetne volna zseniális költőnket.

„*fókuszálnak*”

Ezt hallom az esti tévéhíradóban: „Így mindenszentek táján arra *fókuszálnak* az emberek, hogy felkeressék szeretteik sírját.” Halljuk éppen eleget ezt a kifejezést, de legalább ne ebben a témakörben próbálna a temetkezési vállalat szakembere „korszerűen” nyilatkozni!

„*kiverte a biztosítékot*”

Ezt a kifejezést is mondja már boldog-boldogtalan, ha megrökönyödését szeretné kifejezni. Egy televíziós stúdióbeszélgetésben hangzott el a következő: „És ami bennem *kiverte a biztosítékot*, azt éppen az Albert Schweitzerről szóló filmben hallottam.” Ebben a tiszteletet parancsoló névvel fémjelzett mondatban igencsak diszsonánsnak éreztem a fenti kifejezést.

Sz. Györffy Sarolta

Böngészgetek, javítgatok...

Egy vidéki városka szép, színes, műnyomó papíron készült havi folyóiratát lapozgatom. Talán azért vagyok kényes a fogalmazási és egyéb anyanyelvi hibákra, mert évtizedeken át szerkesztője voltam egy szakmai folyóiratnak. Talán nem leszek túl szigorú, ha kritizálok az alábbiakat.

„Újságunk januári számában említésre került, hogy a ... Megyei Hírlapban városunkkal [nem nevezem meg; L. M.] és a millenniumi eseményekkel összefüggően foglalkozó cikk ... nem jelent meg. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a város, illetve a vármegye nem készültek volna a rendkívüli eseményre.”

Fogalmazzuk át a mondatot, mindjárt szebb és rövidebb is lesz:

Januári számunkban írtunk arról, hogy a ... Megyei Hírlapban városunkkal és a millenniumi eseményekkel foglalkozó cikk nem jelent meg. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a város, illetve a vármegye ne készült volna a rendkívüli eseményre.

A szerző ezután idézi egy akkori ifjú visszaemlékezését:

„Ez a személy X. Y. [nem nevezem meg; L. M.] akkor 14 éves fia volt, aki a később leírt visszaemlékezésében megjelentek az ifjúkori képek, emlékek.”

Tisztázzuk ezt a zavart:

Ez a személy X. Y. – akkor 14 éves – fia volt, aki leírt visszaemlékezésében megjelöltette az ifjúkori képeket, emlékeket. Vagy: ... fia volt, akinek a leírt visszaemlékezésében megjelentek az ifjúkori képek, emlékek.

Lépjünk tovább!

„Szüleim éltek is ezzel a meghívással, ott voltunk az egész család.” Helyesen: ... *ott voltunk családostul* vagy *ott volt (az) egész családuknak*.

„... láttam a koronát, az összes koronázási jelvényeket.” Az *összes* után a jelzett szót egyes számba tenném: *láttam a koronát és az összes koronázási jelvényt*. Vagy: *láttam a koronát és a koronázási jelvényeket*.

Még néhány apróság: „... a tombolóra fél hatkor került sor, ahol rengeteg nyeregmény került kiosztásra.” Javaslatom: *a fél hatkor kezdődő tombolán rengeteg nyeregményt osztottak ki*.

„Az idén ötször annyi kérelem érkezett, mint amennyi tanulónak helyet tudunk biztosítani.” A *biztosít* igét meghagynám a biztosítási szakmának (élet-, tűz- és betörésbiztosítás...). Azaz: ... *mint amennyi helyünk van*. Ilyen egyszerű.

„... a tanulás mellett..., ... a program mellett...” Inkább: *a tanulásban, a programon kívül*. A *mellett* névutót ilyen esetekben használjuk: *Lámpa mellett olvasok... Útban Gyomaendrőd felé, elmentünk Szolnok mellett...*

„... mások számára nem hozzáférhetőek...” Vigyázzunk az elváló igekötőre: *nem férhetőek hozzá*.

T. Szerkesztőség! Ha a hiba a kéziratban van, ne féljünk azt kijavítani. A szép kivitelű folyóirat ezzel csak értékesebb lesz!

Láng Miklós

Kérdések és válaszok

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda (Manyszi) honlapján 2006 óta folyamatosan működik az ingyenes nyelvi tanácsadás. A közérdekű kérdésekre adott válaszok (a kérdező neve nélkül, szerkesztve) a honlapon megtalálhatók. A kérdezők olykor próbára teszik az önkéntes nyelvi tanácsadók türelmét: lehetetlen szókigyókat akarnak létrehozni, ismeretlen (gyakran félreértett) szavakat igyekeznek elmagyaráztatni, hetente többször megkérdézik, hogy hova kell a mondatban vessző és hova nem, fordítási, szómagyarítási feladatot adnak fel. De a nyelvi tanácsadók türelmesek. Álljon itt a 2016 első felében segítő tanácsadók névsora: Balázs Géza, Deák-Takács Szilvia, Dede Éva, Fekete Nikolett, Hujber Szabolcs, Mínya Károly, Pölcz Ádám, Szécsényi Krisztina. Rovatunkban ez alkalommal a 2016. márciusi és áprilisi válaszokból válogattunk. Aki jól figyel, észreveheti, hogy még a súlyos közéleti események is beszívárognak a tanácsadásba.

? Hogyan kell írni a görög mitológiai nimfa nevét: *Echó* vagy *Ekhó*?

! A 'visszhang' jelentésű szót az Osiris-Helyesírás (a továbbiakban: OH.) szerint *echó* (ejtsd: ekhó) és *ekhó* alakban is írhatjuk. A magyar helyesírás szabályai új kiadásának szótári része azonban csak az *echó* írásmódot tünteti fel. A nimfa görög neve magyaros átírással *Ékhó* (az eredetiben a név elején é hang, éta betű áll), latin névalakja pedig *Echo*, *ch*-val és rövid *o*-val.

? Mit jelent: *meglett férfi*?

! A Magyar értelmező kéziszótár alapján: felnőtt, már nem fiatal, de még nem is idős ember.

? *Periférikus, perifériás*. Melyik formát célszerű használni (már ha nem hordoznak jelentésbeli különbséget)?

! A Magyar értelmező kéziszótár a *periférikus, periférikus* szóalakokat tartalmazza, az utóbbit *ritka* minősítéssel jelölve. Jelentése: járulékos, mellékes. Az OH. csak a *perifériás idegrendszer, látás, nyirokszerv* szószerkezeteket közli. Az Idegenszó-tárban a *perifériális, periférikus* alakokat találjuk 'környéki, félreeső, külső, mellékes, nem lényeges' jelentésben. A fenti írásváltozatok között még nem alakult ki jelentésbeli elkülönülés, ezért egyikük sem minősíthető helytelennek.

? Mostanában gyakran találkozom a *szolidarit* igével, amittől minden alkalommal kiráz a hideg. Tudom, a nyelvhasználat rövidít, a *szolidaritást* vagy *közösséget vállal fordulat* hosszabb, de az ég szerelmére nem lehetne mégis afelé igazítani a dolgot, hogy kimondjuk? (Mai példa a 444.hu oldalon: „... egyéb csatlakozók is *szolidaritanak* a tanárokkal...”)

! Új kifejezés a *szolidarit*, nem lehet tudni, hogy meggyökeresedik-e a nyelvben. Igaza van az egyik újságírónak: „nem a **szolidar* töből, hanem a *szolidaritás* főnévből képeztem [pontosabban: rövidítettem, vontam el], és ezért döntöttem némi gondolkodás után a rövid *i*-s alak mellett. De vajon jól van ez így? Vagy nem *szolidaritunk*, hanem *szolidarizálunk*?” Ha megmarad a kifejezés, valószínű, hogy az *-it* képzős igék analogiájára hosszú *i*-vel fogjuk írni: *szolidarit*.

? Hogyan helyesebb: *azzal* vagy *avval*?

! Mindkét alakváltozat helyes: *azzal*, *avval*. Az írásban jelölt teljes hasonulás mindkét irányban végbemehet az *az*, *ez* mutató névmások esetében, vagyis az *avval* és *azzal*, illetve az *evvel* és *ezzel* alakváltozat is helyes (83. szabálypont). Az *azzal*, *ezzel* a mai köznyelvben gyakoribb, az *avval*, *evvel* ritkább, enyhén népies, esetleg régies hatást kelt (Magyar nyelvhasználati szótár, Pauz-Westermann, Celldömölk, 2007, 24).

? Melyik a helyes: *egyik lába* vagy *fél lába* szakadt le?

! Ha az *egyik lába* szakadt le, akkor az illető az egyik lábát teljesen elveszítette, egy ép lába maradt. Ha *fél lába*, akkor két jelen-

tésben is érthető: a) csak az egyik lábának a fele, b) hagyományos magyar nyelvi felfogás szerint a *fél láb* az egyik láb, tehát az egyik lába szakadt le.

? Van ez a kifejezés: *terrorista támadás*. Valóban vonatkozik rá az a szabály, hogy a jelöletlen birtokos jelzői összetételt mindig egybeírjuk? A *terrorista támadás* közé nem kell kötőjel?

! A *terrorista támadás* különírandó (vö. *terrorista akció*, OH.

1373), mert minőségjelzős kapcsolat. A *terroristatámadás* viszont egybeírandó (vö. AkH. 530), mert jelentéssűrítő szóösszetétel.

? Egy ideje a bírósági tudósításokban (valószínűleg évszázadok óta jól bevált, elfogadott) *súlyosbítás* szót fölváltották a *súlyosítás*-sal. Helyes-e ez?

! A Tinta Könyvkiadó Magyar szókincstár (Bp., 2005) című kiadványában a *súlyosbít* címszó mellett lehetséges szinonimaként a *súlyosít* is szerepel. Mindkét szóalak a 'súlyosabbá tesz' jelentést hordozza magában, vagyis rokon értelmű szavakként viselkednek. A *súlyosbít* valószínűleg a középfokú, régiesebb *súlyosb* melléknévből képzett ige, míg a *súlyosít* az alapfokú melléknévből származik. Jogi szakszóként újabban az utóbbi használatos: *Az ügyész súlyosításért fellebbezett*.

? Elválasztható-e Fáy András családneve?

! Az egyetlen magánhangzóból álló szókezdő és szó végi szótagot – bár önállóságát nyelvi tekintetben nem lehet elvitatni – esztétikai okokból nem szokás egymagában a sor végén hagyni, illetőleg a következő sorba átvinni; tehát az *a-lap*, *e-móció*, *A-ron*, illetve a *haza-i*, *emóci-ó*, *Le-a* stb. a nyomtatásban nem ajánlott elválasztási formák (AkH. 226/a). Az *Ady*, *Fáy*, *Váy* típusú nevek tehát elvben elválaszthatók, hiszen két szótagból állnak, de nem szokás megszakítani ezeket a neveket.

? A román szavakban, nevekben nem ejtik ki a szó végi *i* betűt. Ha pl. a *Pitești* helységnevé melléknévi alakját szeretném leírni, melyik szabályt kell alkalmazni, azt, hogy az *i*-t nem kell kettőzni, vagy pedig kötőjellel kell illeszteni az *-i* képzőt: *pitești* vagy *pitești-i*?

! A *Pitești* név kiejtése: pitěsty. Mivel a szó végi magánhangzót nem ejtjük, az *-i* képzős forma írása: *pitești-i* (AkH. 217/a).

? Létezhet-e a *rendezvénylink* szó mint jelentéssűrítő vagy jelöletlen birtokos jelzős szóösszetétel?

! A *rendezvénylink* valóban új alkotású szó, korábbi adatok nincsenek rá, ezért Önök lehetnek az úttörők a szó elterjesztésében.

? A *német juhász* kutya így írandó, de ha csupán annyi szerepel, hogy *német juhász*, akkor egybe kell-e írni vagy külön?

! A *német juhász* kutya valóban így írandó (OH. 1086). Ha azonban csak a rövidebb néven emlegetjük, akkor a *németjuhász* alakot javasoljuk (a jelzős szerkezet egybeírva más jelent, mint különírva). Az utóbbi alak még nem szerepel a szótárakban.

? Az új szabályzat szerint: *e-mail-cím*. Ennek mintájára írhatjuk-e a következőket: *sci-fi-mű*, *science(-)fiction-trilógia*, *sci-fi-író* stb.?

! A *sci-fi-író* és a *sci-fi-mű* esetében alkalmazható a szabály (AkH. 140). A *science fiction* azonban különírjuk, ezért a *science fiction trilógia* alakot javasoljuk (vö. OH. 137).

? Hogyan kell írni Bécs körülíró megnevezését: *császárváros* vagy *Császárváros*? És Róma: az *örök város* vagy az *Örök Város*?

! Az OH.-ban benne van az *Örök Város* szószerkezet (1155). A *császárváros* azonban kis kezdőbetűvel szerepel benne (566). Az internetes találatok szerint könyvcímekben is kisbetűs Bécsnek ez az elnevezése.

? Hogyan írjuk helyesen a *Lengyel-Kárpátok* tulajdonnevet?

! Alapesetben: a *lengyel Kárpátok*, mint pl. a *svájci Alpok*. Ha azonban tulajdonnévvé válik, nagy kezdőbetűvel és kötőjellel írjuk: *Lengyel-Kárpátok*.

Összeállította: **Vízkeleti Szilveszter**

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Fél évszázad a magyar nyelv szolgálatában

50. magyar nyelv hete, 2016. április 11–12., Sárospatak–Széphalom

50. alkalommal gyűltek össze a magyar nyelv ápolói, művelői – ezúttal a sárospataki Comenius Főiskola dísztermében –, hogy számot vessenek az elmúlt fél évszázad eredményeivel, és előretekintsenek a következő időkre. A szervezők a jeles eseménynek méltó helyszínt találtak: Sárospatak a magyar kultúra és szellemiség ősi fellegvára, Széphalom pedig Kazinczy emléket őrzi, és a magyar nyelv múzeumának kincseit ajánlja az oda látogatóknak.

Az ünnepélyes országos megnyitó hétfőn délután Kelemen Judit dékán, házigazda köszöntőjével indult. A rendezvénysorozatot Juhász Judit, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke nyitotta meg – felolvasta a fővédnök, Ader János köztársasági elnök levelét is (1. e számunk 3. oldalán). Köszöntötte a résztvevőket Sikora Attila alpolgármester és Liptai Kálmán, az Eszterházy Károly Főiskola rektora.



Az 50. magyar nyelv hete megnyitója

„nyelveiről” szolt Arc, arcrongálás, maszkos játék című előadásában. Takács József (Pécs) a XIX. századi magyar kultúrában lezajlott egységesítő törekvéseket tekintette át.

A programhoz két kiállítás is kapcsolódott. A főiskola épületében Pomozi Péter Magyar nyelvű otthon című poszterkiállítását Pusztay János nyitotta meg. A színvonalas és esztétikus sorozat a nyelvpresztízs fontosságát érzékelteti szóval és képpel. Az Újbástya kiállítótermében neves művészek mutatták be legújabb, az anyanyelvhez való kötődésüket érzékeltető alkotásaikat. A kiállítás lelke, előkészítője Sándor Zsuzsa művész tanár, rendezője Bordás István, megnyitója Csatlósne Komáromi Katalin és Zimányi Árpád volt. A kiállító művészek: Csetneki József, Lugossy László, Fazekas Balogh István, Kéri Mihály, Molnár Irén, Puha Ferenc, Sándor Zsuzsa, Simon



Az 50. magyar nyelv hete jubileumi kötete

tak. Hódi Éva a Vajdaságból, Adáról érkezett, és a magyar nyelv kultúra ottani gondjairól, nehézségeiről, fenntartásának igényéről beszélt. Minya Károly nyelvünk friss, új jelenségeit mutatta be. A délutáni programot Arató Balázs indította, szakmájának, a jogi nyelvnek sajátosságait, bonyolultságát, hibáit taglalta. Horváth Péter Iván statisztikai és fonotaktikai vizsgálatokkal igyekezett kimutatni az idegen szavak idegenszerűségét. Szili Katalin Kulturális nyelvészet és nyelvművelés című előadásában a magyar nyelvművelés új stratégiáját, keretét vázolta fel. A tanácskozást Nyíri Péter, a nyelvmúzeum vezetője, Kazinczykutató zárta a múlt és a jelen, Kazinczy és a nyelvmúzeum összefüggéseit fejtegető előadásával. A kétnapos rendezvénysorozat tartalmas eszmecserevel zárult. A jelenlévők – ha nem is a következő fél évszázadról, de – a jövőről, az anyanyelv ápolásá-



Az 50. magyar nyelv hete

A kétnapos rendezvény első napjának az Eszterházy Károly Főiskola Comenius Kara és A Művelődés Háza és Könyvtára adott otthont, a második nap eseményei a széphalmi Magyar Nyelv Múzeumában zajlottak. A gazdag programsorozat magas színvonalú konferenciával indult. Előbb nyelvészek tekintették át anyanyelvünk jelen, főleg pedig várható jövőbeli állapotát. Előadásokban a modern magyar nyelvstratégia alapkonceptiói körvonalazódtak. Balázs Géza (Budapest) a magyar nyelv közösség jövőjéről, Magyarai Sára (Nagyvárad–Temesvár) a határon túli magyarság perspektíváiról fejtette ki gondolatait. A Kárpát-medencei nyelv közösség kilátásairól Pusztay János (Szombathely–Nyitra) nyelvrokonaink szemszögéből szolt, Pomozi Péter (Budapest) pedig a magyarság és a magyar nyelv jövőjéről meglehetősen borús képet festve, a nyelvi disszimiláció kapcsán mutatott fel pozitív jövőképet.

Az irodalmárok a magyar nyelv művelési használatának múltját és jelenét vázolták fel. Balázs Imre József (Kolozsvár) a nyelvhasználat jellemzőit mutatta be a kortárs erdélyi irodalomban, Csehy Zoltán (Poosony) a szlovákiai magyar irodalom

Tünde, Stark István, Vass Tibor, Vitányi Beatrix és Wrobel Péter.

Az Évszázadok szellemei és lelki öröksége című program a Sárospataki Református Kollégium híres könyvtárában zajlott le. Kovács Áron könyvtáros mutatta be a világhírű könyvgyűjtemény történetét és legértékesebb darabjait. Este a Makovecz Imre építette művelődési házban kettős ünnep: a jubileumi nyelvhét és a költészet napja gyűjtötte egybe a magyar nyelv és irodalom barátait az Íróink, költőink az anyanyelvről – nemzedékek versmondása című rendezvényen. Színes, változatos összeállításban a különböző korosztályok: óvodás, kis-, nagy-, közép- és főiskolás diákok, valamint az idősebb korosztály képviselői válogattak a magyar irodalom gazdag tárházából. A produkciókat megzenésített versek tették még élvezetesebbé.

A rendezvénysorozat második napjának nagy részét anyanyelvünk mai jelenségeivel és várható alakulásával kapcsolatos előadások töltötték ki. Dede Éva a mai viselkedésformák nyelvi lecsapódásait taglalta. Érdekes módon két fiatal kutató, Bogár László és Pölcz Ádám az ókori retorika mai képviselőjeként annak megújulásáról szolt-

nak, az anyanyelvi ismeretterjesztésnek a módjairól és lehetőségeiről fejtették ki gondolataikat.

Szólni kell még a jubileumi kötetéről. A Fél évszázad a magyar nyelv szolgálatában címet viselő könyv alcíme: A magyar nyelv hete 1967–2016. Szerkesztője az anyanyelvápolás egyik vezéralakja, a fáradhatatlan szervező: Balázs Géza. A karcsú kötet összegzéseket, visszaemlékezéseket, dokumentumokat tartalmaz a nyelvhét 50 éves történetéből. Grétsy László terjedelmes írásban tekinti át a nyelvhét 50 évét a kezdetektől napjainkig. H. Varga Gyula a Heves megyei történeket követi végig. Balázs Géza a magyar nyelv hetét mint művelődési mozgalmat értékeli, majd 19 megkérdezett választól a nyelvi ismeretterjesztéssel kapcsolatban fölített kérdésekre. A kötetet dokumentumgyűjtemény zárja.

Balázs Géza előadásában felvetette: vajon lesz-e 51., 75. és 100. magyar nyelv hete? A kérdés nyitva maradt.

H. Varga Gyula

A rendezvénysorozatot a fenti beszámoló szerzője, H. Varga Gyula álmodta meg és dolgozta ki. (A szerk.)

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Hírek

Az Akadémiai Kiadó megjelentette a *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan* című kötetét, amely az 1992-es, sok hibát tartalmazó kiadás javított, hibamentes és szabadon letölthető változata. A szerkesztők és a szerzők örömmel ajánlják ezt a végre hiteles változatot minden érdeklődőnek. A sorozat további kötetei az elkövetkező években hasonló formátumban és hozzáféréssel jelennek majd meg. A pdf elérhető az MTA Nyelvtudományi Intézetének honlapjáról az alábbi linket követve: <http://www.nytud.hu/kiadvanyok/index.html> (nytud.hu)

*

Anyanyelvi játékok – játékos anyanyelv címmel második alkalommal hirdette meg nyelvművelő versenyét a Nemzeti Művelődési Intézet Borsod-Abaúj-Zemplén megyei irodája. A megye és a Felvidék általános és középiskolái számára meghirdetett versenysorozat elődöntőin mintegy nyolcvan iskola tanulói vettek részt. A döntő fordulóra 2016. március 11-én Széchalomban, a Magyar Nyelv Múzeumban került sor. Részletek itt: anyanyelvapolo.hu. (RGY)

*

A Georgius Aranka Társaság huszonegyedik alkalommal rendezte meg az *Aranka György országos nyelv- és beszédművelő versenyt*. Az országos fordulóra – amely a széchalmai Édes anyanyelvünk és a győri Kazinczy-verseny erdélyi elődöntőjének számít – 2016. március 18–20-án Kolozsvárott került sor. Részletek itt: anyanyelvapolo.hu. (RGY)

*

2016. március 24-én Józsa Judit kerámiaművész budapesti galériájában rendeztük meg az első *Nyelvörző Szalont*. A program célja, hogy a két éve megszünt televízióműsor, a *Nyelvörző* hagyományait tovább éltesse. A kedves érdeklődők minden hónap negyedik csütörtökjén nosztalgikus hangulatban tölthetnek el egy estét a műsor felelős szerkesztőjének és szereplőinek társaságában korábbi *Nyelvörző*-felvételek megtekintésével és anyanyelvi játékokban való részvétellel. Továbbiak itt: anyanyelvapolo.hu. Minden érdeklődőt szeretettel várunk. (RGY)

Néphagyomány és nyelvi hagyomány

Az 50., jubileumi magyar nyelv hetéhez időben és témájában is kapcsolódott a *Néphagyomány és nyelvi hagyomány – Folklor és nyelv kapcsolata a Kárpát-medencében* című konferencia, melyet április 13-án és 14-én rendeztek a Magyar Nyelv Múzeumban, Széchalomban. (Főtámogató a Nemzeti Kulturális Alap és a PIM A Magyar Nyelv Múzeuma volt.) A tanácskozás emléket állított Erdélyi Zsuzsanna műfajteremtő munkásságának, másrészt az archaikus imádságokon és ráolvasásokon keresztül tágabb összefüggéseiben vizsgálta folklor és nyelv, folklor és történeti emlékek kapcsolatát.

A konferencián 23 előadás hangzott el, személyes hangú visszaemlékezésektől, folklorlingvisztikai és összehasonlító folklor-kutatásokon keresztül kognitív kor-

puszelemzésekig. Címéhez híven igazi Kárpát-medencei együttléte élvezhettek a kétnapos program résztvevői: kiváló kutatók jöttek az ausztriai határszélről Moldváig. Külön öröm, hogy friss bölcsészdoktorok, doktoranduszok, sőt a csütörtöki diák-szekcióban kárpátaljai MA-hallgatók is előadtak – mindannyian nagyszerűen.

Szerdán nyílt meg egy, a tanácskozás témájához szorosan kötődő kiállítás, Karácsony Fanni és Pomozi Péter munkája Ott látok egy aranyágot – Archaikus népi imáink nyelvi világa címmel, Erdélyi Zsuzsanna életműve előtt tisztelegve. A 11 óriáspannót 2017 júniusáig láthatja a nagyközönség. A lírai hangvételű megnyitót Balázs Géza tartotta. A kiállítás Harangozó Imre és remélhetőleg néhány múzeum segítségével hamarosan tovább bővíülhet.

A rendezvénysorozat harmadik eleme egy hasonló című kis kötet, címe: Ott látok egy aranyágot – Archaikus népi imáink világa, szerzői pedig Voigt Vilmos, Harangozó Imre, Pusztay János, Balázs Géza, Pomozi Péter–Karácsony Fanni, Dyekiss Virág, Anastasia Saypasheva. Ritka konferencia az olyan, amelyen mindvégig ihlető szellemi feszültség vibrál, ahol csak kitűnő és még kitűnőbb előadások között lehet választani. Iránymutató összegzésében mind Voigt Vilmos, mind Pusztay János professzor kiemelte ezt, így a konferencia társ-szervezői, Nyiri Péter és Pomozi Péter zárással nagy örömmel jelenthették, hogy mindenkit szeretettel várunk 2018-ban a második Néphagyomány és nyelvi hagyomány konferenciára, Széchalomba. (pp)

mozgósítják a tanulók előzetes tudását. Erre különösen a szövegfeldolvasó és -összefoglaló feladategységben van szükség. Az iskolai forduló feladatlapját több mint nyolcvan iskolában közel kétezer diák írta meg; közülük került a 2016. március 18-i országos fordulóra a versenybizottság döntése alapján harminckét versenyző. A szövegértési verseny győztese a Szegedi Tudományegyetem Gyakorló Gimnázium és Általános Iskola diákja, Tóth Anna Kamilla lett, aki Lénárd Judit és Patonainé Kökényesi Katalin magyartanárral készült a versenyre. Második helyet ért el Bukovszki Bettina a Kecskeméti Corvin Mátyás Általános Iskola Kertvárosi Általános Iskolájából. Harmadik helyen végzett Szőnyi Borbála, a Kiskunhalasi Bibó István Gimnázium nyolcadikos diákja; magyartanára Hegedűs Katalin. A részfeladatokban nyújtott kiváló teljesítményéért különdíjat kapott Nagyváradai Mátyás (Siklósi Táncsics Mihály Gimnázium, Általános Iskola Kani-zsai Dorottya Általános Iskolája; Dr. Holczknecht Szunyog Beatrix), Urfi László (Kiskunhalasi Felsővárosi Általános Iskola; Hegyes Erőke), Hegedűs Ildikó (Kiskunhalasi Kertvárosi Általános Iskola; Dunai Czmerek Melinda), Botlik Viktória (Apostagi Nagy Lajos Általános Iskola; Dudla Erzsébet). A döntő nemcsak a versenyzők, hanem a felkészítő tanárok napja is. Számukra ugyanis versenyelnökként Balázs Géza tartott – a korábbi évekhez hasonlóan – előadást a magyar nyelvről. A huszonhárom éves verseny szakmai támogatója az ELTE BTK, a Magyar Lapkiadók Egyesülete, támogatója a Játék-



Fotó: Szigeti Sándor

Szövegértés – huszonhárom éve

A hetedik-nyolcadik évfolyamos diákok számára 1993 óta szervez tantárgyközi versenyt a Kiskunhalasi Bibó István Gimnázium. A Dr. Szabó Miklós országos szövegértési verseny témája a 2015–2016-os tanévben a Kiskunhalason 1811-ben született, színészdinasztia-alapító Latabár Endre színész tevékenysége volt. A gondolkodtató írásbeli és szóbeli versenyrészek – a digitális és nyomtatott ismerethordozók tanulmányozásával, az idegen nyelv használatával – önálló tanulásra ösztönöznek,

net.hu Kft. A versenytörténet a verseny-alapító Veszelszkiné Huszárik Ildikó <http://www.vhildi.hu/szovegertesi-verseny/szovegertesi-verseny/> honlapján található. (VHI)

Könyvek

Dóra Zoltán: *Nyelvörsegen a Dunakanyarban*. Újabb nyelvi írások. Vác, 2016.

Fekete László: *Magyar kiejtési nagyszótár I–II*. Püski Kiadó, Budapest, 2016.

Fél évszázad a magyar nyelv szolgálatában. A magyar nyelv hete 1967–2016.

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Szerk.: Balázs Géza. Anyanyelvapolók Szövetsége – IKU-Inter Kft., Budapest, 2016.

Gerendeli György: Rövid versek kisanatológiája. Hetvenhat rövid magyar vers Balassitól Varró Dánielig. Dombegyház, 2016.

Hálózatok kutatás. Hálózatok és (inter-)diszciplínák. Szerk.: Balázs Géza–Kovács László–Szóke Viktória. Inter–MSZT, Budapest, 2016.

Kerekes Barnabás: Felkészülés a Kazinczy-versenyre. Módszertani segédlet és szöveggyűjtemény. Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 2016.

Szvorényi József. Tudós tanárok, tanár tudósok. Vál. Szecskó Károly. OFI–Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2015.

Udvariasság. Szemiotika, művészet, irodalom, nyelv. Szerk.: Balázs Géza és Pölcz Ádám. MSZT, Budapest, 2016.

Események

2016. június 15–19. 3. nyelvészta-
bor, Inter, ASZ, Sátoraljaújhely

2016. június 17–19. 6. anyanyelvi juni-
ális, ASZ, Széphalom

2016. június 18. A legnagyobb magya-
rok... Esszékonferencia Széchenyi István
születésének 225. évfordulója alkalmából,
MNYKNT, Széphalom

2016. június 19–25. Az általános iskolá-
sok Péchy Blanka Anyanyelvi Táborá-
s, Balatonboglár

2016. július 7–9. A Beszélni nehéz!
szakkörvezetők XXX. öntovábbképző tábo-
ra, Balassagyarmat

2016. július 11–17. VIII. Aranka György
Anyanyelvi Tábor, Zsombok

2016. július 25–29. Bihari Nyári Egye-
tem, PKE, MNYKNT, Berettyóújfalú-
Nagyvárad

2016. augusztus 5–14. XXIV. Országos
Ifjúsági Anyanyelvi Tábor, Széphalom

2016. augusztus 22–27. VIII. Nemzet-
közi Hungarológiai Kongresszus, Pécs

2016. szeptember 23–25. Multikultu-
ralitás. 15. Semiotica Agriensis, MSZT,
Eger

2016. október 24–26. Nemzetközi mag-
yar szaknyelvi konferencia, Manya, Buda-
pest

2016. november 13. A magyar nyelv
napja, PIM, MMA

2016. november 24–25. Grammatika és
oktatás. Új nézőpontok a magyar nyelv le-
írásában 6. Az ELTE Mai Magyar Nyelvi
Tanszék konferenciája. A konferencia hon-
lapja: [linguistics.elte.hu/2016/02/24/gram-
matika-es-oktatasi-konferencia-2016/](http://linguistics.elte.hu/2016/02/24/grammatika-es-oktatasi-konferencia-2016/)

Jelentkezés

a Bihari Nyári Egyetemre

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága 2016. július 25–29. között Berettyóújfaluban és Nagyvárad-Féligfürdőn megszervezi az első Bihari Nyári Egyetemet, melynek fő témája: *Határtalanul: helyi és nemzetközi kulturális hatások*. Tervezett program: 2016. júl. 25. Balázs Géza (ELTE–PKE): Közép-Európa nyelvi tájképe, Magyar Sára (PKE): A nyelvi tájkép kutatásának hasznáról (műhelymunka), Helytörténeti séta, különös tekintettel a

nyelvi tájkép vizsgálatára; júl. 26. Vesszős Balázs (Berettyóújfalú): Interkulturális kommunikációs stratégiák (előadás + tréning) – Vesszős-Solymos Eszter: Kulturális pályázatok menedzsmentje – Fakultatív program: Bakonszeg (Bessenyei-ház); júl. 27. Szilágyi Ferenc (PKE): Partium a Kárpát-medence terében (előadás). Kirándulás: Nagykereki Bocskai-kastély; júl. 28. Bartha Krisztina: A kétnyelvűségről határtalanul. Lehetőségek és veszélyek (előadás) – Magyar Sára/János Szabolcs/Balogh Andrea (PKE): Nagyvárad nyelvi tájképe. A polgárváros (teregyakorlat pl. a temetőben is). Este: Búcsú Váradtól (hangfantázia); júl. 29. János Szabolcs (PKE): Irodalmi emlékhelyek Váradon (előadás) – Balogh Andrea (PKE): Transzilvánizmus az irodalomban (előadás). Részvétel: előzetes jelentkezéssel, pályázattal (mi motiválja a részvételt?) 2016. június 10-ig: általános és középiskolai tanároknak, egyetemi hallgatóknak: 5000 Ft (75 lej) regisztrációs díj, kedvezményes részvételi lehetőség az MNYKNT tagjainak: 15 000 Ft (215 lej). Önköltség: 12 000 Ft/nap, 60 000 Ft/5 nap (programok, szállás, étkezés). Jelentkezés, információ: ananyelvi@mnyknt.hu.

Tájékoztató az Édes Anyanyelvünk terjesztéséről

Lapunkat a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvapolók Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címkőn fölízott formában megkapják a megjelenés napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot.

Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 sz. bankszámlán. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). Belépési nyilatkozat letölthető a honlapunkról (www.anyanyelvapolo.hu). A beérkezett tagfelvételi kérelemről az elnökség két hónapon belül dönt, a tagság azonban csak a tagdíjfizetéssel együtt válik érvényessé, és csak addig tart, ameddig a tagdíjat fizetik. Hogy a 2016. évi számokat idejében megkaphassa, javasoljuk, hogy tagdíjat minél előbb utalja át az ASZ bankszámlájára.

A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel 2016. március 1-től Muhi Anna szerkesztőségi titkárunk foglalkozik. Önelé-
teliségei: ea.szerkesztoseg@gmail.com.
Cím: 1053 Bp., Károlyi u. 16. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 9.30–11.30 (Petőfi Irodalmi Múzeum). A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Két szám között, folyamatosan az ASZ honlapján találnak friss tudnivalókat, írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: www.anyanyelvapolo.hu. Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is, a 2002. decemberi számtól kezdve.

A Manyszi webboltja (<http://www.e-nyelv.hu/bolt/>) vállalta az ÉA terjesztését és a rendelkezésre álló korábbi számok kiküldését. Az egyes számok ára 250 Ft, ám a webbolt kénytelen felszámítani a postaköltséget is.

Az ÉA szerkesztősége



BOMolj te is velünk! Egyetemközi szakkollégium – azoknak, akik többet akarnak

A Bolyai-díj Alapítvány 2000-ben hozta létre a Bolyai Önképző Műhelyt (BOM). A BOM egy egyetemközi szakkollégium, ahol olyan fiatalok vannak együtt, akik saját területükön kiemelkedően teljesítenek, és fogékonnyak a világ nagy összefüggései iránt. Államilag támogatott, hároméves tehetségfejlesztő programunk havi egy-egy napos foglalkozását neves személyiségek vezetik. Beszélgetéseink középpontjában egy-egy irodalmi műre és egy hozzá kapcsolódó film áll. A foglalkozások közötti időben közös kirándulásokat, koncert- és színházlátogatásokat szervezünk.

A BOM-nak saját kóru-
sa, klubja, szalonja, újság-
ja, kiadványsorozata, in-
terdiszciplináris konferen-
ciája is van. A képzés in-
gyenes.

A BOM 2015-ben akk-
reditált kiváló tehetség-
pont lett. A kuratórium el-
nöke: Vizi E. Szilveszter,
az MTA korábbi elnöke.

Felkeltettük az érdek-
lődésed? Ne habozz, je-
lentkezz!

Küldd el az önéletraj-
zod és a motivációs leveled
június 14-éig a [bom@e-
nyelv.hu](mailto:bom@e-nyelv.hu) címre.

További információt a bom@e-nyelv.hu ímélcímen kérhetsz, vagy látogass el a www.bom.hu oldalra.



A BOM csapata

Mindenekelőtt a 2016. évi 1. számunkban közzétett rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Rejtőzködő magyar városok. 1. Balalajka – Ajka. 2. Bajadér – Baja. 3. Habarcs – Barcs. 4. Elkódorog – Dorog. 5. Megered – Eger. 6. Vérdíj – Érd. 7. Fegyőr – Győr. 8. Paksaméta – Paks. 9. Szenteste – Szentés. 10. Szerencsevadász vagy szerencselovag – Szerencs.

II. Két évforduló. 1. Ráfizet. 2. Odamegy. 3. Kezelés. 4. Cser-sav. 5. Cikcakk. 6. Csarnok. 7. Kaszinó. A harmadik oszlopból Fazekas (Mihály), a sorok 3, 2, 4, 1, 6, 5, 7 rendbe való átcsoportosítása utáni ötödik oszlopból pedig Lesznai (Anna) neve olvasható ki.

III. Szóbekebeleződsi. 1. Fogzás – alma – fogalmazás. 2. Marás – asztal – marasztalás. 3. MAL – dárdá – madárdal. 4. Rázás – dió – rádiózás. 5. Csilla – lámpa – csillámpala. 6. Maga – Mali – mamaliga. 7. Párta – Nacs (Olivér) – párnacsata. 8. Narancs – pipa – napiparancs. 9. Posta – puli – populista. 10. Aratás – szolga – araszolgtatás.

IV. Szójátékos csattanó. Jaj nem látod, papa? Hát becézem!

A sorsoláshoz szükséges hatvan pontot elérő megfejtők közül a következőknek kedvezett a szerencse: Bossányi Márta, Szirmabesenyő, Jókai u. 10/a (3711); Cserfalvi Józsefné, Szolnok, Jósika u. 9. fszt. 1. (5000); Erdélyi Károlyné, Kecskemét, Katona József u. 14. (6000); Ferenczi Anna, Budapest, Nánási út 4/A (1031); Komlós Józsefné, Pécs, Bajcsy-Zs. u. 33. (7622); Magyarlaci Józsefné, Pécs, Littke József u. 12. I/5. (7632); Nagy Sándorné, Karcag, Damjanich u. 50/a (5300); Pálur Endréné, Győr, Gyöngyvirág u. 32. I. em. 5. (9028); Sima Mihályné, Miske, Fő u. 107. (6343); Viczián Pálné, Békéscsaba, Lencsési út 85. „Életfa” Idősek otthona P. 15. (5600). Nyereményük a Tinta Könyvkiadó jóvoltából Parapatics Andrea Szlengszótár című munkája. Gratulálunk! Egyébként örömmel olvastuk számos megfejtőnknek a „fogós” rejtvényeket dicsérő búcsúzó sorait. („Jó játék volt. Köszönöm szépen!”; „További érdekes, »nehéz« fejtörőket kívánok!”; „Nagyon köszönöm az élményt a szerkesztőknek!”; stb.)

A Pontozó új feladatai

I. Melyik ló idevaló? Főleg gyerekeknek való az a kedvelt szójáték, amelynek az a lényege, hogy valamilyen ismert szóra egy szintén ismert, gyakori szó – esetünkben a ló – végződés-ként való felhasználásával kell rátalálni. Két példa: Melyik hő ad vizet? (Felhő) Melyik ló kenderféle növény? (Komló) Olvasóinknak e kis feladványban tizenöt olyan szóra kell ráakadniuk, amelynek az imént is idézett ló szavunk a végződése, de ehhez a hasznos háziállathoz még sincs semmi köze. Egy pár évvel ezelőtti játékoskönyvemben csupán szemléltetésként – nem rejtvényként! – már felsoroltam vagy tízet, de azokból az itt keresettek közül természetesen egy sem szerepel. Mind egyik megoldás 1 pontot ér, a telitalálatos megfejtésért tehát 15 pont jár.

1. Melyik ló gyors hadihajó?
2. Melyik ló vonós hangszer?
3. Melyik ló kézizület?
4. Melyik ló kézügyességet kívánó és fejlesztő játékszer?
5. Melyik ló áru megengedett súlyvesztése?
6. Melyik ló fűtőberendezés?
7. Melyik ló elvégzendő tevékenység?
8. Melyik ló hullámtörő gát?
9. Melyik ló kötélhurok?
10. Melyik ló némely állat támadásra szolgáló szerve?
11. Melyik ló útonálló, de más „lovass” szóval?
12. Melyik ló széles lemezű, téglalap alakú kéziszerszám?
13. Melyik ló élőkép?
14. Melyik ló gomba is, tahó is?
15. Melyik ló hangrezgetetés, főleg a zene világában?

II. Régiségek. Négyzethálós rejtvényünknek ezúttal két régi háztartási eszköz, illetve berendezési tárgy a „tárgya”. Ha olvasóink helyesen válaszolnak a meghatározásokra, akkor az egyiket a rejtvény bal felső sarkától a jobb alsóig található betűket összeolvasva találhatják meg, majd a sorok megfelelő átrendezése után ugyanebben az átlóban lelhetnek rá a másikra is. Mindkét szóért 8 pontot szerezhetnek, összesen tehát 16-ot.

1. A dísznövelés hasznos terméke
2. Az olaszok kedvelt tésztája
3. Keresztény imádság
4. Egyfajta fa által benőtt terület
5. A nyomozás egyik kiindulópontja
6. Teljesíti állampolgári kötelességét (két szó)
7. (Valamit) megőriz, maradandóvá tesz
8. Jelenségek egyéni megítélése

III. Rejtőzködő gyümölcsök. A meghatározásokra adott helyes válaszok mindegyikének belsejében vagy elején intarziászerűen egy-egy gyümölcs neve rejtőzik. A kétjegyű betűk a gyümölcskeresés során szét is bonthatók, s a betűk nem okvetlenül a szavakbeli kiejtésük szerint olvasandók. A megfejtett szavak s a bennük rejtőző gyümölcsnevek mindegyikéért 1-1 pont jár, összesen tehát 28 pontot lehet szerezni. (Segítségül: a meghatározások megfejtései a gyümölcsök ábécérendjében követik egymást!)

1. Olyan férj vagy feleség, akinek házastársa átmenetileg távol van
2. Egykori orosz város, mely 1924 óta leghíresebb szülőttének eredeti nevét viseli
3. A dráma műfajának az a fiatal ága, amelynek a hang az egyetlen kifejezőeszköze
4. Visszaesés, visszafejlődés latin nemzetközi szóval; egyúttal statisztikai módszer is
5. Aprított szalonjának olvasztás után összezsugorodott maradványa
6. Az Egri csillagokban is szereplő lovas hadnagy neve
7. Egyfajta üzemanyag tárolására használatos eszköz
8. Különleges ünnepi fényugárözön
9. Ilyen régi épület található pl. Öskün, Kallósdon, Balatonfüreden, Karcán
10. Ismert gyógyhatású állóvíz a Vajdaság északi részén
11. Makromolekulát tartalmazó anyag keletkezése kémiai reakció eredményeként
12. Szilárd, megalapozott nézet s ebből eredő magatartás
13. Széles karimájú spanyol fejfedő
14. Ez volt Tiszaújváros neve 1970-ig

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Számonkérés című, túloladali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés 25 pontot ér.



Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 84 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy annak elérője részt vehessen a sorsolásban. A feladványok megoldását **2016. szeptember 15-éig** szíveskedjenek eljuttatni címünkre: Édes Anyanyelvünk. Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053) vagy a rovat vezetőjének e-mail-címére: gretsy@t-online.hu.

Minden olvasónak sikeres megfejtést kívánnak a feladványok készítői:

Gerley Imre (III.), Grétsy László (I.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (90.)

	A VICC CSATTANÓJA	ISKOLAI IDŐBESZÁMOLÓ	TÁGAS HELYSÉG	KÖLTŐ, DALSZÓVEGÍRŐ (ANNA)	<h3>SZÁMONKÉRÉS</h3> <p>– Hol tekeregtél mostanáig?! – kérdezi szemrehányóan a feleség.</p> <p>– Horgászni voltam. Képzeld, kifogtam öt keszeget, négy kárászt és egy pontyot!</p> <p>(Az asszony dühös reagálását lásd az ábra fő sorában!)</p>				
NÉPIES MŰDAL									
INDUL, SZÁRMÁZIK									
NŐI NÉV, BECENEVÉS									
DOBOGÓS HELYEZETT KAPJA									
DÖNTETLEN A SAKKBAN									
CSENDES DONI			KÖTŐSZÓ	MAGASBA REPÜLÉS					
TELLER ... FIZIKUS V. KILO., RÖVIDEN			SZÁROGATÁS SZIVACCSAL	FUTÁR CSÍKVÉGI KICSINYÍTŐ KÉPZŐ	... TAYLOR, NÉHA AMERIKAI SZÍNESZNŐ	ÜGYNÖK, IDEGEN EREDETŰ SZÓVAL	ÁSVÁNYI FÜSZERT HINTÜNK BELŐLE		
SÓTÉT TOLLÚ MADÁR FLUOR	TÉLAPO SELEJTEZŐN ELBUKIK								
ORGONASZÍN				LEKVÁROS					
GÖRÖG ISTENEK ITALA				PÁCSBAN VAN!					
...SUSOG, SUTTOG (TÁJSZÓ)						ÚJ-ZÉLAND AUTÓJELE KIS ADÁM			
				FEDETT AUTÓTÁROLÓ	KERTI ESZKÖZ MIKSZÁTH MŰVE				
SVÉD AUTÓJEL ELŐRE-DÜLLED							TÖRVÉGI CSÓNÁKOS		
[SORVÉGI] SZÁRNYAS FEGYVEREK TÁROLÓHELYE KELET BELSŐ HIBA	SACI PUCCINI OPERÁJA		HALVÁNY ARCÚ GYERMEKORRI					ÓCSKA JÁRMÓ	
COPFOT KÖT BELGA AUTÓJEL			A S HANG ZÖNGÉS PÁRJA KALCIUM			IRIDIUM LÁNDZASZERŰ FEGYVER			
POJÁCA VISELI A FEJÉN FERFINÉV				RIKOLTOZ HOLNAPIG					
				DÉRI ... FELTALÁLÓ BÁDOG					
MEGANYÓKA SZOMBATHELY KÖZELI FALU TUDATÁT VESZTI	FOLT EVÉSRE VALÓ						CELSIUS, RÖVIDEN JÓKAI ... JELES ÍRÓ		
				OSZTRÁK AUTÓJEL SAJT FELEI		A MAROS PARTJAI DINNYE NEDVE			
					PATÁS VERSENYÁLLAT MÉTER				
VASVÉGI IPARKODÁS	D								

Nem szótározott szavak tárháza

adóparadicsom – kedvező adózási feltételeket kínáló ország, amelyben az ott elhelyezett pénz útját nehéz vagy lehetetlen követni

az éjszaka császára – az éjszakai (törvénytelen ségkre is alkalmas adó) élet közismert vezető alakja. Rendőrségi megfogalmazásban: az éjszakai élet ismert alakja.

boltzár – (vasárnapi) boltbezárás

brexit – Nagy-Britanniában a EU-ból való kilépéssel kapcsolatos törekvések (a *Britain* és az *exit* szavak összerántásából)

diszkópápa – éjszakai zenés szórakozóhely(ek) tulajdonosa

e-per – a bírósággal való elektronikus kapcsolattartás (Metropol, 2016. febr. 9.). Kapcsolódó fogalom: *e-pereskedés*.

fofelnáci – védett környezetben (otthon, bajusz alatt, befelé) morgoló, jellemzően rasszista megfigyeléseket tevő ember

gondolati ösvény – gondolatmenet (metaforikusan)

grexit – Görögországnak az EU-ból (vagy az euróövezetből) való kilépésével kapcsolatos esemény (a *Greek* és az *exit* szavak összerántásából). Megj.: A szó 2001-től használatos az európai médiában.

Gyógyulda – szanatórium, kórház (felirat a Svábhegyen)

hot-spot – migránsok befogadó- és regisztrálólhelye (Petőfi Népe, 2015. dec. 15.)

kidobó – a szórakozóhelyek aajtájában álló biztonsági ember (korábban csak így: *kidobóember*)

merxit – Angela Merkel német kancellár menesztésével kapcsolatos törekvés. Szójáték a *grexit*, *brexit* mintájára. Pl.: „Grexit? Brexit? Merxit! – küldik el melegbő éghajlatra a kancellárt, felidézve a görögök eurózonából (Grexit) és a britek EU-ból való távozására (Brexit) alkotott szót, hozzátéve egy új merkeles szójátékot.” (Bukovics Martin, Magyar Idők, 2016. febr. 20.)

oktatási turizmus – Magyar Idők, 2016. febr. 20.

pénzeltüntetés – adózás alól kivont, off-shore cégek segítségével külföldi országokban, ún. adóparadicsomokban elhelyezett és nyomon nem követhető pénz

rárepülő csaj – olyan lány, aki minden neki tetsző fiúra rászáll (ráakaszodik)

sorozatfüggő – olyan ember, aki folyamatosan, megszállottan követi a televíziós filmsorozatokat

vizes olimpia – az olimpia vízi versenyszámai(nak) összessége

vizes világbajnokság – úszó-, műúszó-, műugró- és vízilabda-világbajnokság

A rovat teljes 1998–2015. közötti anyaga megjelent az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt.

B. G.
balazsge@due.hu



alsószo
mutoga
zépén a
utoljára
nek egy
tükör
rozc
mé
c

A kép, amely egy Krúdyról és Óbudáról szóló hangulatos riport illusztrációjaként jelent meg, Krúdynak nem a második feleségét, hanem ebből a házasságából született leányát, Krúdy Zsuzsát ábrázolja tizenegy éves korában. A képen, amelyből ezt a részletet kivágták, ott van a feleség is, Zsuzsika édesanyja. Aki nem hiszi, nézzen utána (Krúdy világa. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1964. 57).

Gyerekkori fénykép Krúdy második feleségéről

át érhetően I
álmában mon
Ódonságok v
Ilyen házb.

Kenyából Etiópiába utazik tovább Obama, ő az első hivatalban lévő amerikai elnök, aki ellátogat az Afrika szarván fekvő államba. Az etiópiai fővárosban, Addis Abebában felszólal



Afrika szarvának, ahogyan a mellékelt kis térképen is látható, nem Etiópiát, hanem Szomáliát szokták nevezni. Ennek a „rinónak” Etiópiá legfeljebb a feje lehet, nem pedig a szarva.

sem tud megfelelni. Mint megtudtuk, továbbra is vannak olyan pedagógusok, akik késve kapják meg fizetéseiket, sőt többen arról panaszkodnak, hogy még szeptemberi bérüket sem utalták el nekik, így két

Nem értem ezeket a pedagógusokat, miért panaszkodnak, holott mindegyiküknek több fizetése is van. Jobb magyarsággal, egyúttal a félreérthetőséget is megszüntetve: *késve kapták meg fizetésüket.*

Devizát loptak, forintot találtak a rendőrök

NAGYECSED – Nagy mennyiségű készpénzt loptott el egy nagyecsed-i családi házból két férfi. Zsákmá-

ték, csak annyit írtak: milliókat foglaltak le. A lopás miatt Sz. Ferencet őrizetbe vették és kezdeményezték elő-

Ha szó szerint vennék a címet, azt hihetnénk, hogy a rendőrök loptak devizát. Valójában persze alanyváltás van a két tagmondat között. Mindenki „tette a dolgát”: a bűnözők loptak, a rendőrök megtalálták őket. (A példát Wagner Alfréd küldte be.)

Napi kocsmá

Untat, ha a tévében sokadszor látom viszont ugyanazt a műsort. Ismételni kell, nincs min-

thysta gyökereit kutatta föl. Én túllépek e napi kocsmán, írta a költő több évtizede, és neki volt igaza.

József Attila ezt írta Ars poetica című közismert versében: „én túllépek e mai kocsmán”. Tanulság: ha emlékezetből idézünk (ami tagadhatatlanul a műveltségnek a jele), utána ellenőrizzük magunkat, és javítsuk ki, ha tévedtünk. Ettől egyébként a kis jegyzetnek sem a címe, sem a befejezése nem szenvedett volna csorbát. Idézni csak pontosan, szépen...

Fél áron Festés Mázolás Tapétázás

**Vállalunk tejes lakás
Felújítást garanciális
munkával takarításal?
HÍVJON BÁTRAN?**

Szinte minden szavában van valami hiba ennek a szórólagnak. A legfurább az, hogy a „Vállalunk” kezdetű mondat és a HÍVJON BÁTRAN után egyaránt kérdőjel tesz pont, illetve felkiáltójel helyett. Csakugyan: hívjunk-e olyan iparost, aki ilyen hibásan ír? Lehet, hogy a szakmáját is ennyire érti? (A pompás „leletet” Berkes Erzsébet ny. gyógyszerésznek köszönjük.)

Összeállította: K. G.

Édes Anyanyelvünk

WWW.ANYANYELVÁPOLÓ.HU
2016. JÚNIUS

• IFJÚSÁGI MELLÉKLET •

Az Anyanyelvápolók Szövetsége
Ifjúsági Szervezetének hírlevelét
Barthalos Márton szerkesztette
1053 Budapest, Károlyi u. 16.

A magyar gyógyszernevek kialakulása

Bizonyára minden szakmának megvan a saját nyelvezte, s a mesterség üzéséhez szükséges eszközök, a foglalkozás során használt alapanyagok, termékek és munkafázisok magyar nevének eredete okkal érdekelheti a szakma történetével foglalkozókat. Nem kivétel ez alól a gyógyszerészet sem: a gyógyítás tudománya ősidők óta foglalkoztatja az emberiséget, az ókori államokban számos tudós próbálta megfejteni az emberi test és a betegségek titkait. Nem véletlen tehát, hogy a gyógyításhoz kapcsolódó kifejezéseink jelentős része görög vagy latin eredetű.



Az ókorban és a középkorban az egyszerű gyógyszeranyagok a származásuk helye szerinti nyelvből kiindulva elatinosodtak, majd az egyes nemzeti nyelveken kaptak új nevet. Az összetett készítmények kéttagú nevet kaptak: az első a gyógyszerformára, a második a feltaláló nevére (*Solutio Castellani* – Castellani oldata), a hatásra (*Sirupus diureticus* – vízajtó szirup), az összetevők számára (*Oleum septem florum* – hétvirágú olaj) vagy valamilyen fogalomra, esetleg tulajdonnévre utalt (*Unguentum Apostolorum* – tizenkét szerből való

ír). A honfoglalás előtti gyógyszerismeretekről – írásos emlékek hiányában – nincs tudomásunk. A kereszténység felvételével a nyugati kultúra és a latinnyelvűség döntő befolyású lett hazánkban. A görög-latin orvostudományt arab orvosok közvetítették Itálián át Európába, és az olasz politikai, tudományos, kulturális befolyás a Kárpát-medencében is meghatározó volt.

A korai nyelvemlékekben leginkább növénynevekkel találkozunk. A fák jelentős szerepet kaptak a határok kijelölésében, így lehetséges, hogy a tihanyi apátság alapítólevelében (1055) szerepelnek: *keuris tue* (kőris töve), *monarau bukurea* (mogyoróbokorra), *kurtuel fa* (körtefa). A XII. századból származó Pray-kódexben további növénynevekre bukkanhatunk: *radix* (reték), *levesiticum* (lestyán), *sinape* (mustár), *salvia* (zsálya), *gysopus* (izsóp). A XV–XVI. században népszerűek voltak az ún. szójegyzékek. E fogalomkörök szerint csoportosított szöszedetek a betűrendes szótárak elődeinek tekinthetők. A Schlágli és Besztercei szójegyzék mintegy 200 növénynevet

Folytatása a IV. oldalon →

Elindult a Nyelvörzö Szalon

Bizonyára kedves olvasóinknak sem újdonság, hogy a Nyelvörzö című műsor már lassan két éve nem látható a képernyőn. Ennek pontos okát, sajnos, nem tudjuk, abban azonban mindannyian egyetértünk, hogy nagy úrt hagyott maga után.

Ezt az úrt töltheti be valamelyest az idén nagycsütörtökön indult Nyelvörzö Szalon, ahol fiatalok és idősebbek közösen élhetik át a nyelvi játékok varázsát – akárcsak a korábbi televíziós műsorban. Hogy mi is ez az egész? Józsa Judit korondi kerámiaművész pár hónappal ezelőtt meghívta az ifjú anyanyelvápolókat, hogy havonta egyszer életre keltsék a Nyelvörzöt – a már állandó vendégekkel – Józsa Judit saját galériájában.

Az első Nyelvörzö Szalon nagy népszerűségnek örvendett: csaknem hatvan érdeklődő látogatott el 2016. március 24-én a főváros szívébe. Az est vendégeit először a házigazda, Józsa Judit köszöntötte, aki megvallotta, nagy álma vált valóra azzal, hogy a Nyelvörzö élőben, a Józsa Judit Galéria falai közt éljedhet újjá.

Ezután Matula Ágnes, a Nyelvörzö című műsor felelős szerkesztője vette át a szót, s elmondta, nagy örömmel tölti el, hogy a sokak által szeretett televízióműsor folytatódhat, átköltözve a képernyőről a galériába. Köszöntője végén – ráhangolódásként a hűsvétra – Dsida Jenő *Egyszerű vers a kegyelemről* című versét osztotta meg a közönséggel, majd megtekintettünk két igen emlékeztető Nyelvörzö-adást.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének alelnöke, Kerekes Barnabás néhány szemléletes példával hívta fel az érdeklődők figyelmét arra, hogy gyakran még a médiában is hangzanak el hibásan megfogalmazott mondatok, melyek akadályozzák, de legalábbis megnehezítik a mondanivaló megértését. Végül Tanár úr nyelvi játékos foglalkozása következett. Az Ifjúsági Tagozat vezetőségi tagjai bemutatták a nyelvi táborok egyik legnépszerűbb játékát, az anyanyelvi licitjátékot, melyben nem elég tudni a választ, az árverések szabályai szerint meg is kell küzdeni a játékos kérdések megválaszolásának jogáért. Mindezek megkoronázásaként pedig mindenki csatlakozhatott egy közös játékhoz villámkérdésekkel és villámválaszokkal, szójátékos kérdésekkel, szólásokkal, közmondásokkal, de előkerültek a közkedvelt említőnevek, melyek közül egy-kettő még a tapasztaltabbaknak is fejtörést okozott, így mindannyian új ismeretekkel is gyarapodhattunk a kikapcsolódás mellett.

Fülöp Csaba, a Magyar Katolikus Rádió munkatársa a program végén beszélgetett a Nyelvörzö Szalon három főszervezőjével: Matula Ágnessel, Józsa Judittal és Kerekes Barnabással.

Milyen volt itt „nyelvörzözni”?

Matula Ágnes: Kellemes, mert olyan közönség volt velünk, aki értő közönség volt, nagyon szeretett nyelvi játékokat játszani Kerekes tanár úrral. Nagyon jó érzés volt egy kicsit nosztalgizálni, a régi műsorokat fölleveníteni: a tízéves évfordulót és a négyszázadik Nyelvörzöt.

Hogy került ide a Nyelvörzö?

Józsa Judit: Egy régi álmomnak a megvalósulása az, hogy a Nyelvörzö, a Duna Televízió több mint húszéves múltja visszatekintő csodálatos anyanyelvörzö műsora szalonként itt újjáéledt. Akkor, amikor ezt a galériát több mint két és fél évvel ezelőtt elkezdtem felújítani és megnyitni, akkor ez egy álom volt. A Józsa Judit Galéria ösztömvészetekben gondolkodik, és a magyar művészetnek az alapja, a magyar művészek életere az anyanyelvi, még Magyarországon, az anyaországon belül is ez a legfontosabb.

Akkor lesz folytatás, ugye?

J. J.: Bízom benne, hogy igen. Azt láttam a közönségen, hogy nagyon lelkes volt, és mindenki mosolyogva távozott. Ez azt jelenti, hogy örömmel fognak visszajönni.

Tanár úrnak milyen volt ez a Nyelvörzö?

Kerekes Barnabás: Az a közönség, amelyik Józsa Judit művésznő galériájában az állandó közönséget jelenti, szívesen vesz részt olyan együttlétekben, ahol van nekik is szerepük. A föltett közel száz kérdés java részét szinte kórusban választották meg.

Következő alkalommal milyen játékokra számíthatnak az ide ellátogatók?

K. B.: Hála Istennek a Nyelvörzö tizenkilenc éve alatt elképesztő mennyiségű anyag halmozódott föl. A képernyőn megjelenetek egy részét ismételhetjük, de azok mintájára hozhatunk új ötleteket, amelyeket célzottan ennek a közönségnek szánunk.

(A teljes hanganyag meghallgatható a <http://anyanyelvapolo.hu/nyelvoro-zo-eletre-ke-l-odalon>.)

Valamennyi kedves érdeklődőt sok szeretettel hívjuk és várjuk minden hónap negyedik csütörtökén 18 órától a Józsa Judit Galériában! (1052 Budapest, Városház utca 1., a belépés díjtalan.)

Gillich Katalin

Negyven év

A közelmúltban „görögützes” nagy ünnepségre kerülhetett (volna) sor, ha jők lennének az „önagyönünneplés” műfajában. Ugyanis négy évtizeddel ezelőtt, 1976 márciusában indult útjára a *Beszélni nehéz!* műsorfolyam.

Története valójában 1974-ben kezdődött, amikor *Beszélni nehéz!* című könyvében Péchy Blanka röviden felvázolta elképzelését egy rádióműsorról, amely a kiejtés, a hangzó beszéd vizsgálatát, bírálatát és javítását szolgálja. Ezt olvasván, Illyés Gyula azt javasolta a Rádió akkori alelnökének, Kiss Kálmán-nak, kérje fel Péchy Blankát egy ilyen jellegű műsor megtervezésére és megindítására. Támogatta ezt a kezdeményezést a már akkor is szép múltú rádiós nyelvújító műsornak, az *Édes anyanyelvünknek* szerkesztő szerzője, Lőrincze Lajos is. Kérésükre Dorogi Zsigmond, az Irodalmi Osztály vezetője készséggel ajánlott műsoridőt e próbálkozás céljára, először saját műsorának, a *Gondolat*-nak keretében. Indítással, 1976 februárjában a *Gondolat* egy teljes, háromnegyed órás adásában folytatott beszélgetést az induló műsor két vezetőjével, Péchy Blankával és Deme Lászlóval, bevonva Lőrincze Lajost és a Rádió Nyelvi Bizottságának akkori elnökét, Bozó Lászlót is.

„a Beszélni nehéz! adásához érkezett a legtöbb levél”

1976 márciusában indult útjára a műsorfolyam, néhány hónapig a *Gondolat* rovatként, majd 1976 novemberétől önálló műsor-percekkel, *Beszélni nehéz!* címmel. A Művésznőt az általános beszédkultúra megteremtésének szándéka foglalkoztatta; szerkesztőtársnak Deme professzor urat kérte meg, aki vitathatatlan tekintélyével, szakmai tudásával ott állt Péchy Blanka mellett-mögött, s 12 éven át – a művésznő haláláig – ő indokolta az elhangzott példamondatok általa helyesnek tartott hangzásformáját.

Arra kérték a rádióhallgatókat, írják meg véleményüket a példáról, s jelezzék azt is: ők maguk mit változtatnának annak érdekében, hogy a közlés tartalma és hangzásformája egymásnak megfelelően. Kezdetben nyolcan-tizen vették maguknak a bátorságot, hogy részletes elemzéseket készítsenek a példamondatokról: némelykor ezek az értékelések annyira terjedelmesre sikerültek, hogy a szerkesztők kialakítottak egy egyszerű jelölésrendszert, s kérték a levélírókat, annak segítségével és rövid, szöveges magyarázattal küldjék el javaslatukat.

Gyökeres fordulatot az 1977-es év hozott, amikor is az addigi néhány „önkéntes munkatárshoz” – elsősorban iskolai – beszédművelő közösségek, szakkörök csatlakoztak. A fő érdem Z. Szabó Lászlóé, a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium tanáré, aki felhívással fordult az ország általános és középfokú iskoláihoz; arra biztatta őket, hogy hallgassák rendszeresen a *Beszélni nehéz!* adásait, s váljanak a műsor állandó levelezőivé. Tucatszám alakultak körök szerte az országban, később több helyen a Kárpát-medencében az elszakított területeken is.

Annyi levél özönlött a műsor szerkesztőségébe, hogy egy idő után szinte átláthatatlanná vált a helyes megfejtésekért járó jutalmazás rendszere. Kezdetben három, majd öt, később hat közösség, ill. egyéni megfejtő kapott könyvutalványt; az igazságosság megőrzése végett Professzor úrék egy kartonrendszert alakítottak ki, hogy pontosan nyomon követhessék, ki mikor részesült elismerésben.

A másik nehézséget a levelek tárolása okozta. Péchy Blanka a lakásában műanyag bevásárlókosarakban őrizte a leveleket, azonban a Bajza utcai garzon egy idő után szűkösnek bizonyult. A szerkesztők megnyugtató megoldást kerestek, ezért felvették a kapcsolatot a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárával. Az évek során fölhalmozódott több ezer levél arról

is tanúskodott, hogy milyen is a kor beszéd-, magatartás- és érintkezéskultúrájának színvonala; s nemcsak a helyes kiejtés szabályain morfondíroztak a levélírók, hanem beszámoltak a nyelvújító mozgalom fontosabb eseményeiről is, és írtak szakkörük életéről, az őket foglalkoztató kérdésekről. Az egyes adásokhoz száz (vagy még annál is több) levél érkezett.

1976 és 2007 között 813 *Beszélni nehéz!* adás hangzott el a Magyar Rádióban. Több tízezer levél, megfejtés halmozódott föl a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában. A Magyar Rádió irodalmi osztályának munkatársai szerint a műsoraik közül a *Beszélni nehéz!* adásaihoz érkezett a legtöbb levél. Mindezek ellenére 2007-ben a Magyar Rádió akkori fura ura – nevezetesen tollvonásával – megszüntette az adássorozatot, más anyanyelvi műsorokkal együtt. Hála Juhász Juditnak, a Magyar Katolikus Rádió akkori vezérigazgató-helyettesének, a műsor és a köré szerveződött mozgalom megmenekült. *Szóról – szóval* címmel, kissé átalakított szerkezettel, folytathattuk a munkát. Megható a hűségnek ezer jelét tapasztalni. Akik 2007 tavaszán velünk tartottak a Magyar Rádióban, azok a szeptemberi folytatáskor is hűségesek maradtak. Új helyünkön lassan elrögzítjük a 230. adást, s az adásokhoz beérkező levelek száma szintén változatlan.

S hogy miért ez a ragaszkodás, és miért tartjuk fontosnak, hasznosnak ezt az ügyet? Mert a műsorfolyam felhívta a figyelmet a helyes kiejtés fontosságára; 37 ún. tematikus adásban rövid összefoglalók készültek egy-egy problémakörrel, pl. a jelzők, az igék hangsúlyozásáról, az egy szerepéről stb.; atomizáló világunkban a műsor köré közösségek formálódtak, s ezek 40 év óta egy mozgalom fontos láncszemeivé váltak; a *Beszélni nehéz!* visszatérően foglalkozott a magatartás- és érintkezéskultúra kitüntetett területeivel, pl. a durvaság, a trágárság kérdéseivel; jelölésrendszerét több mint 30 év óta alkalmazták a kiejtési versenyekre való felkészülés során, a Kazinczy-versenyeken az írásbeli feladatot a műsor révén közismertté vált jelrendszerrel oldják meg a versengők; a kiejtési jelölés az „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati versenyen ma is feladat (sok év óta figyelem: a győri és a sátoraljaújhelyi versenyen jóval több *Beszélni nehéz!*-es iskola vesz részt, s szerepel eredményesen, mint azt a teljes magyar középfokú iskolahálózatához viszonyított arányuk indokolná; ugyanis a szakkörösök nem kampányszerűen sajátítják el a versenyekhez szükséges ismereteket). A szakköri foglalkozásokon részt vevő tanulók anyanyelvi ismeretanyaga bővül, nyelvhasználatuk igényesebbé válik, viselkedéskultúrájuk színvonala javul, vitakultúrájuk fejlődik, a különféle értékek iránt fogékonyabbá válnak; szemléletük formálódik, a táborokban, anyanyelvi találkozókon szerzett élményeik sokukat hosszú időre – némelykor egy életre – elkötelezetté teszik; vallomásaik, cselekedeteik ezt igazolják.

A *Beszélni nehéz!* mozgalomhoz kötődő táborok rendkívül kedvező képet alakítottak ki az anyanyelvi mozgalmakról azoknak a településeknek a lakosaiban, ahol efféle rendezvényeket tartottak. Z. Szabó tanár úr mondta egyszer – persze, félig tréfásan: „Ezek a Beszélni nehezesek másként is mosdának.” Hogy így van-e, nem tudom, de azt igen, hogy ebben a mozgalomban nagyon sok önzetlen, segítőkész, a szépre-jóramberire fogékony nagyszerű embert ismertem meg, tanárokat is, diákokat is. Amióta ehhez a mozgalomhoz tartozom, azóta figyelem, hogy a társadalomban sokszor tapasztalt irigységnek, széthúzásnak itt nyoma sincs. A világnézetbeli és egyéb esetleges ellentétforrások háttérbe szorulnak, nem azt nézzük, hogy mi választ(hat) el bennünket egymástól, hanem azt, hogy mi köt össze. S a körülöttünk lévő fiatalok ebben a szellemben nőnek fel, ezt a példát, ezt az értékrendet veszik át. Deme László a *Magyar Nyelvőrben* három egymást követő számban írt nyelvújító mozgalmaink morális hozamáról. Volt mit írnia. Érdemes ide tartozni. Vélhetőleg nem véletlen, hogy a *Beszélni nehéz!* műsor és mozgalom 2008-ban kiérdemelte a *Magyar Örökség Díjat*.

Kerekes Barnabás

Határokon átívelő verseny anyanyelvünk népszerűsítéséért

„Anyanyelvi játékok – játékos anyanyelv.” Ezzel a címmel hirdette meg a Nemzeti Művelődési Intézet Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Irodája rendhagyó versenyét megyei és felvidéki általános és középiskolásoknak, immár második alkalommal. Idén csaknem 80 iskola küldte el jelentkezési lapját. A sorozat döntőjébe – egy kivétellel – olyan csapatok jutottak, amelyek tavaly nem voltak döntősök. A végső megmérettetést előkelő helyszínen, a Magyar Nyelv Múzeumában rendezték.

A diákok olyan feladatokat kaptak, amelyek középpontjában természetesen az anyanyelv állt, de annak is elsősorban a játékos oldala. A néha elgondolkodtató, máskor szórakoztató kérdések, feladatok, helyzetgyakorlatok próbára tették a nyelvi kreativitásukat és a kommunikációs készségüket is.

Az általános iskolásoknál izgalmasan indult a küzdelem, hiszen a csapatok felkészülten vágtak neki a döntőnek. A szituációs játék során az volt a feladatuk, hogy adjanak elő egy mesét, de minden csapat kapott öt-öt különböző szót, és ezeket be kellett építeniük a történetbe. A produkciók során nagyot derült a közönség, látva, hogy a gyerekek milyen ötletesen oldották meg a feladatot a *konktor*, a *múhold*, az *év szavának* is megszavazott *rezsicsökentés*, vagy éppen az *adó*, a *porzívó* vagy a *riporter* szavak felhasználásával. A kommunikációs feladat után szavak ellentétpárjait kellett megmondaniuk, szépen teljesítették itt is, ugyanúgy, mint mikor szólások csattanós körülírásával mosolygatták meg az érdeklődőket. Annyira szoros volt a küzdelem, hogy mindvégig kérdéses volt, ki lesz a győztes. Végül az utolsó feladat előtt bebiztosította győzelmét a mezőnagymihályi csapat, így ők lettek az elsők, a harmadik helyen holtverseny alakult ki a tarcali Klapka György Általános Iskola és a bodrogszerdahelyi Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola csapatai között.

Az általános és a középiskolások versengése között Kerekes Barnabás, az Anyanyelvpolók Szövetségének alelnöke tartott előadást. „Ami a szívemen, a számon...” – vezette fel mondanóját az őszinteségnek álcázott bárdolatlanúság eme jellegzetes megnyilvánulását idézve, hogy rátérjen a 21. századi beszéd-, magartás- és érintkezéskultúra mélyebb kérdéseire. Az elhangzottak a tanárokat és a versenyzőket egyaránt gondolkodásra készítették.

A középiskolások döntőjében szerepelt a címvédő miskolci Lévy József Református Gimnázium csapata is, a tavalyival azonos összeállításban. A végső győzelemhez azonban kemény ellenfelekkel kellett megküzdeniük, a sárospataki négyes nem adta meg könnyen magát, sokáig fej-fej mellett haladt a két csapat. A tájszavak azonban alaposan próbára tették a fiatalok tudását, úgy látszik, itt van még mit fejlődni, de hát nem csoda, ha a döntőben nehezebb kérdések is előfordulnak. A szituációs játék azonban nagyon „feküdt” a résztvevőknek. A feladat az volt, hogy a megadott – csapatonként más és más – helyzethez illően népszerűsítsék az anyanyelvpolást, a magyar nyelvet. A zsűri szerint itt megint a lévaysok és a sárospatakiak teljesítettek a legjobban. Az anagrammák kérdéskörénél azonban a címvédők átvették a vezetést, és fokozatosan növelték előnyüket. A versenyzőknek a továbbiakban még ki kellett találniuk irodalmi idézetek szerzőit, keresztrejtvényt kellett megfejteniük, mondatokba rejtett verscímeiket kellett megtalálniuk. Végül a Lévy József Református Gimnázium csapata megvédte tavalyi elsőségét.

A két kategória győztesei közül az általános iskolások a balatonboglári, a középiskolások pedig a széphalmi anyanyelvi táborban vehetnek részt. A második helyezett két csapat tagjai a Miskolci Nemzeti Színház Momo című előadására kaptak jegyet. Úres kézzel azonban senki nem ment haza sem az általános, sem a középiskolások közül, nyelvműveléssel kapcsolatos jutalomkönyv minden versenyzőnek jutott – idén még azoknak is, akik a közönség soraiban ülve adták meg a helyes választ egy-egy kérdésre.

De ha úgy vesszük, a versenyen mindenki nyert, hiszen nyelvünk virágait, játékait megismerve új ismeretekkel a tarisznyájukban térhettek haza a versenyzők, a tanárok és az érdeklődők egyaránt.

Brézai Zoltán

Mértek vérnyomást?

Sürgősségi alapellátásban dolgozom kivonuló ügyeletes orvosként, és időnként előfordul, hogy szociális otthonok lakóihoz hívunk minket segítségül az ott dolgozó nővérek.

Egy ilyen alkalommal a helyszínre érkezve a nővérek először behívtak a nővérszobába, hogy megnézhessem a beteg korábbi zárójelentéseit, illetve hogy röviden ismertessék a kihívásunkhoz vezető eseményeket. Mivel a vérnyomásérték fontos az általános állapot megítélésében, kíváncsi voltam, hogy a betegnél megmérték-e, mielőtt felmerült bennük, hogy orvost hívjanak, és ha igen, milyen értéket kaptak. Így nekik szegeztem a kérdést:

– Mértek vérnyomást?

A nővér először egy kicsit meghökkent, de azután én is, amikor nevetve visszakérdezett:

– Doktor úr, máris ilyen jóban vagyunk? – majd fölkapta a nővérpulton lévő vérnyomásmérőt, és elindult a beteg szobája felé.

Sietve tisztáztam, hogy miként érttem azt, hogy „mértek”. Budapesten nőttem fel, nem teszek, nem is tudok különbséget tenni nyílt és zárt *e* között, sem a beszédemben, sem a beszédértésben, így ha a két hangnak jelentésmegkülönböztető szerepe van, csak a szövegkörnyezet alapján tudok eligazodni. A nővér viszont olyan területről származott, ahol ez nem így van, „rendesen” *é*-znek. A *mértek* (múlt idő, 3. személy, magázó alak) és a *mérték* (jelen idő, 2. személy, tegező alak) a nővér számára élesen elkülönül, az én beszédemben viszont jobb esetben egybeesik, de az is lehet, hogy összeviszva használom. Így amikor én a legnagyobb tisztelettel azt akartam kérdezni, hogy „Meg tetszett-e mérni a néni vérnyomását?”, a nővér egyszerűen csak azt értette, hogy „Hát mérjétek már meg!”

Dr. Barthalos Márton

Az „Anyanyelvi játékok – játékos anyanyelv” 2015/2016 verseny végeredménye:

a) általános iskolás kategória:

1. Mezőnagymihályi Arany János Általános Iskola: Barta Luca, Huber Evelin, Kovács Réka, Telekesi Gergő; felkészítő tanár: Hollóné Cselényi Dóra (70 pont)

2. Avastetői Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola Széchenyi István Általános és Alapfokú Művészeti Tagiskola, Miskolc: Klaj Kitti Patrícia, Pajtkó Petra Nikolett, Tátrai Boglárka Kinga, Kovács Levente György; felkészítő tanár: Dr. Lukácsné Forgács Beáta (66 pont)

3. Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola, Bodrogszerdahely: Gece Fanni, Gulyás Boglárka, Sallai Ibolya, Tóth Eszter; felkészítő tanár: Krupi Hajnalka (60 pont)

és

Tarcali Klapka György Általános Iskola: Gál Péter Zoltán, Kincses Dorina, Titkó Eszter, Zemlényi Natália; felkészítő tanár: Nyüsti Sándorné (60 pont)

5. Szirmabesenyői Szinyei Merse Pál Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola: Hazadi Noémi, Bodnár Balázs, Osváth Zsuzsanna, Molnár Márton; felkészítő tanár: Bossányi Márta (55 pont)

b) középiskolás kategória:

1. Lévy József Református Gimnázium, Miskolc: Kazsimir Soma, Mitró Dániel, Németh Sára, Tirpák Orsolya; felkészítő tanár: Dr. Vonáné Vincze Viktória (66 pont)

2. Sárospataki Árpád Vezér Gimnázium: Antal Dominika, Lengyel Regina, Mészáros Kinga, Vitányi Barbara; felkészítő tanár: Varga Ágota (59 pont)

3. Avasi Gimnázium, Miskolc: Babos Zsófia, Berecz Flóra, Dobi Barka, Putnoky Zita; felkészítő tanár: Sramkóné Pozsonyi Judit (53 pont)

4. Boldog Salkaházi Sára Magyar Tannyelvű Egyházi Alapiskola és Gimnázium, Szepsi: Gacsay Orsolya, Gazsi Réka, Haraszti Norbert, Janitor Zsófia; felkészítő tanár: Sztás Erika (43 pont)

A magyar gyógyszernevek kialakulása

→ Folytatás az I. oldalról

számlál, Szikszai Fabricius Balázs szójegyzéke 600 növénynevet ismertet. Az első magyar nyelvű, nyomtatott, gyógyszerekkel foglalkozó könyv Melius Juhász Péter *Herbárium*a volt; Kolozsvárott készült 1578-ban. 1236 magyar növénynevé szerepel benne (pl. *füge, olajfa, gránátalma, aloé, szenna*), de állati eredetű anyagokra is van példa (*tyikmonyhéj, kappannak leve, kecsketej, lúdháj, rákszem*).

A következő nagy jelentőségű munka Torkos Jusztusz János pozsonyi főorvos *Taxa Pharmaceutica Posoniensis* című műve. Az 1745-ben megjelent gyógyszerárszabás latin, magyar, német és szlovák nyelven nevezi meg a gyógyszereket; összeállításakor Melius Péter *Herbárium*át is felhasználta. A mű 2145 tételt közöl 43 fejezetben. Néhány példa a gyógynövények közül: *Szent György virág* (tavaszi kankalin), *Elefánt Tetű* (kesufa), *Téntának való Gumma* (gumiarábikum), *Té Mondád fű* (keserű csucsor), *Löböstök gyökér* (lestyángyökér), *Tetűt Ólő mag* (csípős sarkantyúfű). Az állati eredetű anyagok között is találunk néhány érdekeset: *Vad Kecse golyóbis, Száraz varas béka, El Készítetett földi Geleszta, Kígyó levetett bőre, rajvasz* (propolisz). Az ásványi anyagok a latin név magyaros leírásával szerepelnek: *Timso, Piskoltz* (antimon), *Salitrom, Grispán* (réz-acetát).

A nyelvújítás a kémiai nevezéktant is átalakította. Lavoisier rendszere alapján bizonyos anyagokat új névvel jelölték, a szakkifejezéseket is magyarosították. Nyulas Ferenc gyógyvíz-analízisei során új szavakat alkotott: *tégely, sav, savalj* (oxigén), *víz-alj* (hidrogén). Schusztér János és Bugát Pál közös munkája, a *Természettudományi Szóhalmoz* (1843) áttörést hozott a nevezéktanban. A mű előszavában használják először a *gyógyszerár* és az *orvos* szavakat. Az általuk alkotott kémiai (és gyógyszerészi) műnyelv részben a már addig ismert és bevált elnevezéseken alapult, de sok új szót is kitaláltak. Növénynevek: *szegvirág* (szegfűszeg), *ló-gesztenye* (vadgesztenye), *keserfa* (fahéj), *tizzkóró* (cickafark), *száfrás* (babérfá), *átán* (tamariszkus), *peremér* (körömvirág), *szunyaszték* (morfin), *tsüküllő* (benedekfű). A kémiai nevek a fémek és nemfémek elemek elválasztásán alapultak, és mintegy ötven évig használatban voltak. A fémek elemek *-any* végződést, a nemfémek *-ó, -ő* szóvéget kaptak: *rézany, vasany, higany, ezüstany, szikany* (nátrium), *hamany* (kálium); *gyuló* (hidrogén), *iboló* (jód), *fojtó* (nitrogén), *bűzlő* (bróm). A tökéletes oxidok *-ag*-ra, a tökéletlenek *-acs*-ra végződtek: *fojtósavas ezüstag* (ezüst-nitrát), *sósavas szikag* (nátrium-klorid). További gyógyszernevek: *Etzetégény* (etil-acetát), *Vilanyavas szikeny* (nátrium-foszfát), *könnyhalvag* (tömény sósav), *Timélegvizegy* (alumínium-hidroxid), *Higany Ketted-Zöldlet* (higany-klorid). Ismert költőnk, Vörösmarty Mihály így üdvözölte az új nevezéktant: „Csak arra tesszük figyelmessé olvasóinkat, hogy száz meg száz orvosszernek kell magyar nevet adni, s itt ezer közül (mintegy ennyire lehet a gyógyszerek számát tenni) egy sem marada megnevezetlen; mind ezen munka pedig nem vaktában, hanem bizonyos rendszer után készült, s az elnevezések többnyire helyes philológiai alapon épülnek, úgy annyira, hogy a mi még valaha hozzá adandó vagy rajta másítandó lenne, az már most a legkisebb fáradságba kerül.”

A kémiai nevezéktant később a gyógyvíz-analízissel foglalkozó Than Károly professzor gondolta újra. Azt javasolta, hogy az elemzések eredményét ne vegyületekben, hanem ionok szerint adják meg. Than ezzel a világon első lett az ionelmélet kidolgozásában. Hamarosan a gyógyszernevekre is alkalmazták az ion fogalmát és egyenértékeit. Az általa szerkesztett első *Magyar gyógyszerkönyv* (1871) is e szerint készült.

Az elemek és vegyületek elnevezését 1919-es megalakulása óta a Nemzetközi Elméleti és Alkalmazott Kémiai Szövetség (IUPAC) hivatott egységesíteni, a magyar nevezéktan és helyesírás felett az MTA őrökdi.

Dr. Orosz Tamás

Irodalom: Grabarits István: Adatok a magyar gyógyszernevek kialakulásához. *Magyar Orvosi Nyelv*, 2009, 2, 65–71.

KÉRDŐÍV

Az ifjúsági tagozat szeretné felmérni, hogy az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai milyen formában tájékozódnak a tagozat munkájáról. Kérjük, segítse munkánkat azzal, hogy válaszait eljuttatja hozzánk az alábbi elérhetőségek egyikén:

Íméiben: aszisz@anyanyelvapolo.hu

Postán: Baár–Madas Református Gimnázium, Kerekes Barnabás, 1022 Budapest, Lorántffy Zsuzsanna u. 3.

1. Kérjük, jelölje 1–5 között, hogy az alábbi források közül melyiket milyen mértékben figyeli, olvassa, hogy tájékozódjon az ifjúsági tagozat munkájáról!

- 1 – nem figyelem, nem olvasom
- 5 – csak innen tájékozódok
- a. az Édes Anyanyelvünk Ifjúsági melléklete
- b. anyanyelvapolo.hu honlap
- c. az ASZ Facebook-oldala
- d. az ifjúsági tagozat rendezvényei
- e. Szóról – szóval rádióműsor

2. Kérjük, jelölje 1–5 között, mennyire találja hasznos információforrásnak az alábbiakat!

- 1 – nem találom különösebben hasznos forrásnak
- 5 – nagyon hasznos forrásnak találok
- a. az Édes Anyanyelvünk Ifjúsági melléklete
- b. anyanyelvapolo.hu honlap
- c. az ASZ Facebook-oldala
- d. az ifjúsági tagozat rendezvényei
- e. Szóról – szóval rádióműsor

3. Kérjük, adja meg, melyik korcsoportba tartozik!

- a. –14 b. 15–18 c. 19–26 d. 27–35
- e. 36–45 f. 46–60 g. 61–

4. Kérjük, adja meg nemét!

- a. nő b. férfi

Kedves Rejtvényfejtők!

Köszönjük, hogy továbbra is szép számmal küldik el megfejtéseiket a rejtvényre. Külön köszönet illeti a nagymamákat, akik egyedül vagy unokájukkal közösen fejtették meg a feladványt, és el is küldték nekünk a megfejtésüket. (Levelükben utaltak ezekre a körülményekre.)

Egy helységnévtár (autóatlasz, postai irányítószámok füzet például) és némi türelem mindenkit hozzásegíthetett a megfejtéshez, ami az alábbiakban következik:

Agyagosszergény	Kehidakustány
Babosdöbréte	Kozármisleny
Csokvaomány	Lickóvadamos
Eszteregnye	Petrivente
Göröcsnyidoboka	Rádóckölked
Gyanóeregye	Sárfimizdó
Hagyárosbörönd	Sorokpolány
Iklódbördőce	Vigántpetend

Csodálkozoznak rá Önök is településneveink kimeríthetetlen gazdagságára!

A rejtvény helyes megfejtéséért az alábbiak részesültek könyvtalomban: Kiss Mihály, Salköveskút; Németh Ibolya, Budapest; Oláh Csanád, Békéscsaba; Tiszaparti Római Katolikus Általános Iskola és Gimnázium, Szolnok; Tollár Tamara, Albertirsa. Szeretettel gratulálunk a nyerteseknek!

Az új rejtvény megfejtése egy magyar népdal, amely elrejtőzött az alábbi szövegben. Úgy találhatják meg, hogy minden mondatból kiemelnek egy szót, s ezeket egymás mellé írják. Ha helyesen válogattak, a 15 szó kiadja a népdal első versszakának a szövegét.

Az őszi táj színei csodálatosak. Ezen a vidéken gyakori a szél. Most nem fúj. Csendes minden a környéken. A hegyekről messzire ellátni. Megbocsáss, de az ott keleten nem a mi falunk! Az előbb már a térképen megnéztük. Erről-arról, mindenekről nem tanultatok? Ott fut egy óz, milyen édes! Tudod, hogy otthon újra kinyílt a rózsám? Edesanyám az ablakába tette. De már nincs sok ideje nyílni. Sokat kell még várakozni, amíg újra tavasz lesz! Jó helyre álltam a fényképezéshez? Hiába, nincs szebb egy ilyen őszi kirándulásnál!

Megfejtésül írják meg nekünk a teljes népdalversszakot!

Cím: Jókai Mór Gimnázium, Miklós Józsefné, 2900 Komárom, Táncsics M. u. 32.

A beküldési határidő: 2016. szeptember 30.